

Er revisor skeptisk nok?

En casestudie av Lundekonkursen

Madelen Andresen & Petter Alexander Waldenstrøm

Veileder: Ellen Kulset

Masterutredning i Regnskap og Revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Denne masteroppgaven er et selvstendig arbeid, skrevet som en del av vår mastergrad i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole (NHH) i Bergen. Vår studietid på NHH har vært fylt med spennende opplevelser og utfordringer, både faglig og sosialt. Den mest krevende utfordringen så langt i studieløpet har helt klart vært arbeidet med masteroppgaven. Samtidig har arbeidet med denne oppgaven vært noe av det mest spennende og givende vi har fått tatt del i. Prosessen har vært omfattende, men svært interessant og ikke minst lærerik. Studiet og arbeidet med masteroppgaven har gitt oss rikelig med faglig kunnskap og økt innsikt innen fagfeltet revisjon, noe vi ser frem til å dra nytte av videre i vårt arbeide som revisorer.

Bakgrunnen for valg av tema har utspring i vår fasinasjon for revisjon. Vi ønsket umiddelbart å ta for oss en av norgeshistoriens største konkurser, da vi følte at dette var et svært interessant tema. Valget falt på Lundekonkursen, hvor vi ønsket å se nærmere på fortsatt drift forutsetningen, da denne syntes å ha vært et vesentlig moment i konkursen. På bakgrunn av nylige uttalelser fra Finanstilsynet om "manglende profesjonell skepsis" og "for stor tillit til ledelsen – manglende etterprøving" som gjennomgående svakheter i forbindelse med revisjonen, ønsket vi også å se nærmere på nettopp dette. Hovedformålet med oppgaven ble derfor å undersøke hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen, sett i lys av Lundekonkursen.

Vi vil rette en stor takk til vår veileder Ellen Kulset for gode og nyttige råd, konstruktive tilbakemeldinger og gode diskusjoner underveis, samt hjelp med datainnsamling og tilgjengelighet gjennom hele prosessen. Vi vil også takke våre to informanter, som ikke nølte med å stille opp på caseintervjuet vi gjennomførte. I tillegg vil vi takke familie, venner og medstudenter for oppmuntring og støtte underveis i skrivingen av denne masteroppgaven.

Bergen, 1. juni 2015

Madelen Andresen og Petter Alexander Waldenstrøm

Sammendrag

Finanstilsynet har uttrykket bekymring om mangelfull vurdering av fortsatt drift forutsetningen, samt funnet svakheter hos revisor i forbindelse med manglende profesjonell skepsis, for stor tillit til ledelsen og manglende etterprøving. Denne masteroppgaven tar sikte på å se nærmere på disse bekymringene i lys av Lundekonkursen, ved å finne ut hvordan revisor utøver profesjonell skepsis ved vurdering av fortsatt drift forutsetningen.

Lundekonkursen er en av norgeshistoriens største konkurser, hvor over 60 selskap gikk konkurs nesten samtidig. Totale krav mot boet er over 2,2 milliarder kroner. Eier, økonomisjef og regnskapsfører er dømt til fengsel, og selskapets to revisorer får sterk kritikk fra Finanstilsynet. Revisor på konkurstidspunktet er i tillegg saksøkt av et av de tidligere deleide selskapene.

Vår gjennomgang av skriftlig dokumentasjon som foreligger om revisjonen av Lundekonsernet, tyder på at revisor ikke var skeptisk nok og at revisjonsarbeidet ikke er i samsvar med revisjonsstandardene på flere punkt. Det ble ikke utøvet tilstrekkelig profesjonell skepsis, og det skulle ikke vært utstedt ren revisjonsberetning med hensyn til fortsatt drift forutsetningen for regnskapsårene 2008 og 2009.

Etter å ha foretatt en gjennomgang av eksisterende skriftlig dokumentasjon, laget vi en caseoppgave basert på Lundekonkursen, som vi brukte for å intervju to erfarne revisorer. Disse revisorene synes å være langt mer skeptiske enn revisor i Lundekonkursen. Vi fant at de utøver profesjonell skepsis tilknyttet vurderingen av fortsatt drift forutsetningen ved å; generelt ha et spørrende sinn, påpeke forhold som kan påvirke informasjonen de mottar, være kritisk til regnskapstall, stille spørsmål til kvaliteten og påliteligheten til revisjonsbevis, ønske å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger for å etterprøve påstander, vurdere fremtidige budsjetter og prognoser, samt ha et bevisst forhold til sin egen tillit til ledelsen.

Resultatene fra vår studie er sammenfallende med studien til Feng og Li (2014), hvor de heller ikke finner bevis på at det er mangel på profesjonell skepsis når det kommer til fortsatt drift forutsetningen. Kritikken mot revisor i Lundekonsernet virker derfor fullstendig berettiget, mens Finanstilsynet bekymringer muligens er ubegrunnet. Videre forskning bør se på hvordan revisors erfaring påvirker profesjonell skepsis.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	i
Sammendrag.....	ii
Figurliste.....	vi
Forkortelser	vii
1. Innledning.....	1
1.1 Problemstilling	3
1.2 Begrensninger og avgrensninger.....	5
2. Teoretisk forankring	7
2.1 Teoretisk referanseramme.....	7
2.1.1 Årsregnskapet.....	8
2.1.2 Årsberetningen.....	9
2.1.3 God regnskapsskikk	9
2.2 Fortsatt drift.....	10
2.2.1 Sannsynlighetsvurdering	11
2.2.2 Opplysningsplikt.....	13
2.2.3 Styrets oppgaver og plikter	14
2.2.4 Revisors oppgaver og plikters	15
2.2.5 ISA 570 – Fortsatt drift.....	16
2.2.6 Konsekvenser	20
2.3 Profesjonell skepsis	21
2.3.1 ISA 200 – Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene.....	22
2.3.2 Forholdet mellom profesjonell skepsis og tillit.....	23
3. Presentasjon av Lundekonkursen, med vekt på fortsatt drift vurderingen.....	24
3.1 Sentrale navn.....	26
3.1.1 Johannes Lunde	26
3.1.2 Morten A. Berg.....	26
3.1.3 PricewaterhouseCoopers (PwC).....	27
3.1.4 BDO	27
3.1.5 Vendere.....	28
3.2 Regnskapsåret 2007.....	28

3.3 Regnskapsåret 2008.....	28
3.4 Regnskapsåret 2009.....	31
3.5 Regnskapsåret 2010 og frem til konkursåpning.....	35
4. Forskning.....	37
4.1 Generell forskning relatert til profesjonell skepsis	37
4.2 Profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen	38
4.3 Intervjubasert forskning	42
5. Metode.....	45
5.1 Kvalitativ metode.....	45
5.2 Casestudie	46
5.3 Verbal protokollanalyse.....	48
5.3.1 Samtidig eller retrospektiv rapport?	49
5.3.2 Intern validitet i VPA.....	50
5.3.3 Ekstern validitet i VPA.....	50
5.3.4 Fremgangsmåte i VPA.....	51
5.3.5 Diskusjon av modellen	51
5.3.6 Bruk av modellen innenfor revisjonsforskning.....	52
5.4 Semistrukturert intervju	53
5.4.1 Gjennomføring av intervjuet	53
5.4.2 Intervjuguiden	53
5.4.3 Bruk av intervju i revisjonsforskning.....	54
5.5 Begrunnelse for valg av metode.....	54
5.6 Informasjonsinnhenting	55
5.7 Utvalgsstørrelse	56
5.8 Utforming av case	56
5.9 Koding og analyse av data.....	58
5.10 Reliabilitet og validitet.....	59
6. Analyse og resultat.....	61
6.1 Analyse av Lundekonkursen.....	61
6.1.1 Regnskapsåret 2008.....	62
6.1.2 Regnskapsåret 2009.....	69
6.2 Resultat fra caseintervjuene	76
6.3 Analyse av caseintervjuene	79

6.3.1 Analyse, Revisor 1	80
6.3.2 Analyse, Revisor 2	92
6.4 Sammenligning	104
7. Konklusjon	114
Litteraturliste	116
Vedlegg	120
Vedlegg 1: Case	120
Vedlegg 2: Intervjuguide	127
Vedlegg 3: Transkribert case med koding, Revisor 1	128
Vedlegg 4: Transkribert case med koding, Revisor 2	131
Vedlegg 5: Transkribert intervju, Revisor 1	134
Vedlegg 6: Transkribert intervju, Revisor 2	136

Figurliste

<i>Figur 1: Organisasjonskart, Lunde Gruppen AS (Fosse, Sandø, Aass & Berge, 2013).</i>	2
<i>Figur 2: Sannsynlighetsnivåer, jf. NRS 13 pkt. 3.2.</i>	12
<i>Figur 3: Revisors vurdering av grunnlaget for fortsatt drift (Eilifsen, 1997).</i>	18
<i>Figur 4: Sammenhengen mellom revisors konklusjoner og rapportering (Eilifsen, 1997).</i>	19
<i>Figur 5: Lundekonsernet 2009 (Proff.no, 2009).</i>	25
<i>Figur 6: Lundekonsernet etter konkurs 31.august 2012 (Eriksen, 2012).</i>	25
<i>Figur 7: Regnskapstall Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet 31.12.2008 (Eriksen, 2012).</i>	64
<i>Figur 8: Regnskapstall Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet 31.12.2009 (Eriksen, 2012).</i>	69

Forkortelser

Asal	Allmennaksjeloven
Asl	Aksjeloven
EU	European Union
EØS	Det europeiske økonomiske samarbeidsområde
FASB	Financial Accounting Standards Board
IAS	International Accounting Standards
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
ISA	International Standard on Auditing
Jf.	Jamfør
MNOK	Millioner norske kroner
NOU	Norsk Offentlig Utredning
NRS	Norsk Regnskapsstiftelse
Ot.prp	Odeltingsproposisjon
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
Revl	Revisorloven
Rskl	Regnskapsloven
TNOK	Tusen norske kroner
VPA	Verbal protokollanalyse
Vphl	Verdipapirhandelloven

1. Innledning

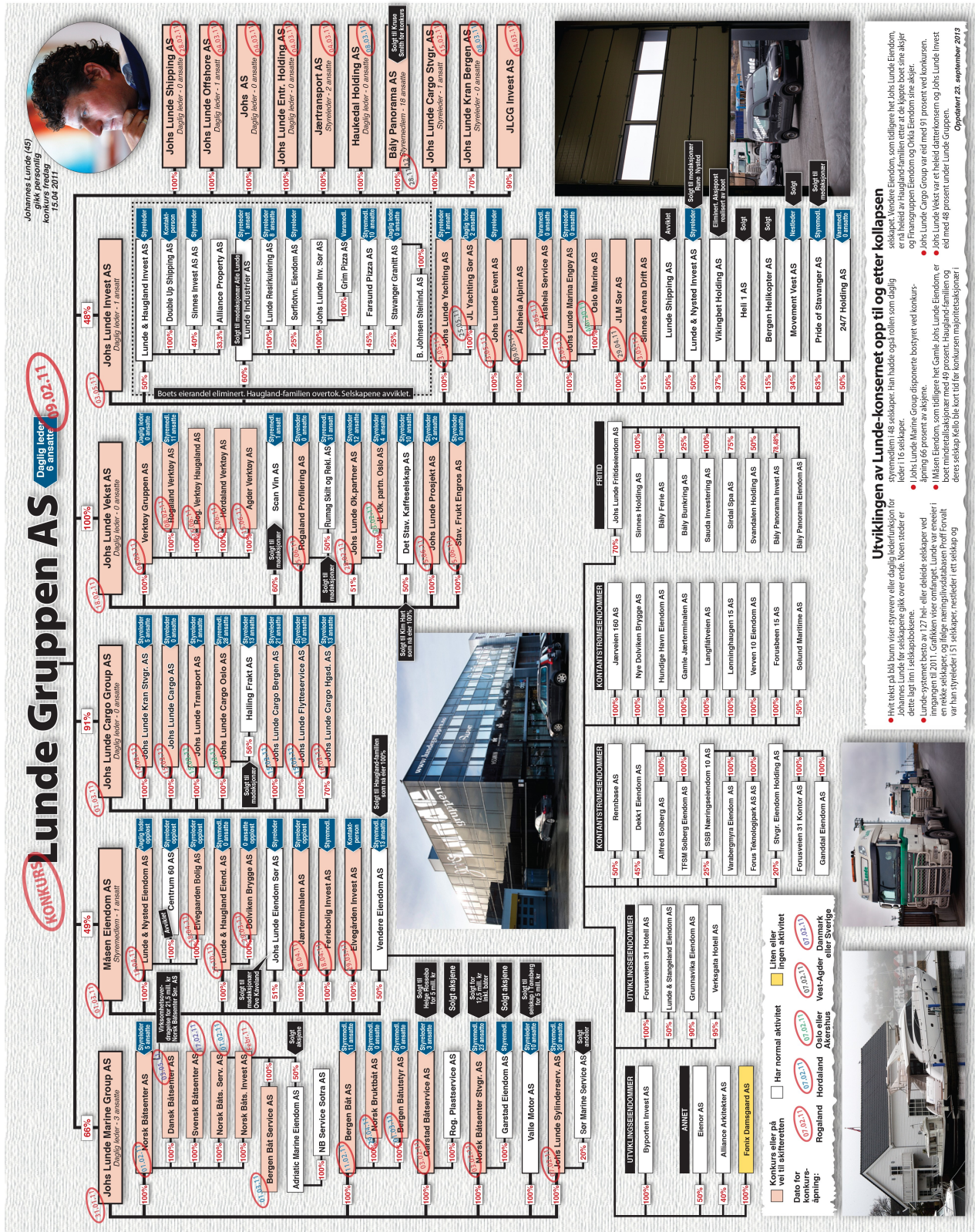
Revisor er allmennhetens tillitsperson, og noen av hovedoppgavene er å uttale seg om årsregnskapet, herunder forutsetningen om fortsatt drift, samt bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Finanstilsynet gjorde seg erfaringer fra stedlig tilsyn i 2010 om at forutsetningen om fortsatt drift gjennomgående var mangelfullt vurdert (Finanstilsynet, 2010). Finanstilsynet rapporterer 9. september 2014 at gjennomgående svakheter hos revisor ligger i blant annet manglende profesjonell skepsis, at det er for stor tillit til ledelsen, og således manglende etterprøving (Finanstilsynet, 2014(a)). Dette synes vi er et meget dagsaktuelt og interessant tema, som vi ønsker å utforske ytterligere.

I 2011 gikk Lundekonsernet konkurs. Hele 62 selskaper er under konkursbehandling med MNOK 2.200 i samlede krav. Johannes Lunde, som var eier og daglig leder, ble 20. november 2013 dømt i Stavanger tingrett til fem års fengsel for grovt økonomisk utroskap og heleri for til sammen 180 millioner kroner. Hans gode venn og "uoffisielle" økonomidirektør, Morten A. Berg, ble i likhet med Lunde dømt i Stavanger tingrett, og dommen ble fire års fengsel for hvitvasking, heleri og formuesforringelse ved insolvens. I tillegg ble den kvinnelige daglige lederen og medeieren i Johs Lunde Økonomipartner dømt til seks måneders fengsel for grovt underslag (Framstad, Fosse, & Lorentzen, 2013). Dommene mot Johannes Lunde og Morten A. Berg er begge anket, og ankesakene startet 13. april 2015 og pågår i Gulating lagmannsrett (Tanche-Larsen Knutsen, 2015).

"Vær på vakt når foretakene har sterke, karismatiske personer i førersetet og pilene peker oppover", advarer Finanstilsynet (Finanstilsynet, 2014(b), s. 21). Johannes Lunde kan helt klart sies å være en slik sterk, karismatisk person. I tillegg pekte alle piler godt oppover for Lundekonsernet kort tid før konkursen. Likevel hadde revisor ingen anelse om den forestående konkursen. Hvordan kunne det ha seg? Var fortsatt drift forutsetningen vurdert tilstrekkelig? Var revisor for naiv og tillitsfull? Ble det overhodet utøvet noen form for profesjonell skepsis?

Lundekonkursen er en av norgeshistoriens største konkurser. Et sammensurium av en mengde selskaper, preget av haugevis av interne transaksjoner, gjør Lundekonkursen til et svært komplekst case. Vurderingen av fortsatt drift forutsetningen er noe av det som har blitt kraftigst kritisert i ettertid. Vi ønsker derfor å se nærmere på revisors

profesjonelle skepsis og tillit til ledelsen når det kommer til fortsatt drift forutsetningen i forkant av Lundekonkursen. Nedenfor er en oversikt over Lunde Gruppen AS på konkurstidspunktet, hentet fra Stavanger Aftenblad 23. september 2013, som gir et innblikk i kompleksiteten og omfanget av Lundekonkursen.

1.1 Problemstilling

Profesjonell skepsis blir definert som *"en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis"*, jf. ISA200 pkt. 13 (l). Profesjonell skepsis har i tillegg blitt definert som det motsatte av tillit (Shaub, 1996), og kan derfor ses i sammenheng, hvor ytterpunktene ligger i full tillit til ledelsen eller fullstendig utøvelse av profesjonell skepsis. Det stilles som nevnt krav til at revisor utøver profesjonell skepsis, men likevel vil graden av tillit til ledelsen kunne påvirke hvordan revisor utøver profesjonell skepsis. Dette ønsker vi å finne ut mer om, ved å ta utgangspunkt i Lundekonkursen.

Som nevnt var vurderingen av fortsatt drift forutsetningen noe av det som ble kraftigst kritisert i ettertid av Lundekonkursen. Det er selskapets ledelse som vurderer fortsatt drift forutsetningen, som revisor evaluerer. *"Det påhviler styret og ledelsen i et selskap å gjøre realistiske og konkrete vurderinger av hvorvidt fortsatt drift-forutsetningen er tilfredsstillt eller ikke. Det er viktig at slike vurderinger i størst mulig grad baserer seg på "hard facts" i stedet for tro, håp og kjærlighet. Det er imidlertid liten tvil om at vurderinger av fortsatt drift i mange tilfeller kan være vanskelig og at disse vurderingene kan være sterkt influert av både skjønn og mange usikre faktorer"* (Pettersen, 2009, s. 23). Det er derfor av stor interesse å kartlegge hvordan revisor utøver profesjonell skepsis, og i hvilken grad revisor stoler på ledelsen i evalueringen av fortsatt drift forutsetningen.

Det finnes mye forskning knyttet til fortsatt drift forutsetningen, mens revisors utøvelse av profesjonell skepsis er noe forskere nylig har begynt å se nærmere på. På generell basis er forskningen rundt profesjonell skepsis tvetydig, men selv om det ikke er noe entydig resultat, viser forskningen at tillit til klienten har en effekt på revisors konklusjoner. Det er derfor blitt forslått at fremtidig forskning bør se videre på forholdet mellom tillit til klienten og revisors utøvelse av profesjonell skepsis, for å avgjøre om revisorer er i stand til å opprettholde en profesjonell skeptisk holdning overfor klienter de har stor tillit til (Hurtt, Brown-Libur, Earley, & Krishnamoorthy, 2013). Vi ønsker på bakgrunn av dette, å se nærmere på revisors utøvelse av profesjonell skepsis når det kommer til fortsatt drift vurderingen, sett i lys av Lundekonkursen. Vi har kun funnet én tidligere studie som går direkte på profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen (Feng & Li), og denne ble publisert så sent som i desember 2014. Denne studien finner at

revisor ikke har for stor tillit til klienten, og at revisor er skeptisk til ledelsens fortsatt drift vurdering, dersom budsjettene virker mistenkelige.

Da det finnes lite tidligere forskning på profesjonell skepsis spesielt tilknyttet fortsatt drift forutsetningen, mener vi at dette er et særdeles interessant tema, som vi ønsker å belyse ytterligere. At forskningen vi finner er av relativt nyere dato, gjør at det i tillegg er et veldig dagsaktuelt tema. For å belyse temaet på best mulig måte, har vi utformet følgende problemstilling:

Hvordan utøver revisor profesjonell skepsis ved vurdering av fortsatt drift forutsetningen?

Vi ønsker å besvare problemstillingen ved å først gjennomføre en casestudie av Lundekonkursen, hvor vi vil se på hvordan revisorene i Lundekonkursen utøvet profesjonell skepsis ved vurderingen av fortsatt drift forutsetningen. Deretter ønsker vi å belyse problemstillingen ytterligere, ved å gjennomføre et caseintervju basert på Lundekonkursen, med to uavhengige revisorer. Dette for å se hvordan disse revisorene vurderer Lundekonsernet kontra det revisorene gjorde i det faktiske caset. Caset vil også kunne benyttes i undervisningssammenheng, for å gi et innblikk i hvordan revisorer utøver og bør utøve profesjonell skepsis, når det kommer til fortsatt drift forutsetningen. Vi håper at vi ved å analysere både Lundekonkursen og caseintervjuene, vil få mer utfyllende informasjon om hvordan revisor utøver profesjonell skepsis når det kommer til fortsatt drift vurderingen.

Denne innledningen utgjør del 1 av denne oppgaven. I del 2 vil vi ta for oss en del teori, for å sette oppgaven i perspektiv, samt skape en teoretisk referanseramme for resten av oppgaven. Deretter vil vi i del 3 presentere Lundekonkursen, med vekt på fortsatt drift vurderingen i de relevante regnskapsårene. Den neste delen, del 4, tar for seg tidligere forskning, hvor vi vil ta for oss generell forskning på revisors utøvelse av profesjonell skepsis i del 4.1, og spesifikt i fortsatt drift vurderingen i del 4.2. Vi vil også gå nærmere inn på en forskningsstudie relatert til fortsatt drift i del 4.3, som er gjennomført ved bruk av intervju, da dette er en av metodene vi skal bruke i oppgaven. I del 5 vil vi beskrive de kvalitative metodene vi benytter oss av i oppgaven, og starter med en generell del i 5.1. Deretter beskrives casestudiemetoden i del 5.2 som vi benytter for å tolke og analysere Lundekonkursen. Videre i del 5.3 og 5.4 beskrives henholdsvis verbal

protokollanalyse og semistrukturert intervju, som er metodene vi ønsker skal danne grunnlag for gjennomføringen av vårt caseintervju. I del 5.5 til 5.10 i metodedelen vil vi ta for oss en del praktisk rundt gjennomføringen av caseintervjuet, og begrunne valgene vi har gjort, beskrive hvordan resultatene av caseintervjuene vil bli kodet og til slutt se nærmere på reliabiliteten og validiteten i vår oppgave. Neste del, del 6, utgjør resultatet og analysen i oppgaven, hvor vi vil starte med å analysere de faktiske forholdene i Lundekonkursen og hvordan revisor håndterte disse i del 6.1. Resultatet av kodingen av caseintervjuene presenteres i del 6.2. Deretter vil vi analysere besvarelsene fra caseintervjuene i del 6.3, før vi til slutt sammenligner disse med det revisor i Lundekonsernet faktisk gjorde i del 6.4. Helt til slutt i oppgaven vil vi i del 7 konkludere og beskrive våre funn, samt komme med anbefalinger til videre forskning.

1.2 Begrensninger og avgrensninger

Lundekonkursen er en relativt dagsaktuell sak, og det er derfor begrenset i hvilken grad vi har tilgang til arbeidspapirer og dokumenter. Oppgaven vil i så måte begrense seg selv til en viss grad. I tillegg er vi nødt til å avgrense oppgaven noe, grunnet tidsbegrensning.

Lundesystemet var som nevnt en samling av selskaper med stort omfang. Vi vil hovedsakelig ta for oss revisjonen av selskapsregnskapet til Lunde Gruppen AS og konsernregnskapet. Morselskapet vil få betegnelsen Lunde Gruppen AS i oppgaven, og Lundekonsernet vil bli benyttet når vi omtaler konsernet som helhet. Lundesystemet omfatter i tillegg tilknyttede selskap og deleide selskap. Disse selskapene spiller også en sentral rolle, men for å gjøre oppgaven mer strukturert, og mindre omfangsrik har vi sett oss nødt til å konsentrere oss om Lunde Gruppen AS og konsernregnskapet. Det er viktig å merke seg at Lundekonsernet igjen var organisert i flere underkonsern.

Mange av selskapene i Lundesystemet har vært gjenstand for navneskifter. I likhet med bostyrers rapport og insolvensdokumentet, vil oppgaven bruke de navn som gjaldt ved konkursåpning. Dette fordi det skaper oversiktighet, og fordi det vil gi en bedre sammenheng mellom oppgaven og de nevnte rapporter som er sentrale kilder for oppgaven.

Da det vises til i insolvensdokumentet at *"det er en felles oppfatning hos både borevisor og nøkkelpersoner i konsernets ledelse, at kimen til konkursen lå i bruken av konsernets gode likviditetssituasjon i 2007, ved at den finansielle situasjonen innebar gode muligheter*

til å foreta store, lite likvide investeringer” (Eriksen, 2012, s. 9), er det naturlig å ta utgangspunkt i 2007, og fokusere på perioden frem til konkursåpning i 2011. Vi har derfor begrenset oss til denne perioden.

Til slutt ser vi ikke på små foretak, da Lundekonkursen ikke omfattes av reglene som gjelder for disse. Vi tar derfor ikke hensyn til unntaksregler for små foretak i denne oppgaven.

2. Teoretisk forankring

Vi vil først ta for oss generell teori om årsregnskapet og årsberetningen, for å sette oppgaven i perspektiv. Deretter vil vi gå mer i dybden på teori rundt fortsatt drift og profesjonell skepsis, som vil danne teorigrunlaget for analysen i oppgaven.

2.1 Teoretisk referanseramme

Alle regnskapspliktige er pålagt å avlegge årsregnskap og årsberetning i samsvar med regnskapsloven (rskl), jf. rskl § 3-1, jf. § 1-2. Børsnoterte selskap er forpliktet til å avlegge regnskap i samsvar med IFRS, jf. rskl § 3-1 (3), jf. § 3-9, jf. EØS-avtalens vedlegg XXII nr. 10b (Forordning (EF) nr. 1606/2002) artikkel 4.

Årsregnskapet og årsberetningen er to adskilte dokumenter som begge normalt inngår i årsrapporten til et selskap. Årsregnskapet omfatter både selskapsregnskap og konsernregnskap. Regnskapene skal inneholde balanse, resultatregnskap, kontantstrømpoppstilling med eventuelt valgfri egenkapitaloppstilling og nødvendige tilleggsopplysninger (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

Regnskapets hovedformål er å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon, både i investeringsøyemed og for kontrollformål. Regnskapet skal altså kunne brukes som et nyttig informasjonsgrunnlag for investeringsbeslutninger, i tillegg til styring og kontroll av ledelsen (Kvifte & Johnsen, 2008).

Beslutningsformålet er en fremtidsrettet målsetning, hvor man ønsker å få mest mulig informasjon om forventede fremtidige kontantstrømmer. Kontrollformålet kan derimot betraktes som en tilbakeskuende målsetning hvor man ønsker informasjon om hvilke resultater som er oppnådd. Ikke alle mener at de to formålene kan forenes. Ijiri og Gjesdal er blant disse, og mener det er gode grunner som taler for å skille mellom dem. Blant annet at problemstrukturene er forskjellig, at det alltid vil være å foretrekke mer informasjon for beslutningsformålet, men ikke nødvendigvis for kontrollformålet og at subjektiv informasjon vil kunne være nyttig for beslutningsformålet, men ikke for kontrollformålet (Kvifte & Johnsen, 2008).

FASB vektlegger likevel begge formålene, og forsøker å kombinere de i den overordnede målsetningen om beslutningsnyttig informasjon. De innrømmer samtidig at kontrollformålet ikke alltid vil kunne bli oppfylt i deres rammeverk. NRS er kritiske og

hevder at det er godt mulig at beslutningsformålet ikke gir regnskapsinformasjon som er i konflikt med kontrollformålet, men at mye taler for at viktig kontrollinformasjon ignoreres dersom kontrollformålet ikke prioriteres (Kvifte & Johnsen, 2008).

For å oppnå FASBs målsetningen om at regnskapet skal gi brukerne beslutningsnyttig informasjon, må regnskapsinformasjonen inneholde enkelte kvalitative egenskaper. Disse egenskapene er nærmere definert gjennom bestemte kvalitetskrav. Informasjonen i regnskapet må være både relevant og pålitelig, og det må gi grunnlag for sammenlignbarhet mellom ulike perioder og mellom ulike foretak (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

2.1.1 Årsregnskapet

Det er lovfestet at årsregnskapet skal bidra til å gi interessenter et rettviseende bilde av den regnskapspliktiges eiendeler, gjeld, finansiell stilling og resultat, jf. rskl § 3-2a. Noteopplysninger skal bidra til å gi et rettviseende bilde, der årsregnskapet ikke alene er dekkende, jf. rskl kap 7. Der eventuelle noteopplysninger også kommer til kort, skal det gis ytterligere tilleggsopplysninger, jf. rskl § 7-1 (4). I forarbeidene er det lagt til grunn at en presisering av kravet om at årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde, vil tydeliggjøre den regnskapspliktiges ansvar for å gi korrekt og dekkende informasjon i årsregnskapet (Ot.prp. nr.89 pkt. 5.6 (Finansdepartementet, 2003-2004)).

For børsnoterte selskap som avlegger regnskap etter IFRS er det et tilsvarende prinsipp om at årsregnskapet skal gi en dekkende fremstilling av den finansielle stillingen, resultatet og kontantstrømmene til en enhet som ligger til grunn, jf. IAS 1.9 og 1.10 (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

Likevel sammenfaller ikke kravet om rettviseende bilde i regnskapsloven helt med det tilsvarende kravet etter IFRS i IAS 1 *Presentasjon av finansregnskap om en dekkende fremstilling*. Kravene er ikke motstridende, og pliktene som følger av de to kravene er langt på vei sammenfallende, men det er likevel problematisk at begrepene er uklare og kan tolkes ulikt. Det er en mulighet å tolke kravene dit hen at de er ment som et verktøy for å reparere uheldige utslag av de ulike regnskapsbestemmelsene, slik at kravene innebærer en betydelig innskjerping (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

2.1.2 Årsberetningen

Årsberetningen skal gi opplysninger utover det som fremkommer av årsregnskapet. Beretningen skal minst inneholde en rettvise oversikt over utviklingen og resultatet av den regnskapspliktiges virksomhet og av dens stilling, samt en beskrivelse av de mest sentrale risikoene og usikkerhetsfaktorene en står overfor, jf. rskl § 3-3a (2). I følge forarbeidene legger departementet vekt på at årsberetningen bør være et dokument der ledelsen og styret presenterer sentrale forretningsmessige forhold og utviklingstrekk ved virksomheten, og sine overordnede planer for hvordan virksomheten skal drives videre (Ot.prp. nr. 89 pkt. 8.5.1 (Finansdepartementet, 2003-2004)).

For selskap som avlegger regnskap etter IFRS er det ikke krav om å utarbeide årsberetning, men IAS 1 punkt 13 inneholder likevel en oversikt over hva det er relevant å ta med i en eventuell årsberetning. Norske selskaper som rapporterer etter IFRS er likevel pålagt å utarbeide årsberetning, da rskl § 3-3a ikke er et av unntakene nevnt i rskl § 3-1 (3), som gjelder selskaper som utarbeider regnskap i samsvar med IFRS. Verdipapirhandelloven (vphl) stiller også tilsvarende krav til børsnoterte selskaper i Norge ved at årsberetning skal inngå som en del av årsrapporten, jf. vphl § 5-5 (2) jf. (1).

2.1.3 God regnskapsskikk

Årsregnskapet skal utarbeides i henhold til god regnskapsskikk, jf. rskl § 4-6. Regnskapsloven er en deskriptiv rammelov som først og fremst er tuftet på grunnleggende regnskapsprinsipper, som inkluderer blant annet transaksjonsprinsippet, opptjeningsprinsippet, sammenstillingsprinsippet og forsiktighetsprinsippet. Anvendelsen av prinsippene skal utvikles gjennom standardsetting og praksis. Regnskapsstandarder og utbredt bransjepraksis anses for å være god regnskapsskikk når det er innenfor rammene av de grunnleggende regnskapsprinsippene (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

God regnskapsskikk er ikke et statisk, men dynamisk begrep som utvikles stadig. Økonomisk utvikling, teoretisk utvikling og utvikling i praksis kan påvirke innholdet i god regnskapsskikk. Løpende utvikling av god regnskapsskikk skal veilede om hvordan en skal regnskapsføre eksisterende transaksjoner, men også nye transaksjoner som tidligere ikke har vært omfattet av god regnskapsskikk. Lovteksten fastsetter ikke rekkevidden og innholdet i begrepet, og skjønn må derfor tillegges en betydelig rolle.

Over tid har god regnskapsskikk blitt harmonisert med internasjonale regnskapsstandarder til tross for at regnskapsloven har forblitt uendret siden 1998 (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

De øvrige grunnleggende prinsippene og vurderingsreglene er viktige begrensninger i utviklingen av god regnskapsskikk. Nye og endrede retningslinjer kan derfor ikke være i konflikt med prinsippene, selv om det unntaksvis kan avvikes fra prinsippene når lovbestemmelsen eksplisitt åpner for det. Vurderingsreglene kan ikke fravikes under noen omstendigheter (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

God regnskapsskikk og kravene om at årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde er ment å ivareta kravet i EUs regnskapsdirektiver til at årsregnskapet skal gi et "true and fair view" (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011). Disse kravene, sammen med kravet om at årsberetningen skal gi en rettviseende oversikt, vil fange opp behovet for eventuell utfyllende informasjon for å kunne oppfylle regnskapets hovedformål om å gi brukerne beslutningsnyttig informasjon.

2.2 Fortsatt drift

Årsregnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift, så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket, jf. rskl § 4-5 (1). Forutsetningen om fortsatt drift er helt grunnleggende for utarbeidelsen av årsregnskapet. Dersom forutsetningen ikke er tilstede, vil det få betydelige konsekvenser for regnskapsføringen (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011). Med fortsatt drift menes ikke bare fortsatt eksistens av foretaket, men også at samme virksomhet skal fortsette (Eilifsen, 1997).

Forutsetningen om fortsatt drift antas å være tilstede så lenge avvikling ikke er sannsynlig. Dersom avvikling er sannsynlig, skal en legge dette til grunn for utarbeidelsen av årsregnskapet (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011). Kravet til om forutsetningen er oppfylt er en form for negativ bekreftelse, da det er knyttet til at det ikke foreligger bevis for den motsatte situasjonen, nemlig avvikling. Fortsatt drift kan dermed betraktes som en nullhypotese (Eilifsen, 1997).

I henhold til IFRS følger det av IAS 1 at regnskapet skal avlegges under forutsetning om fortsatt drift med mindre ledelsen enten planlegger å avvikle foretaket eller virksomheten, eller ikke har noe realistisk alternativ til dette, jf. IAS 1.25. I denne

vurderingen må ledelsen minst se mot de neste tolv månedene, jf. IAS 1.26. I tilfeller hvor deler av virksomheten planlegges å avvikles, skal de delene som skal avvikles, i henhold til NRS 12 *Avvikling og avhendelse*, presenteres særskilt, enten direkte i oppstillingsplanen eller i en note (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

Prinsipper som skal legges til grunn ved utarbeidelsen av et avviklingsregnskap er at eiendeler og gjeld skal vurderes til virkelig verdi, jf. rskl § 4-5 (2). Det vil si at de skal vurderes til netto realisasjonsverdi, og at forventet bruksverdi ikke vil være relevant. Det skal opplyses hvordan disse verdiene er beregnet i årsberetningen, jf. rskl § 3-3a (7), pkt. 4. Under forutsetning om fortsatt drift vil derimot forventet bruksverdi kunne være et relevant mål for virkelig verdi av eiendeler og gjeld (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011).

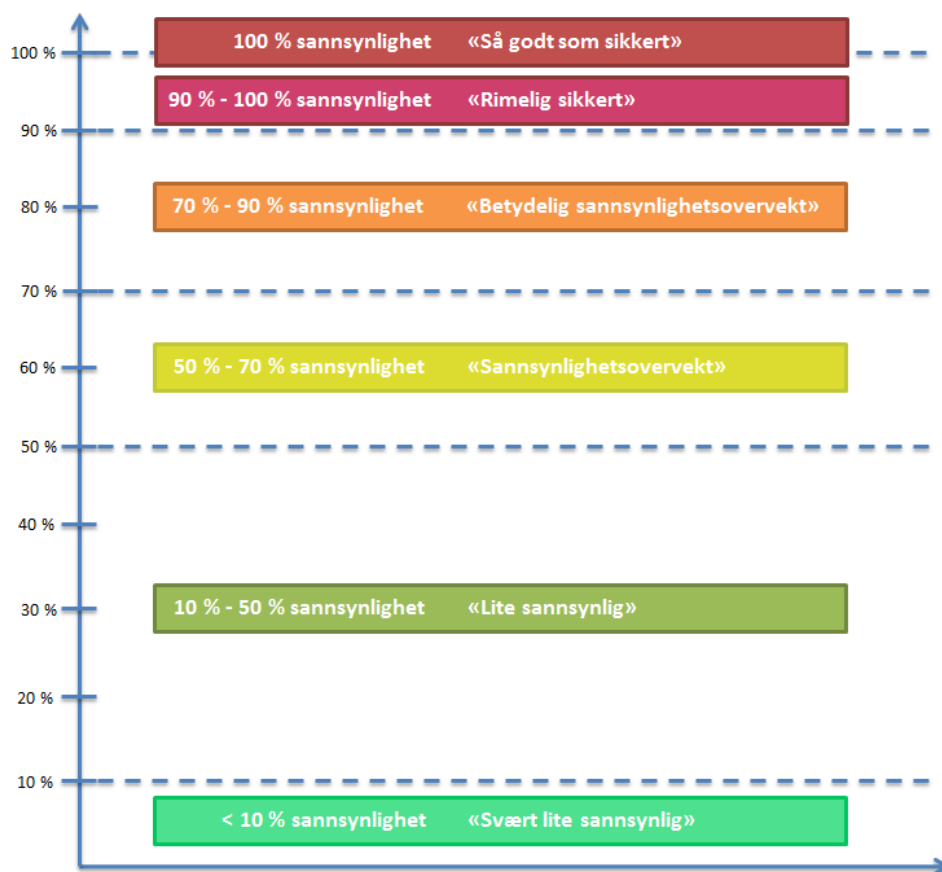
Både norske og internasjonale regnskapsreguleringer baserer seg i stor grad på forutsetningen om fortsatt drift. Dette er en fundamental forutsetning, og en av de mest grunnleggende i tradisjonell regnskapslovgivning og standardsetting. Ved bruk av periodiseringsprinsippet er det viktig at selskapet faktisk fortsetter sin virksomhet i det tidsrommet en periodiserer over for at periodiseringen skal være meningsfull og at regnskapet skal gi et rettviseende bilde. Om man utarbeider regnskapet ut i fra en fortsatt drift forutsetning eller forutsetning om avvikling vil kunne innebære store forskjeller, med påfølgende store konsekvenser (Pettersen, 2009).

2.2.1 Sannsynlighetsvurdering

Som nevnt skal årsregnskapet utarbeides under forutsetning om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet. Hva som er ment med sannsynlig i denne sammenhengen er uklart (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011). Det er i utgangspunktet klart at det kreves mer enn at det foreligger noe usikkerhet om fortsatt drift for at avvikling skal legges til grunn, siden en slik usikkerhet vanskelig lar seg helt elimineres. På den annen side vil det være svært strengt dersom avvikling må bevises før det foreligger et brudd på fortsatt drift forutsetningen (Eilifsen, 1997).

Av forarbeidene kommer det frem at departementet anser et krav om avviklingsregnskap når sannsynligheten for avvikling overstiger 50 % som for strengt, og at formuleringen "så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet" er valgt for å legge terskelen noe høyere (Ot.prp. nr. 42 pkt. 6.7.5 (Finansdepartementet,

1997-98)). Hva som menes med "noe høyere enn 50 %" er ikke avklart, men Johnsen og Kvaal argumenterer for at nivået befinner seg alt fra mellom 60-70 % og opp til 90 % (Johnsen & Kvaal, 1999). NRS 13 *Usikre forpliktelser og betingede eiendeler* tar for seg sannsynlighetsbegreper innen god regnskapsskikk, og skal anvendes i regnskapsstandarder utgitt eller ajourført samtidig eller etter denne standarden, jf. NRS 13 pkt. 3.2. Disse sannsynlighetsnivåene kan derfor være en rettesnor i vurderingen av om forutsetningen om fortsatt drift er tilstede. Nivåene er som følger av figuren under.

Figur 2: Sannsynlighetsnivåer, jf. NRS 13 pkt. 3.2.

Standarden slår fast at usikkerhet i regnskapsmessige problemstillinger som oftest ikke vil kunne tallfestes med presise sannsynlighetsprosent, og at man i mange sammenhenger vil være nødt til å basere seg på en omtrentlig oppfatning av sannsynlighetsnivået, jf. NRS 13 pkt. 3.2.

Tolkningsspennet er altså stort, og det kreves derfor at sannsynlighetsvurderingen må underbygges av bevis som kan gi grunnlag for å anslå om det er sannsynlig at foretaket fortsetter driften eller ikke. Hvor grensen for sannsynlighet skal trekkes må også sees

opp mot en avveining mellom konsekvensene forbundet med å akseptere forutsetningen om fortsatt drift når det ikke er grunnlag for det, og å forkaste forutsetningen når det er grunnlag for fortsatt drift (Eilifsen, 1997).

Tidshorizonten som legges til grunn vil ha sammenheng med vurderingen om forutsetningen om fortsatt drift er oppfylt. En kortere tidshorizont vil normalt innebære større sannsynlighet for fortsatt drift, enn en lenger tidshorizont hvor usikkerheten øker (Eilifsen, 1997). I henhold til NRS 16 *Årsberetning* vil tidshorizonten normalt være frem til neste balansedag, jf. NRS 16 pkt. 2.8.

2.2.2 Opplysningsplikt

Selv om selskapets situasjon ikke medfører brudd på forutsetningen om fortsatt drift, slik at regnskapet må utarbeides med en forutsetning om avvikling, kan det foreligge tvil som brukerne bør informeres om. Dersom usikkerheten rundt situasjonen er av et visst omfang, uten at forutsetningen om fortsatt drift blir forkastet, vil det oppstå et slikt opplysningsbehov (Eilifsen, 1997).

I regnskapsloven er det derfor en opplysningsplikt i årsberetningen i forhold til forutsetningen om fortsatt drift, jf. rskl § 3-3a (7). Paragrafen består av fire punkter, hvor det første tar for seg utvilsom fortsatt drift. Dersom dette er tilfelle, skal det bekreftes at forutsetningen om fortsatt drift er tilstede. Andre punkt tillegger at dersom det er tvil til om virksomheten kan fortsette driften, skal det redegjøres for usikkerheten. Dersom egenkapitalen i selskapet er under halvparten av aksjekapitalen eller lavere enn forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten, har styret handleplikt til å straks behandle saken, jf. aksjeloven (asl)/allmennaksjeloven (asal) § 3-5. Det tredje punktet sier at dersom denne handleplikten inntreffer, er det også opplysningsplikt i regnskapet om besluttede og iverksatte tiltak for å sikre selskapets drift, eller om eventuell oppløsning. Det fjerde og siste punktet tar for seg avvikling, og det er i slike tilfeller plikt til å redegjøre for hvordan virkelig verdi er beregnet, dersom dette ikke fremgår av noteopplysninger.

Opplysningsplikten rundt forutsetningen om fortsatt drift utdypes videre i NRS 16 *Årsberetning*. Den tar utgangspunkt i tre prinsipielt forskjellige situasjoner; utvilsomt fortsatt drift, usikker fortsatt drift og avvikling. Ved utvilsomt fortsatt drift er det tilstrekkelig at årsberetningen inneholder en positiv bekreftelse på at fortsatt drift er

lagt til grunn for regnskapet. Plikten til å redegjøre for usikker fortsatt drift inntreffer når det foreligger konkrete omstendigheter som kan sette selskapets videre drift i fare. I note 137 til regnskapsloven utdypes dette ved at omstendighetene må gå utover det en kan regne som normal forretningsmessig risiko. Tidshorizonten for vurderingen vil normalt være frem til neste balansedag, og en slik redegjørelse av usikkerheten bør inneholde de forutsetninger fortsatt drift bygger på, kritiske faktorer og eventuelle konsekvenser av ugunstige forhold som kan inntreffe. Redegjørelsens omfang bør gjenspeile usikkerheten som foreligger utover den generelle forretningsmessige usikkerheten, da generell usikkerhet omhandles i et eget avsnitt i årsberetningen tilknyttet foretakets framtidsutsikter.

2.2.3 Styrets oppgaver og plikter

Styret har ansvar for årsregnskapet og årsberetningen, sammen med daglig leder. Derfor skal både årsregnskapet og årsberetningen undertegnes av samtlige styremedlemmer og daglig leder, jf. rskl § 3-5 (1). Dersom noen av de undertegnende har innvendinger, skal det underskrives med påtegnet forbehold og redegjøres for i årsberetningen, jf. rskl § 3-5 (2). Dette binder styret og daglig leder, slik at de er rettslig ansvarlig for at det ikke gis misvisende informasjon.

Aksjelovens kapittel 6 regulerer styrets og daglig leders ansvar og plikter. Det er styret som har overordnet forvaltningsansvar og skal sørge for forsvarlig organisering av virksomheten, jf. asl/asal § 6-12 (1). Styret skal holde seg oppdatert om selskapets økonomiske stilling, og påse at regnskapet blir betryggende kontrollert, jf. asl/asal § 6-12 (3). Det er styret som ansetter daglig leder, jf. asl/asal § 6-2 (2), og har et ansvar for å føre tilsyn med den daglige ledelsen, jf. asl/asal § 6-13 (1). Styret kan iverksette alle undersøkelser det finner nødvendig for å utføre sine oppgaver, jf. asl/asal § 6-12 (4).

Daglig leder har ansvar for den daglige ledelsen av selskapets virksomhet, og skal sørge for at regnskapet er i samsvar med lov og forskrifter og at formuesforvaltning er ordnet på en betryggende måte, jf. asl/asal § 6-14 (1) og (4). Daglig leder skal følge de retningslinjer og pålegg styret gir, jf. asl/asal § 6-14 (1), og skal minst hver fjerde måned gi styret underretning om selskapets virksomhet, stilling og resultatutvikling, jf. asl § 6-15 (1). I allmennaksjeselskap skal denne underretningen skje minst hver måned, jf. asal § 6-15 (1).

Gjennom reglene i aksjelovens kapittel 6 er det tilknyttet ansvar til både styret og daglig leder for at regnskapet er riktig. Styret er i tillegg tillagt krav til forsvarlig egenkapital og handleplikt dersom dette ikke er tilfelle, jf. asl/asal § 3-4 og § 3-5, som allerede er nevnt under opplysningsplikten tidligere i oppgaven.

Styrets og daglig leders erstatningsansvar

Styret og daglig leder har et ansvar for å ikke gi misvisende informasjon, og de kan stilles til erstatningsansvar for forsettlig eller uaktsom feilinformasjon og/eller utelatelse av vesentlig informasjon, jf. asl § 17-1 (1). I tillegg til erstatningsansvar kan styret og daglig leder bli straffet ved overtredelse av loven. Det kan bli straffet med bøter eller fengsel i inntil ett år, jf. asl § 19-1, eller bøter eller fengsel i inntil seks år ved særlig skjerpede forhold, jf. rskl § 8-5.

2.2.4 Revisors oppgaver og plikters

Alle regnskapspliktige etter regnskapsloven § 1-2 (1) med totale driftsinntekter fra den samlede virksomheten på mer enn fem millioner kroner, skal påse at årsregnskapet revideres av registrert eller statsautorisert revisor, jf. revisorloven (revl) § 2-1 (1) og (2). Revisjonen skal inneholde vurderinger og uttalelser tilknyttet fortsatt drift, og hvorvidt årsregnskapet og årsberetningen er i samsvar med lov og forskrifter, jf. revl § 5-1 og § 5-6 (4). Revisjonen leder til en revisjonsberetning, som avgis i henhold til revl § 5-6.

For at årsregnskapet skal kunne brukes som beslutningsgrunnlag, er det viktig at brukerne har tillit til at informasjonen er riktig. Revisjonen har som formål å øke brukernes tillit til regnskapet, ved at revisor gir uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentligste er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering, jf. ISA 200 pkt. 3. For å oppnå den tilliten revisjonen er ment å gi, er det viktig at revisor er objektiv og opptrer uavhengig. Kapittel 4 i revisorloven regulerer derfor revisors uavhengighet og objektivitet, samt etikk.

Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, og i samsvar med god revisjonsskikk, jf. revl § 5-2 (1) og (2). God revisjonsskikk er et dynamisk begrep, i likhet med god regnskapsskikk, og utgjøres av revisors beste skjønn i henhold til revisorloven, samt revisjonsstandardene. I revisjonsstandarden ISA 200 stilles det i tillegg krav til at revisor utviser profesjonell skepsis og profesjonelt skjønn ved planlegging og

gjennomføring av revisjonen, jf. ISA 200, pkt. 15 og 16. Dette er nødvendig for å kunne foreta en kritisk og kvalifisert vurdering av revisjonsbevis. Vi kommer nærmere inn på profesjonell skepsis og ISA 200 senere i oppgaven.

Fortsatt drift forutsetningen er direkte knyttet til utarbeidelsen av regnskapet, og det er åpenbart at revisor derfor må ta stilling til om en slik forutsetning kan aksepteres eller ikke når årsregnskapet revideres. Revisor har plikt til å bekrefte innholdet i årsoppgjøret, og må derfor også avgjøre om klienten gir de nødvendige opplysninger om eventuell usikkerhet som måtte foreligge knyttet til selskapets fortsatt drift (Eilifsen, 1997).

God revisjonsskikk fastsetter at revisor skal vurdere risikoen for at fortsatt drift forutsetningen ikke lenger er til stede. Det vil si at det kreves mer av revisor enn kun å vurdere om det er riktig å legge fortsatt drift forutsetningen til grunn for regnskapsavleggelsen. Dersom det oppstår tvil om forutsetningen er tilstede, plikter revisor å fremskaffe relevante bevis om usikkerheten om fortsatt drift, vurdere betydningen av disse bevisene og ta stilling til om foretaket oppfyller informasjonsplikten om usikkerheten tilknyttet fortsatt drift. I tillegg må revisor avgjøre hvordan resultatet av denne granskningen skal rapporteres i revisjonsberetningen (Eilifsen, 1997).

Revisors erstatningsansvar

Dersom revisor volder forsettlig eller uaktsom skade under utførelsen av sitt oppdrag, kan dette medføre erstatningsansvar for revisor selv og revisjonsselskapet som er solidarisk ansvarlig med revisor som har utført oppdraget på dets vegne, jf. revl § 8-1. Det settes ingen øvre grense for revisors erstatningsplikt, hverken i konkrete beløp eller som f.eks multiplikator for honoraret (NOU 1997:9, pkt. 11.3.4 (Finansdepartementet, 1997)).

2.2.5 ISA 570 – Fortsatt drift

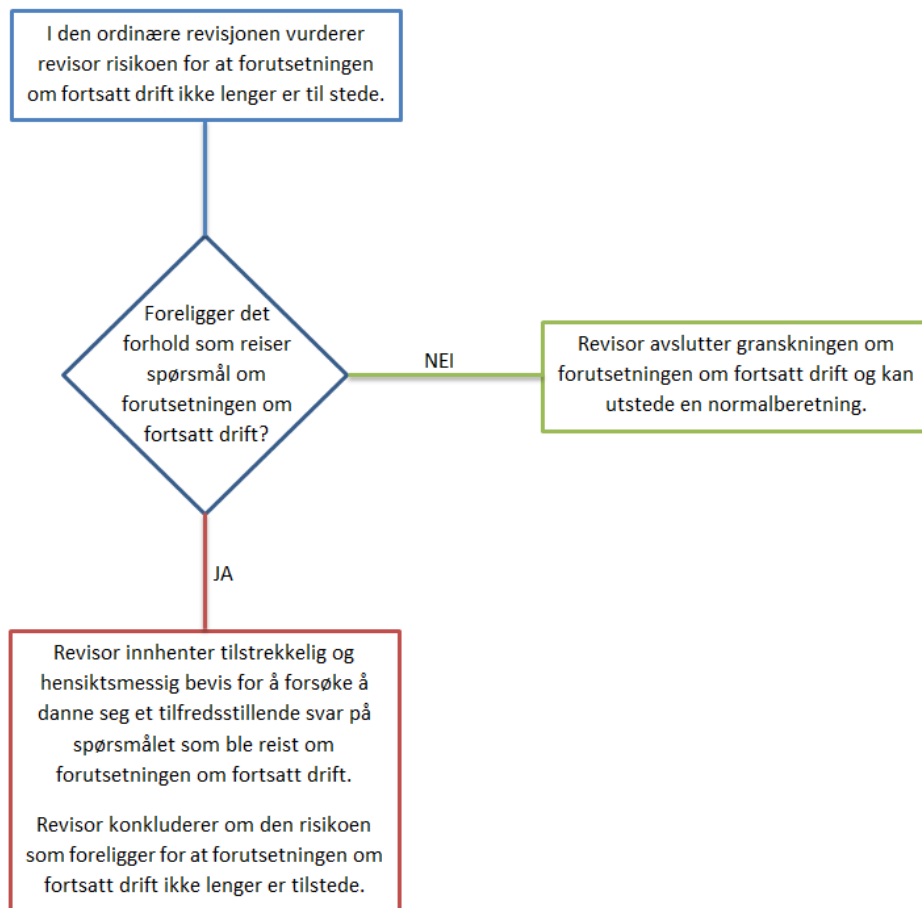
ISA 570 omhandler revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av regnskap vedrørende ledelsens bruk av forutsetningen om fortsatt drift ved utarbeidelsen og presentasjonen av regnskapet, jf. ISA 570 pkt. 1. Ved å avlegge regnskapet under forutsetningen om fortsatt drift antas det at selskapet vil fortsette driften i overskuelig fremtid, og dette er

det generelle grunnlaget med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvikle enheten eller ikke har noe annet realistisk alternativ enn å avvikle enheten, jf. ISA 570 pkt. 2.

Tidshorizonten som legges til grunn i ISA 570 er altså overskuelig fremtid. Overskuelig fremtid er ikke nærmere definert, men under evalueringen av ledelsens vurdering skal revisor dekke samme tidsperiode som ledelsen har lagt til grunn i sin vurdering, og dersom denne er mindre enn tolv måneder fra balansedagen skal revisor be ledelsen utvide perioden til å omfatte minst tolv måneder fra denne datoen, jf. ISA 570 pkt. 13. I tillegg skal revisor forespørre ledelsen om dens kjennskap til hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om enhetens evne til fortsatt drift, ut over perioden som ledelsen har lagt til grunn i sin vurdering, jf. ISA 570 pkt. 15.

Revisjonsstandarden krever at revisor i sin planlegging og gjennomføring av revisjonshandlinger, samt evaluering av resultatene av disse handlingene, skal vurdere hvorvidt det er riktig å legge forutsetningen om fortsatt drift til grunn for regnskapsavleggelsen, jf. ISA 570 pkt. 6, 9 a) og 12. I tillegg skal revisor være oppmerksom på hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om enhetens evne til fortsatt drift gjennom hele revisjonen, jf. ISA 570 pkt. 11.

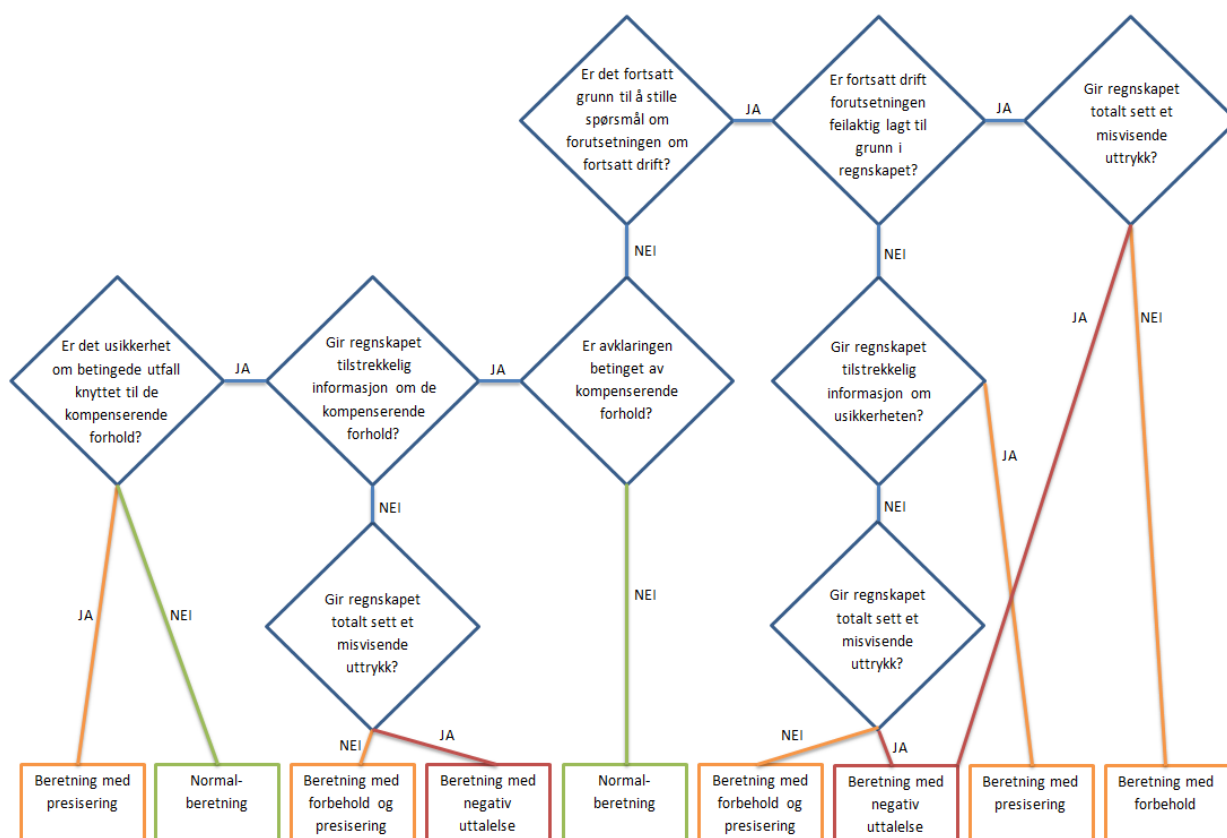
Standarden sier at: *"Dersom det er identifisert hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om enhetens evne til fortsatt drift, skal revisor innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å fastslå om det foreligger en vesentlig usikkerhet ved å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger, herunder vurdering av motvirkende faktorer"*, jf. ISA 570 pkt. 16. Dette tolker Eilifsen dithen at dersom revisor ikke støter på forhold som gir grunn til å trekke fortsatt drift forutsetningen i tvil gjennom sin ordinære revisjon, kan revisor avslutte granskningen og utstede normalberetning. Det er først hvis revisor støter på forhold som kan skape tvil til om fortsatt drift forutsetningen er tilstede, at det må planlegges og utføres spesielle revisjonshandlinger, som er videre beskrevet i ISA 570 punkt 16 a) til e), for å konkret vurdere forutsetningen om fortsatt drift (Eilifsen, 1997). Hvordan revisor går frem for å vurdere foretakets grunnlag for fortsatt drift er beskrevet i figuren under (Eilifsen, 1997).

Figur 3: Revisors vurdering av grunnlaget for fortsatt drift (Eilifsen, 1997).

ISA 570 punkt A2 lister opp eksempler på finansielle, driftsrelaterte og andre forhold som kan indikere at fortsatt drift er usikker, samt at det påpekes at slike indikasjoner kan kompenseres av andre tiltak. I tillegg gir standarden veiledning om ytterligere revisjonshandlinger som kan være relevante for å avgjøre om usikkerheten tilknyttet fortsatt drift er vesentlig, jf. ISA 570 pkt. A15.

Revisor skal konkludere om foretakets muligheter til å fortsette driften på bakgrunn av innhentede bevis, og i etterkant av dette må det tas stilling til om regnskapet gir tilstrekkelig informasjon om eventuell usikkerhet som måtte foreligge, jf. ISA 570 pkt. 9 b). Avslutningsvis må revisor avgjøre hvilke konsekvenser en eventuell usikkerhet tilknyttet fortsatt drift skal få for rapporteringen i revisjonsberetningen, jf. ISA 570 pkt. 9 c). I denne vurderingen må det tas hensyn til hvilke opplysninger som er gitt om forholdene i årsregnskapet og årsberetningen for øvrig. Sammenhengen mellom revisors konklusjoner og rapportering er illustrert i figuren under (Eilifsen, 1997).

Figur 4: Sammenhengen mellom revisors konklusjoner og rapportering (Eilifsen, 1997).

Som vi ser av figuren kan revisor avgi en normalberetning dersom det blir konkludert med at det ikke lenger foreligger tvil om forutsetningen om fortsatt drift. Hvis avklaringen er til stede som følge av motvirkende faktorer, må det være gitt nødvendige opplysninger i årsberetningen, jf. opplysningsplikten som er gjennomgått tidligere i oppgaven. Dersom slike opplysninger ikke er gitt i årsberetningen, skal revisor ta forbehold i revisjonsberetningen. Dersom forholdene taler for at det er nødvendig skal revisor isteden avgi en beretning med negativ uttalelse. Dersom de nødvendige opplysninger derimot er gitt i årsberetningen, kan revisor utstede en normalberetning, med en eventuell presisering dersom det er usikkerhet vedrørende betingede utfall knyttet til de motvirkende faktorer (Eilifsen, 1997).

Dersom det ved utarbeidelsen av regnskapet feilaktig er benyttet en forutsetning om fortsatt drift, og revisor mener at denne effekten er så vesentlig at regnskapet gir villedende informasjon, skal det avgis en beretning med negativ uttalelse, jf. ISA 570 pkt. 21. Dersom effekten ikke er av så vesentlig karakter, er det i standarden åpnet for bruk av en revisjonsberetning med forbehold (Eilifsen, 1997).

Hvis det etter revisors mening ikke er tilstrekkelig avklart om foretaket har evne til fortsatt drift, slik at det foreligger tvil uten at fortsatt drift forutsetningen forkastes, vil revisors rapportering avhenge av om regnskapet og årsberetningen gir tilstrekkelig informasjon om usikkerheten, jf. ISA 570 pkt. 18. Dersom det ikke er tilstrekkelig informasjon må det avgis en revisjonsberetning med forbehold, eller en beretning med negativ uttalelse, jf. ISA 570 pkt. 20. Ved tilstrekkelig informasjon vil det normalt avgis en normalberetning, med en presisering av usikkerheten ved å henvise til de opplysningene som påpeker forholdene, jf. ISA 570 pkt. 19 (Eilifsen, 1997).

Revisjonsstandarder angir ingen klar grense for når usikkerhet rundt fortsatt drift skal få konsekvenser for rapporteringen. ISA 570 punkt 17 sier følgende: *"En vesentlig usikkerhet foreligger når betydningen av dens mulige virkning og sannsynligheten for at den skal forekomme er slik at det etter revisors oppfatning er behov for utfyllende opplysninger om usikkerhetens type og mulig konsekvens for om regnskapet: a) gir et rettviseende bilde, når det gjelder rammeverk utformet for å gi et rettviseende bilde; eller b) ikke er villedende, når det gjelder regelbaserte rammeverk."* Det vil si at revisor derfor må anvende beste skjønn i tolkningen av om det foreligger betydelig tvil om fortsatt drift. En undersøkelse gjennomført av Knapp et al. I 1991 viste at betydelig tvil i gjennomsnitt ble tolket til å være 55 % sannsynlighet for at driften ikke fortsetter av amerikanske revisorer. Samtidig viste undersøkelsen at det var store forskjeller mellom revisorenes oppfatning på dette punktet (Eilifsen, 1997).

Revisor kan ikke forutse utfallet av fremtidige hendelser eller forhold, og det er i tillegg iboende begrensninger ved revisjonen som gjør at det er risiko for at revisor ikke oppdager vesentlig feilinformasjon tilknyttet fremtiden, jf. ISA 570 pkt. 7. Revisor utsteder derfor ingen garanti for selskapets evne til fortsatt drift, men er altså pålagt og gjøre en vurdering for å kunne si med rimelig sikkerhet om foretaket har evne til å fortsette driften (Eilifsen, 1997).

2.2.6 Konsekvenser

Det er klar kontrast mellom fortsatt drift og avvikling av foretaket som helhet (Eilifsen, 1997). Brukerne av regnskapet vil ha stor interesse av opplysninger rundt selskapets evne til fortsatt drift, da dette vil kunne avgjøre om en ønsker å involvere seg for å oppnå gevinst eller distansere seg for å unngå tap.

Konsekvensen av å legge avvikling til grunn for utarbeidelsen av årsregnskapet er at man sender et signal til investorer, kreditorer, leverandører og kunder som i noen tilfeller kan være direkte utslagsgivende for om virksomheten faktisk kan fortsette eller ikke (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011). I en slik situasjon hvor det er usikkerhet rundt den videre driften, kan tap av investorer og kreditorer føre til en innskrenking på tilgang til kapital, som igjen kan føre til ytterligere forverring av situasjonen. Selskapets kunder og leverandører kan også bli mindre tilbøyelig til å kjøpe og levere produkter eller tjenester, da det er fare for mangelfull levering eller betaling.

Det at en årsberetning med redegjørelse om usikkerhet rundt fortsatt drift kan fungere som en selvpoppfyllende profeti, setter styret i en vanskelig posisjon. De er pliktig å opplyse om usikkerhet rundt fortsatt drift, men skal samtidig handle ut fra selskapets beste. Det er derfor viktig for styret å gjøre en avveining slik at det blir gitt informasjon i henhold til opplysningsplikten, uten at det går unødvendig på bekostning av selskapets rykte, slik at en unngår at en selvpoppfyllende profeti blir realitet.

Revisor har en sentral rolle når det kommer til å bekrefte styrets vurderinger tilknyttet fortsatt drift forutsetningen. Det at konsekvensene for selskapet ved å forkaste eller opplyse om usikkerhet rundt fortsatt drift forutsetningen kan være fatale, betyr at situasjonen krever at revisor er bevisst følgene av å feilaktig forkaste forutsetningen om fortsatt drift eller feilaktig opplyse om usikkerheten rundt forutsetningen (Eilifsen, 1997).

2.3 Profesjonell skepsis

Revisors tankesett og atferd skal reflektere bruk av profesjonell skepsis, og det skal brukes bevisst gjennom hele revisjonsprosessen (Olsen, 2014). Begrepet kan være utfordrende og vanskelig å definere, dokumentere og måle (Hurtt, Brown-Liburud, Earley, & Krishnamoorthy, 2013). Eilifsen et al. definerer at profesjonell skepsis er en holdning som inkluderer et spørrende sinn, å være på vakt for å identifisere problemer som kan indikere feil som kan skyldes misligheter eller svindel, og kritisk vurdering av bevis (Eilifsen, Messier, Glover, & Prawitt, 2014). Profesjonell skepsis er essensielt når det kommer til revisoryrket, og det stilles store krav til revisor når det gjelder utøvelse av profesjonell skepsis (Hurtt, Brown-Liburud, Earley, & Krishnamoorthy, 2013).

2.3.1 ISA 200 – Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene

Det er et krav i ISA-ene at revisor planlegger og gjennomfører revisjonen med profesjonell skepsis og er innforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 200 pkt. 7 og 15. ISA 200 definerer profesjonell skepsis som *”en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis”*, jf. ISA 200 pkt. 13 (I).

Punkt A18-A22 gir veiledning og utfyllende forklaringer til hva profesjonell skepsis innebærer og hvorfor det er nødvendig at revisor utøver profesjonell skepsis. For å kunne foreta en kritisk vurdering av revisjonsbevis er det nødvendig å utøve profesjonell skepsis, jf. ISA 200 pkt. A20. Profesjonell skepsis innebærer blant annet å være oppmerksom på motstridende revisjonsbevis, informasjon og omstendigheter som gir grunnlag for å stille spørsmål til påliteligheten av dokumenter, svar på forespørsler og informasjon fra ledelsen, og forhold som kan tyde på mulige misligheter eller på at det foreligger et behov for revisjonshandlinger utover det ISA-ene krever, jf. ISA 200 pkt. A18 og A20.

Ved å utøve profesjonell skepsis vil risikoen for å overse uvanlige omstendigheter, overgeneralisere og legge feilaktige forutsetninger til grunn for planleggingen av revisjonen og evalueringen av revisjonsbevisene reduseres, jf. ISA 200 pkt. A19. Dersom revisor er i tvil om påliteligheten til informasjon som brukes som revisjonsbevis eller finner indikasjoner på mulige misligheter, krever ISA-ene at det foretas ytterligere undersøkelser, jf. ISA 200 pkt. A21.

Punkt A22 sier noe om forholdet mellom profesjonell skepsis og tillit. Selv om det ikke kan forventes at revisor ser helt bort fra tidligere erfaringer med et selskap når det kommer til ærligheten og integriteten til ledelsen, kan ikke tillit til ledelsen fritta revisor fra å utøve profesjonell skepsis, jf. ISA 200 pkt. A22. Revisor er nødt til å skaffe seg betryggende sikkerhet, og kan derfor ikke si seg tilfreds med revisjonsbevis som ikke er overbevisende, jf. ISA 200 pkt. A22.

2.3.2 Forholdet mellom profesjonell skepsis og tillit

Profesjonell skepsis har i tillegg til tidligere nevnte definisjoner blitt definert som det motsatte av tillit (Shaub, 1996), og revisor bør derfor hverken anta at ledelsen er ærlig eller uærlig (Eilifsen, Messier, Glover, & Prawitt, 2014).

Gjennom observasjoner har IAASB funnet at dagens finansielle markeder er preget av subjektivitet i regnskapstallene i større grad enn tidligere, for eksempel ved måling av virkelig verdi. IAASB påpeker derfor viktigheten av profesjonell skepsis, spesielt for revisjon av komplekse regnskapsområder hvor det brukes mye skjønn (IAASB, 2012).

Både Finanstilsynet og standardsettere har kommet med påstander om at revisor ikke utviser nok profesjonell skepsis (Finanstilsynet, 2014(a)) (IAASB, 2012) (PCAOB, 2012) (PCAOB, 2013). Finanstilsynet og PCAOB antyder gjennomgående svakheter når det kommer til revisors utøvelse av profesjonell skepsis, blant annet at det er for stor tillit til klientens ledelse, og derfor mangel på etterprøving (Finanstilsynet, 2014(a)) (PCAOB, 2012) (PCAOB, 2013). Andre omstendigheter som kan påvirke og være en trussel for bruk av profesjonell skepsis omfatter press og insentiver, samt for stor arbeidsbelastning innen revisjonsmiljøet (PCAOB, 2012) (PCAOB, 2013). Vi undersøker ikke disse andre omstendighetene, da vi hovedsakelig ønsker å se på forholdet mellom revisors bruk av profesjonell skepsis og tillit til ledelsen. Dette er et svært interessant tema, spesielt i Lundekonsernet, hvor det i første omgang kan se ut som det har vært alt for mye tillit til ledelsen. Vi skal derfor gå mer i dybden på dette, men først skal vi presentere Lundekonkursen.

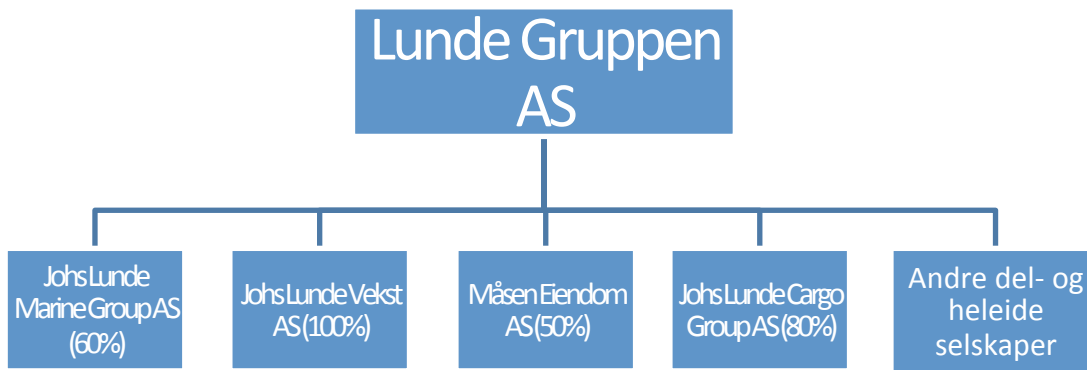
3. Presentasjon av Lundekonkursen, med vekt på fortsatt drift vurderingen

Lundekonkursen er som nevnt en av norgeshistoriens største konkurser, og derfor er det nødvendig med en presentasjon av de viktigste hendelsene som ledet opp til konkursen. Da denne oppgaven omhandler bruk av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift forutsetningen, vil vi konsentrere oss om å presentere de forhold som er vesentlige for denne vurderingen. Dokumentasjonen som ligger til grunn for denne delen er spesielt borevisors rapport, som også er omtalt som insolvensdokumentet. Dette dokumentet er utarbeidet av Deloitte ved Bengt Eriksen, på vegne av Stavanger tingrett i 2012.

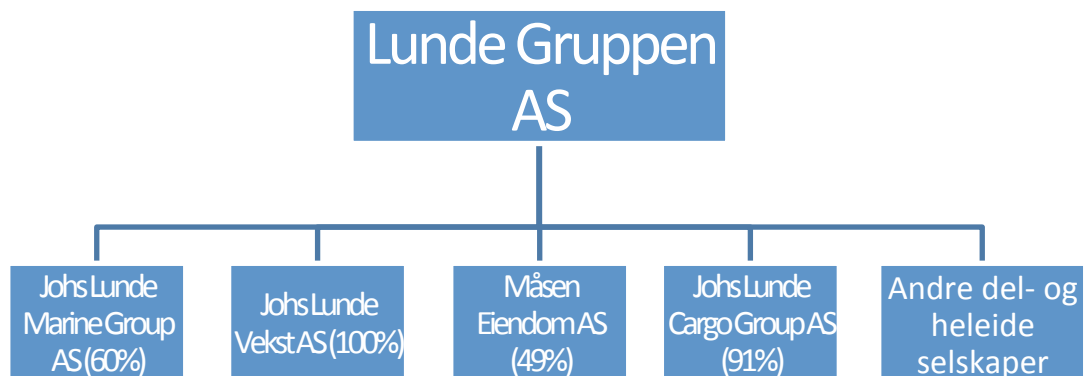
Lunde Gruppen AS ble stiftet i 1993 (Brønnøysundregistrene, 2015). Selskapet ble stiftet under navnet Lunde Air & Sea, men endret navnet til Lunde Gruppen AS sommeren 2004. Vi kan se fra årsregnskapene at konsernet hadde økende, og med unntak av 2005, positive driftsresultater fra 1999 til 2007. 2006 og 2007 var særdeles gode år for Lundekonsernet med årsresultater på henholdsvis MNOK 51 og MNOK 240 (Proff.no, 2009). I 2007 hadde Lunde Gruppen AS i tillegg en egenkapital på MNOK 318, og alle piler pekte oppover. Bare 4 år senere skulle hele konsernet gå konkurs, og etterlate seg et samlet krav som per 9. August 2012 var kommet opp i over MNOK 2.200 (Ånestad, 2012(c)).

Lundekonsernet var organisert med Lunde Gruppen AS som konsernspiss, og i neste rekke flere underkonsern. De største underkonsernene var Johs Lunde Cargo Group AS, Johs Lunde Marine Group AS, Johs Lunde Vekst AS og Johs Lunde Invest AS. Johs Lunde Invest AS er holdt utenfor mye av dokumentasjonen i forbindelse med konkursen, da dette selskapet er eid mindre enn 50 % av Lunde Gruppen AS på ethvert tidspunkt, og dermed ikke oppfyller aksjelovenes definisjon av konsernselskap (Bie, 2012).

Totalt besto hele konsernet av 62 selskaper, hvor henholdsvis 59 selskaper er under nåværende konkursbehandling i Norge, to i Sverige og ett i Danmark. Nedenfor følger en oversikt over konsernets sammensetning før konkursen i 2009, og etter konkursen i 2012.

Figur 5: Lundekonsernet 2009 (Proff.no, 2009).

Figur 6: Lundekonsernet etter konkurs 31.august 2012 (Eriksen, 2012).

Lundekonsernet opererte med høy risiko. Forretningsideen var å skape verdier, først og fremst ved kjøp og salg av eiendeler og bedrifter, men også ved å drifte selskapene i konsernet. Å eie bedrifter med hovedtanke på videresalg er ofte omtalt som "asset play" (Eriksen, 2012). Asset play er å kjøpe eiendeler som er underpriset i markedet for så å selge med gevinst (The New York Institute of Finance, 1998). Fra insolvensdokumentet kan man lese at Lundekonsernet ikke genererte positiv kontantstrøm fra drift i perioden 2007 til 2009, og likviditeten i konsernet var avhengig av at man kunne realisere eiendelene til riktig pris og riktig tid (Eriksen, 2012).

For å ivareta likviditeten i konsernet ble eiendeler flyttet fra selskap til selskap, og fordringer ble transportert mellom selskapene. Kjøp og salg mellom konsernselskapene ble ikke utført på armlengdes avstand, og i mange tilfeller ble ikke vederlagene gjort opp mellom selskapene (Eriksen, 2012).

3.1 Sentrale navn

Innledningsvis vil vi ta for oss de mest sentrale navnene i forbindelse med Lundekonkursen, slik at det blir lettere å følge gjennomgangen av regnskapsårene fra 2007 frem til konkursåpning.

3.1.1 Johannes Lunde

Johannes Lunde var eier og daglig leder for Lunde Gruppen AS. Johannes Lunde har ingen formell utdanning, og startet sin yrkeskarriere som grossist innen grønnaksbransjen, samt innen transportvirksomhet (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). Det er sagt at Johannes Lunde hadde en autoritær lederstil, med mye detaljstyring. Det er også pekt på at han bedrev mye av sitt lederskap basert på muntlige avtaler og utilstrekkelig administrativ oppfølging av konsernet (Eriksen, 2012).

Som følge av Lundekonkursen ble Johannes Lunde dømt i Stavanger tingrett 20. november 2013 til fem års fengsel for grovt økonomisk utroskap og heleri for til sammen 180 millioner kroner (Framstad, Fosse, & Lorentzen, 2013). Dommen er anket og startet 13. april 2015 i Gulating lagmannsrett (Tanche-Larsen Knutsen, 2015).

3.1.2 Morten A. Berg

En annen sentral person er Morten A. Berg. Han var aldri formelt ansatt i Lundesystemet, men jobbet som konsulent for selskapene. Imidlertid var Lundesystemet hans eneste oppdragsgiver i den aktuelle perioden. Morten A. Berg hadde kontor i konsernets lokaler, og var også ansatt som styreleder i mange av de sentrale selskapene. Han hadde mye av kommunikasjonen med selskapets to revisorer, PwC og senere BDO. Det var Berg som utførte analyser og verdsettelse som i stor grad dannet grunnlaget for revisjonen av selskapene i Lundesystemet (Eriksen, 2012). Det er hevdet at Johannes Lunde og Morten A. Berg *"opptrådte som om Lunde var eneeier av alle selskaper som han hadde eierinteresser i, uten hensyn til aksjelovens regler om selskapets,*

øvrige aksjonærers og kreditors interesser” (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013, s. 2).

Morten Berg ble i likhet med Johannes Lunde dømt i Stavanger tingrett til fire års fengsel for hvitvasking, heleri og formuesforringelse ved insolvens i forbindelse med konkursen i Lundekonsernet (Framstad, Fosse, & Lorentzen, 2013). Denne dommen er også anket, og ankesaken går sammen med saken mot Johannes Lunde i Gulating lagmannsrett (Tanche-Larsen Knutsen, 2015).

3.1.3 PricewaterhouseCoopers (PwC)

PricewaterhouseCoopers (PwC) var opprinnelig revisor for de fleste av selskapene i Lundekonsernet. Ansvarlig partner på oppdraget var partner Bent Endresen i PwC. I desember 2009 ble PwC meddelt at Lundekonsernet ønsket ny revisor. Begrunnelsen var forsinkelser i regnskapsavleggelsen for 2008, og at Lundekonsernet ikke følte seg prioritert av PwC. Revisjonsberetningen for mange av Lundeselskapene for 2008 ble ikke gitt før i desember 2009 (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). Det er hevdet i dommen fra Oslo tingrett at *”Forsinkelser i revisjonen kan ha hatt sammenheng med problemer knyttet til verdsettelsen av Lundekonsernets eiendeler innenfor den såkalte marinedelen*” (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013, s. 4).

3.1.4 BDO

Etter at Lundekonsernet hadde meddelt at de ønsket å avslutte klientforholdet med PwC, ble BDO kontaktet i desember 2009 og spurt om de kunne tenke seg å ta over revisjonen av konsernet. Ansvarlig partner i BDO var Stig Fjell Dahl, som i e-post av 17. Desember 2009 fikk bekreftet at PwC ikke hadde innvendinger mot at BDO overtok oppdraget. BDO ble valgt som revisor 6. Januar 2010, for 79 selskaper i Lundekonsernet og 23 selskaper i Venderekonsernet (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). Finanstilsynet kom med sterk kritikk mot BDO ved stedlig revisortilsyn i etterkant av konkursen i 2012, og vurderte tilbakekallelse av godkjenningen til oppdragsansvarlig revisor. Etter videre vurdering i 2013 opprettholdt Finanstilsynet kritikken mot BDO, men konkluderte med at det ikke var grunnlag for tilbakekalling av godkjenningen til oppdragsansvarlig (Hamborg, 2013). BDO ble saksøkt av Vendere AS i etterkant av Lundekonkursen. Dom i saken falt 2. mai 2013 i Oslo tingrett, og BDO ble frifunnet på alle punkter i erstatningssøksmålet (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS

mot BDO AS, 2013). Vendere har for øvrig anket dommen til lagmannsretten (Fosse & Sandø, 2014).

3.1.5 Vendere

Vendere AS er morselskap i Venderekonsernet, som er et stort eiendoms konsern. Eierbrøken endret seg en del i årene 2007 til 2010, men det var hele tiden mer enn 50 % eid av Lunde Gruppen AS. Venderekonsernet tilførte mye likviditet til Lundekonsernet når det manglet penger, og det er dette selskapet det knytter seg mest uenighet til i etterkant av konkursen, med blant annet nevnte erstatningssøksmål fra de andre eierne av Vendere mot BDO som revisor (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013).

3.2 Regnskapsåret 2007

Som nevnt innledningsvis var 2007 et godt år for Lundekonsernet. Det ble generert mye inntekter i konsernet dette året, og likviditeten økte. Dette står i sterk kontrast til de neste regnskapsårene. Til tross for et regnskapsmessig årsresultat på konsernnivå på MNOK 269, var kontantstrøm fra drift negativ i 2007 (Proff.no, 2009). Det må i tillegg nevnes at Lundesystemet var preget av en mengde interne transaksjoner, med påfølgende interne gevinster og mye goodwill. Den økte likviditeten i 2007 kom heller ikke utelukkende fra resultatet, men også i form av økt belåning (Eriksen, 2012).

Det er spesielt regnskapsårene 2008 og 2009 som er interessante, da det er i disse årene det er størst avvik mellom Lunde Gruppen AS sin faktiske finansielle stilling og innholdet i års- og konsernregnskapene. Det er altså i 2008 og 2009 at regnskapene ikke gir et rettvise bilde av konsernets faktiske finansielle situasjon (Eriksen, 2012). Borevisor har i sin rapport vurdert en av de mest vesentlige feilene til å være *"manglende opplysninger om stor usikkerhet ved fortsatt drift"* (Eriksen, 2012, s. 43).

3.3 Regnskapsåret 2008

I 2008 slo finanskrisen til, noe som rammet Lundekonsernet kraftig. En av de store delene av konsernet, Johs Lunde Cargo Group AS merket raskt en svekkelse i transportvolum. Johs Lunde Marine Group AS merket også en kraftig nedgang i antall bestillinger, men ledetiden var såpass lang at det tok en lengre periode før inntektene ble redusert. Båtmarkedet var fullstendig inntørket høsten 2008. Ledelsen i Lundekonsernet gjennomførte få tiltak for å motvirke den negative trenden.

Konsernledelsen, ved Johannes Lunde, ønsket å benytte nedgangstidene til å kjøpe seg opp i eiendeler og bedrifter på et gunstig tidspunkt, for så å realisere disse når markedet igjen hadde bedret seg (Eriksen, 2012). Vi kan lese fra insolvensdokumentet at *"I følge nøkkelpersoner så Johannes Lunde ikke noe poeng i at virksomheten skulle ha likviditetsreserver, og lot seg ikke affisere av å ha uoppgjort gjeld"* (Eriksen, 2012, s. 11). Allerede i slutten av 2008 var konsernet uten likviditet. Dette ble bekreftet fra ledelsen i Johs Lunde Økonomipartener AS, som var konsernets regnskapsfører (Eriksen, 2012).

Forholdene ble forverret for konsernet i 2009, og årsregnskapet for regnskapsåret 2008 ble ikke ferdigstilt før i desember 2009. I forbindelse med revisjonen skrev daværende revisjonsselskap PwC en rekke kritiske brev til ledelsen i juni 2009, vedrørende kritikkverdige hendelser våren 2009. Revisor kritiserte blant annet at Johannes Lunde i februar 2009 kjøpte en 95 fots Princess yacht, gjennom datterselskapet Norsk Båtsenter AS. Båten kostet MNOK 50 inkludert avgifter. Dette var uten tvil en stor likviditetsmessig belastning for konsernet som fra før var illikvid. Det kommer frem av insolvensdokumentet at konsernet igjen ble betalingsdyktig i en periode på tre måneder våren og forsommeren 2009. Den midlertidige betalingsevnen kom blant annet fra salg av varelager, salg av aksjer og økt belåning. I denne perioden ble det også foretatt en rekke uttak fra eksempelvis Vendere. Dette tilførte likviditet til Lundekonsernet (Eriksen, 2012). Uttakene ble i ettertid kritisert, politianmeldt og kategorisert som urettmessige på grunnlag av at de ikke var i tråd med Venderes interesse (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013).

Utover høsten 2009 var Lundekonsernet i krise, og igjen uten evne til å gjøre opp sine forpliktelser. Forfalte poster i leverandørgjelden var på dette tidspunktet MNOK 1,8 i regnskapet til Lunde Gruppen AS og MNOK 20,8 i regnskapet til Lundekonsernet (Eriksen, 2012). Kontantstrømsanalysen for 2009 viser en negativ kontantstrøm fra drift på hele MNOK 535, mens årsresultatet er negativt med MNOK 28,5 (Proff.no, 2009).

Ved årsoppgjøret for regnskapsåret 2008 i desember 2009, gjennomførte PwC i følge insolvensdokumentet en kritisk vurdering av fortsatt drift forutsetningen (Eriksen, 2012). Bent Endresen, revisor i PwC, skriver: *"Basert på samtaler med selskapets ledelse er vi forelagt finansiell informasjon knyttet til foreløpige resultater for 2009 og budsjetter for 2010. Vi er videre blitt forelagt et notat utarbeidet av Morten A. Berg som beskriver*

likviditetssituasjonen i konsernet. Ledelsens vurderinger er at det, basert på inntjening i 2009, samt budsjetter og inngåtte salgsvtaler for 2010 ikke foreligger vesentlig usikkerhet vedrørende fortsatt drift. Vi er videre informert om at konsernet ikke er i brudd med lånevilkår med sine bankforbindelser og heller ikke forventer å komme i brudd. Basert på fremlagt informasjon og våre møter med ledelsen har vi akseptert ledelsens vurderinger” (Eriksen, 2012, s. 12).

Fortsatt drift er begrunnet av Morten A. Berg i et notat fra 3. Desember 2009, med blant annet refinansiering av gjeld, nedkvikting av selgerkreditten til Vendere, og utbytte fra Vendere. PwC på sin side var ikke informert om de omfattende uttakene som var gjort fra Vendere, da PwC hevder å ikke ha utført noen interimrevisjon av selskapet (Eriksen, 2012).

I notatet som ble oversendt til PwC i forbindelse med vurderingen av fortsatt drift, oppsummerte Morten A. Berg likviditetssituasjonen til Lundekonsernet på tidspunktet slik: *”Likviditetsbehovet i 2010 er begrenset til Lunde Gruppens løpende kostnadsbruk som er i størrelsesorden MNOK 15 per år, inklusive renter. Både likviditeten slik den er forventet å være i starten av 2010 sammen med de innbetalingene som er beskrevet for 2010, indikerer at Lunde Gruppen med datterselskaper/tilknyttede selskaper gjennom 2010 vil få en komfortabel likviditet med betydelig handlefrihet”* (Eriksen, 2012, s. 13).

I tillegg ble det også informert fra Morten A. Berg at Johs Lunde Marine Group AS skulle selges, og at det var forventet å innbringe MNOK 300 eksklusiv gjeld. Her er det henvist til en verdsettelse som First Securities hadde gjort av aksjene i selskapet. Denne verdsettelsen er sentral i vurderingen av fortsatt drift, da verdien av dette underkonsernet utgjorde en stor del av balansen i Lundekonsernet (Eriksen, 2012).

PwC var aldri i kontakt med First Securities direkte, men forholdt seg til Morten A. Berg, som hadde den løpende kontakten med First Securities. Både PwC og Morten A. Berg var under den oppfatning av at det kunne foreligge et nedskrivingsbehov i Johs Lunde Marine Group AS, og PwC ønsket å få en ekstern verdsettelse av aksjeposten fra First Securities. PwC mente at en vurdering som tidligere var gjort av First Securities kunne være for optimistisk, i tillegg til at det nå var så sent i regnskapsåret at man hadde bedre grunnlag for å gjøre en riktig vurdering av verdien. I et brev fra 27. November 2009 opprettholder First Securities sin verdivurdering av Johs Lunde Marine Group AS

(Eriksen, 2012). First Securities skriver: " Vi har mottatt regnskapstall pr 30. September 2009, samt oppdatert prognose fra hele 2009 for konsernet Johs Lunde Marine Group AS. Prognosen for hele 2009 viser et negativt omsetningsavvik på ca. MNOK 47 og et negativt driftsresultatavvik på snaue MNOK 13. Vi har videre mottatt budsjett for 2010 med ledelseskomentarer og forklaringer. Foreliggende prognostiserte omsetnings og inntjeningsnivå må sees på bakgrunn av at 2009 har vært et utfordrende år for båtbransjen. Johs Lunde Marine Group AS konsernet har opprettholdt et høyt omsetningsnivå og en sterk markedsposisjon. Omstilling til endrede markedsforhold mv. har tatt lenger tid enn forventet og medført lavere inntjeningsnivå enn opprinnelig forventet. Hensyntatt nevnte forhold herunder også mottatt 2010 budsjett med kommentarer, er vi av den oppfatning at foreliggende prognostiserte 2009 inntjening ikke er representativ for inntjeningen i et normalår. Basert på overstående opprettholder vi det tidligere angitte verdiintervallet for verdien av Lunde Gruppen sine aksjer i Johs Lunde Marine Group AS" (Eriksen, 2012, s. 19).

Det nevnes i insolvensdokumentet at "Hverken PwC eller First Securities hadde tilstrekkelig kunnskap om de interne transaksjonene som senere preget 2009 resultatene" (Eriksen, 2012, s. 11). Videre konkluderer borevisor i sin rapport, med at "PwC fikk fremlagt informasjon som inneholdt vesentlige feil. PwC har derfor basert sin etterprøving av fortsatt drift forutsetningen på vesentlig feil grunnlag" (Eriksen, 2012, s. 14). Resultatet av dette var at det ble utstedt ren revisjonsberetning for regnskapsåret 2008 i desember 2009, til tross for at borevisor i ettertid angir høsten 2009 som insolvenstidspunkt for Lundekonsernet (Eriksen, 2012).

3.4 Regnskapsåret 2009

I januar 2010 ble oppdraget til PwC avsluttet. BDO ble valgt som ny revisor for Lunde Gruppen AS 6. januar 2010 (Brønnøysundregistrene, 2015). BDO tok ikke hensyn til de mange kritiske brevene PwC sendte til ledelsen i Lunde Gruppen AS. Brevene inneholdt etter PwC sin mening "omfattende kritikk", noe det hersker tvil om mellom partene. BDO har i ettertid blitt kritisert for å ikke ha hensyntatt disse brevene. BDO avgir våren 2010 ren beretning for regnskapsåret 2009 (Ånestad, 2012(b)).

Det hevdes i insolvensdokumentet fra borevisor at "Lunde Gruppen AS konsernet i 2009 ikke hadde tilstrekkelig arbeidskapital til å videreføre driften. De forutsetningene som lå til

grunn for fortsatt drift og verdier i aksjer, goodwill mv var derfor ikke til stede” (Eriksen, 2012, s. 7).

Fra årsregnskapet for Lundekonsernet kan vi lese at omløpsmidler var verdsatt i henhold til bokførte verdier på MNOK 781,5 og kortsiktig gjeld på MNOK 771,2. Dette gir en arbeidskapital på i overkant av MNOK 10. Borevisor mener at det må foretas en justering av kortsiktig gjeld for sponsormidler og et tap i Elvegården Invest på til sammen MNOK 24,6. Elvegården Invest var et selskap eid av underkonsernet Måsen. Med borevisors justering blir den reelle arbeidskapitalen for 2009 negativ med ca. MNOK 14,6 (Eriksen, 2012). Borevisors justering bestrides i et brev sendt fra Schjødt advokatfirma på vegne av Morten A. Berg. Det nevnes i brevet at Elvegården Invest aldri var konsolidert i konsernregnskapet, slik at det blir feil å eliminere verdien som inngår i dette selskapet senere. Det nevnes også at deler av leilighetene i Elvegården var solgt til eksterne kjøpere og at resten var leid ut. Videre er konklusjonen i brevet at arbeidskapitalen var positiv ved balansedagen i 2008 og 2009 (Dommersnes, 2012): *”Vi mener derfor at de foretatte arbeidskapitalkorreksjoner ikke er korrekte og at Lunde Gruppen konsern derfor hadde en positiv arbeidskapital på begge de aktuelle datoer”* (Dommersnes, 2012, s. 23).

Borevisor hevder også at *”BDO ikke identifiserte noen konkret fortsatt drift problematikk ved revisjonen av 2009 regnskapet våren 2010, selv om fortsatt drift var identifisert som ett av flere risikoforhold”* (Eriksen, 2012, s. 21). BDO tok utgangspunkt i den budsjetterte tilgangen på likviditet for kommende regnskapsår, og kontrollerte samtidig at planlagte salg ble gjennomført (Eriksen, 2012). Morten A. Berg har i ettertid kommentert at *”Resonnementet ikke tok høyde for at midlene som ble frigjort ble brukt til helt andre formål enn det som var budsjettert”* (Eriksen, 2012, s. 21).

I følge en protokoll fra et møte 6. september 2011 i BDO kan vi lese følgende: *”BDO hadde møte med PwC v/Bent Endresen i januar 2010. BDO har lest brevene fra PwC helt annerledes enn det som bostyrer og borevisor har gjort i ettertid. Vurderingen til BDO var at det var noe kritikkverdig mht. internkontroll og at regnskapsførselen var utilfredsstillende for 2 selskap. Når dette ble fulgt opp mente de tydeligvis at problemstillingen mht. å påta seg oppdraget var løst”* (Eriksen, 2012, s. 21). Det er viktig å merke seg at dette er borevisors fremstilling av møteprotokollen, og BDO har i sitt

tilsvar til rapporten sterke innvendinger mot fremstillingen som blir gjort i denne protokollen. I BDOs tilsvaer til rapporten skriver BDO: *"Det fremgaa ikke av rapporten hvordan bostyrer og borevisor har lest brevene i ettertid. Vi paapeker imidlertid at det avgjorende ma vaae hvordan brevene skulle leses pa det aktuelle tidspunktet, og tillater oss a paapeke det som ma ansees for a vaae ubestridte fakta i saken: PwC konkluderte i sine nummererte brev eksplisitt med at det var akseptabelt a legge fortsatt drift vurderingen til grunn og at det ikke var vesentlig usikkerhet ved denne forutsetningen"* (Hirsch, 2012, s. 6).

Ogsaa i 2009-regnskapet var verdivurderingen til First Securities vedroerende Johs Lunde Marine Group AS sentral, og dannet mye av grunnlaget for fortsatt drift vurderingen. Det hevdes i insolvensdokumentet at den oppdaterte verdivurderingen fra november 2009 var utdatert ved regnskapsavleggelsen i 2010, og ikke burde vaert lagt til grunn fordi den baserte seg pa regnskapstall som var avvikende fra den informasjonen First Securities i utgangspunktet hadde basert sin vurdering pa. Samtidig nevnes det i insolvensdokumentet at det ikke er foretatt noen nedskrivningstest for Johs Lunde Marine Group AS i 2009-regnskapet (Eriksen, 2012). Borevisor skriver: *"Vi mener at dersom en nedskrivningstest hadde blitt gjennomfoert, ville ledelsen og revisor etablert en bedre forståelse for underkonsernets faktiske utfordringer og fortsatt drift problemet. Den samme problemstillingen gjelder for Cargo konsernet i 2009. En nedskrivningstest utarbeidet ihht. God Regnskapsskikk, kunne ha medfoert at selskapsrevisor (BDO) ikke hadde akseptert fortsatt drift forutsetningen i aaersregnskapet for 2009 for Marine og Cargo konsernene og dermed ikke heller for Lunde Gruppen AS konsernet totalt"* (Eriksen, 2012, s. 29). BDO hevder i sitt tilsvaer til insolvensdokumentet at de forholdt seg til verdivurderingen som var gjort av Johs Lunde Cargo Group AS utført av Morten A. Berg, og pa grunnlag av denne valgte a ikke utføre noen nedskrivningstest (Hirsch, 2012).

Det er borevisors mening at det ikke forelaa noen goodwillverdier i Johs Lunde Cargo Group AS eller Johs Lunde Marine Group AS. Borevisor mener ogsaa at verdivurderingen av Johs Lunde Cargo Group AS burde vaert ytterligere redusert (Eriksen, 2012). *"I Cargokonsernet forelaa ytterligere mindreverdier fordi regnskapene ble avlagt under forutsetningen av fortsatt drift, uten at selskapets finansielle situasjon tilfredstilte denne forutsetningen. En tenkt realisasjon hoesten 2009 ville sannsynligvis medfoert at all goodwill*

måtte tapsføres og at konsernet også ville fått et betydelig tap på salg av øvrige eiendeler/virksomheter” (Eriksen, 2012, s. 36).

I borevisors insolvensdokument konkluderes det på grunnlag av overnevnte hensyn med at aksjene i både Johs Lunde Cargo Group AS og Johs Lunde Marine Group AS i praksis ikke var mulig å omsette. Dette grunnet selskapenes dårlige inntjening, risikoen knyttet til gyldigheten av interne transaksjoner og dårlige markedsutsikter. Det er videre borevisors mening at det ikke hadde vært mulig å gjennomføre en tilfredsstillende due diligence prosess for disse to selskapene. Dette bidrar ytterligere til å underbygge påstanden om at aksjene ikke var mulig å omsette på dette tidspunktet (Eriksen, 2012).

Hovedkonklusjonen til borevisor er at selskapet var illikvid og insuffisient ved utgangen av 2009, som igjen betyr at selskapet på dette tidspunktet var insolvent. Forfalte poster i leverandørgjelden hadde på dette tidspunktet for Lunde Gruppen AS kommet opp i over MNOK 3,9 og over MNOK 31 for Lundekonsernet. Dette har grunnleggende betydning for fortsatt drift vurderingen fordi det ikke lenger var mulig for selskapet å dekke løpende forpliktelser (Eriksen, 2012).

Borevisors konklusjon med hensyn på fortsatt drift forutsetningen i 2009 er at: *”Det følger av vår redegjørelse om insolvens og tidspunkt for insolvens, at selskapet ikke tilfredstilte fortsatt drift forutsetningen som er lagt til grunn i selskaps- og konsernregnskapet for 2009”* (Eriksen, 2012, s. 59).

Det ble etter avleggelsen av regnskapet utført stedlig revisortilsyn av Finanstilsynet. Tilsynet avdekket det samme som i stor grad er hevdet av borevisor. Finanstilsynet hevder at det i perioden fra regnskapsårets start i 2009 frem til avleggelsen av revisjonsberetningen, var svikt i omsetning og resultater (Hamborg, 2013). Videre skriver Finanstilsynet at *”Ut i fra regnskapstallene for 2009 og den pressede likviditeten burde en vurdering av perioderegnskaper kombinert med en vurdering av markedsutsiktene, avdekket betydelige likviditets- og finansierings-utfordringer i Lunde-Gruppen”,* og at *”Revisor har innhentet enkelte perioderegnskaper, men disse er ikke arkivert og det fremgår ikke av revisors dokumentasjon hvilke vurderinger som er foretatt”* (Hamborg, 2013, s. 5).

Finanstilsynet skriver videre at BDO i stor grad har forholdt seg til muntlige samtaler og e-post med ledelsen. Det ble konkludert med at virksomhetens finansiering var sikker i perioden fremover, uten at det ble tatt hensyn til at mange av selskapene i konsernet var avhengige av hverandre for finansiering. I Lundekonsernet og underkonsernene var det stilt omfattende sikkerhet og garantier mellom selskapene. Det er ikke dokumentert noen redegjørelse i revisjonen av hvilke konsekvenser det ville få hvis andre selskaper i konsernet ikke kunne oppfylle sine forpliktelser. Det er heller ikke innhentet eksterne bankengasjementsoppgaver for Lundesystemet samlet (Hamborg, 2013). BDO sier selv at det ikke ble innhentet bankengasjementsoppgaver, da man anså nytteverdien som lav, og at forespørsel om disse sjelden ble besvart av banken. BDO innhentet imidlertid opplysninger om kausjoner og garantier fra selskapet, men mange av disse besto av usignerte avtaler (Eriksen, 2012). I rapporten fra Finanstilsynet konkluderer de med hensyn til fortsatt drift vurderingen i 2009 at *"Finanstilsynet mener situasjonen tilsa et annet omfang av undersøkelser og en annen grundighet i vurderingen rundt forutsetningene om fortsatt drift enn det revisor har gjort"* (Hamborg, 2013, s. 6).

3.5 Regnskapsåret 2010 og frem til konkursåpning

I 2010 ble likviditetssituasjonen så dårlig at man begynte å hente ut likviditet fra deleide selskaper utenfor konsernet. Dette ble gjort mulig av Johs Lunde Økonomipartner AS. Uttakene er for øvrig politianmeldt, og sakene er pågående. Det ble også hentet ut store summer fra Venderekonsernet, og i juli 2010 ble Måsen Eiendom AS sin aksjepost i Vendere pantsatt. Dette var det siste av konsernets større frie aktiva. Høsten 2010 ble det startet granskning av Vendere. Denne ble utført av eksterne parter og utfallet ble politianmeldelse av Johannes Lunde og Morten A. Berg. Johs Lunde Marine Group AS ble insolvent i oktober 2010, men BDO ble ikke informert (Eriksen, 2012).

Johns Lunde Marine Group AS var det første selskapet i konsernet som meldte oppbud. BDO ble ikke informert før dette skjedde 28. januar 2011. Johannes Lunde ble 18. april samme år slått personlig konkurs av Santander Consumer Bank. Han ble samtidig anmeldt for underslag og økonomisk kriminalitet (Eriksen, 2012). Økokrim og Stavanger politidistrikt slo til i september 2011 mot ni steder i Stavanger, deriblant Johannes Lundes eget hjem, kontor og mot Handelsbankens Stavanger Straen kontor. Tre personer ble pågrepet. Johannes Lunde ble siktet for grovt underslag og grovt økonomisk utroskap, og Morten A. Berg for grovt underslag. I tillegg ble daglig leder i

regnskapsbyrået Johs Lunde Økonomipartner AS siktet for grovt økonomisk utroskap (Ånestad, 2012(b)). 20. November 2013 falt dom i saken, og Johannes Lunde ble dømt til fem års fengsel, Morten A. Berg til fire års fengsel og regnskapsføreren ble dømt til seks måneders fengsel (Framstad, Fosse, & Lorentzen, 2013). Johannes Lunde og Morten A. Berg anket dommen, og ankesaken startet 13. april 2015 i Gulating lagmannsrett og er pågående (Tanche-Larsen Knutsen, 2015).

Per 9. August 2012 var totale krav mot boet kommet opp i MNOK 2.200. I følge borevisor er regnskapene blåst opp gjennom en rekke transaksjoner hvor BDO ikke i tilstrekkelig grad har vurdert verdsettelsen. BDO får sterk kritikk fra borevisor for å ikke ha identifisert risiko tilknyttet en rekke forhold i Lundekonsernet. Deriblant nevnes risiko knyttet til illikviditet, transaksjoner, garantier og kausjoner på tvers av selskapsstrukturen. BDO er dypt uenig i kritikken og bestrider ansvar (Ånestad, 2012(a)).

2. mai 2013 falt dom i saken angående mulig erstatningskrav mot revisjonsselskapet BDO. Oslo tingrett konkluderte med at BDO skulle frifinnes (Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). Dommen er for øvrig anket av Vendere til lagmannsretten (Fosse & Sandø, 2014).

Regnskapsårene 2008 og 2009 står i stor kontrast til regnskapsåret 2007. Konsernet går fra å generere mye penger, til å bli vurdert insolvent av borevisor i etterkant av konkursen. Videre i 2010 blir situasjonen ytterligere forverret, frem til oppbud blir begjært i januar 2011. Revisorene i Lundekonsernet blir kritisert i insolvensdokumentet, og rettsaker mot de ansvarlige i selskapet og revisor er fortsatt pågående. Det er altså en rekke momenter vedrørende utøvelse av profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen, spesielt i 2008 og 2009, som er interessante for videre analyse i denne oppgaven.

4. Forskning

Forskere har i flere tiår undersøkt viktigheten av fortsatt drift forutsetningen. Det finnes derfor et stort volum av forskning innenfor dette temaet. Den siste tiden har forskning også begynt å ta for seg revisors utøvelse av profesjonell skepsis, men det foreligger fortsatt flere spørsmål enn svar på dette området (Hurtt, Brown-Liburud, Earley, & Krishnamoorthy, 2013). Det meste av denne forskningen er gjennomført på generell basis, mens vi ønsker å se nærmere på profesjonell skepsis spesifikt relatert til fortsatt drift vurderingen. Vi vil derfor kun nevne det som er mest relevant av denne generelle forskningen helt kort innledningsvis. Deretter vil vi ta for oss en artikkel som fokuserer på profesjonell skepsis når det kommer til fortsatt drift vurderingen, da dette er mest relevant i forhold til vår problemstilling. Avslutningsvis vil vi gå dypere inn i en forskningsartikkel som fokuserer på metoden vi ønsker å benytte oss av, nemlig intervju. Dette for å vise hvordan denne metoden har blitt benyttet for å studere fortsatt drift forutsetningen tidligere. Forskningen vi nevner er på ingen måte uttømmende, men vi har plukket ut det vi anser som mest relevant for oppgaven.

4.1 Generell forskning relatert til profesjonell skepsis

Profesjonell skepsis er et konsept som er vanskelig å definere og måle. Det er også vanskelig å avgjøre om utilstrekkelig bruk av profesjonell skepsis er primærårsaken til mangelfull revisjon, og eventuelt hvilke faktorer som har ført til at det ikke utøves nok profesjonell skepsis (Hurtt, Brown-Liburud, Earley, & Krishnamoorthy, 2013).

Det er blitt definert at det motsatte av å utøve profesjonell skepsis er å utvise tillit. Revisorer må bestemme i hvor stor grad de skal stole på klienten og deres fremstilling, i stedet for å utføre ytterligere revisjonshandlinger for å bekrefte informasjonen. Revisors tillit til klienten er derfor en subjektiv vurdering, som vil påvirke omfanget av revisjonen (Shaub, 1996).

Flere studier har sett på hvilken påvirkning revisors tillit til ledelsen har på utøvelse av profesjonell skepsis. Forskningen er tvetydig. Noen studier har funnet at revisorer med stor tillit til ledelsen kan bli lurt til å overse tegn på at det foreligger misligheter eller feil (Hurtt, Brown-Liburud, Earley, & Krishnamoorthy, 2013). Shaub (1996) undersøkte hva som påvirker revisors tillit til klienten ved gjennomgå 119 spørreskjemaer besvart av 73 seniorer og 46 managere, og fant at erfaring med en spesifikk klient er det som har mest

direkte innvirkning på revisors forventninger, men at tidligere erfaringer med andre klienter også kan påvirke revisors vurdering (Shaub, 1996). Andre studier har funnet tegn på at revisor ikke blir påvirket av tillitsforholdet til ledelsen. For eksempel fant Kerler og Killough (2009) etter å ha gjennomført en spørreundersøkelse med 58 deltakere, at revisorer opprettholder profesjonell skepsis uavhengig av om tidligere erfaringer med klienten tilsier at de stoler på eller ikke stoler på klientens ledelse. I tillegg fant de at revisors moral er uavhengig av tilliten til ledelsen (Kerler & Killough, 2009).

Robertson gjennomførte i 2010 en studie, hvor 54 revisorer og 77 studenter tilfeldig fikk utdelt en av to mulige caseoppgaver. Robertson sammenlignet deretter besvarelsene på de ulike caseoppgavene innad i de to deltakergruppene, for så å sammenligne på tvers av deltakergruppene. Robertson fant at revisorer som står overfor ledere som strategisk forsøker å påvirke revisor til å få en positiv innstilling til dem, ikke evaluerte revisjonsbevis objektivt og lot klienten påvirke beslutningene. De utviste altså ikke profesjonell skepsis. Studenter som ble testet på samme måte, var ikke like tilbøyelig til å tro klienten som revisorene var (Robertson, 2010). Dette er et noe overraskende funn, og kan tyde på at mangel på kunnskap eller erfaring kan styrke utøvelsen av profesjonell skepsis.

Det er altså flere studier som tar for seg forholdet mellom profesjonell skepsis og tillit. Selv om de ikke gir noe entydig resultat, tyder studiene på at tillit til klienten har en effekt på revisors konklusjoner. Hurtt et al. (2013) foreslår derfor at fremtidig forskning bør se videre på forholdet mellom tillit til klienten og revisors utøvelse av profesjonell skepsis, for å avgjøre om revisorer er i stand til å opprettholde en profesjonell skeptisk holdning overfor klienter de har stor tillit til (Hurtt, Brown-Liburd, Earley, & Krishnamoorthy, 2013). Dette er nettopp det vi ønsker å finne ut mer om, og det er spesielt relevant i forhold til Lundekonkursen.

4.2 Profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen

Feng og Li gjennomførte en kvantitativ studie hvor de undersøkte om revisor utøver profesjonell skepsis i forbindelse med ledelsens fremtidige budsjetter når det kommer til fortsatt drift vurderingen. De samlet inn data fra blant annet revisjonsberetninger og regnskapstall, og analyserte informasjon fra totalt 1.054 regnskapsår for ulike bedrifter. De fant at ledelsens fremtidige budsjetter er negativt assosiert både med negativ fortsatt

drift konklusjon fra revisor og påfølgende konkurs. Vekten revisor legger på ledelsens fremtidige budsjett i fortsatt drift vurderingen, er ikke signifikant forskjellig fra det modellen som predikerer konkurs (heretter konkursmodellen) legger av vekt på det fremtidige budsjettet. Sammenlignet med konkursmodellen, legger revisor mindre vekt på ledelsens prognoser dersom de oppfattes som mindre troverdig. Feng og Li konkluderer derfor med at revisor utøver profesjonell skepsis når det kommer til ledelsens fremtidige budsjett i forhold til fortsatt drift vurderingen (Feng & Li, 2014).

Standardsettere og kontrollmyndigheter har lenge bekymret seg over at revisorer har for mye tillit til klienten, og ikke utøver profesjonell skepsis. Til tross for viktigheten av profesjonell skepsis, finnes det lite forskning på dette området. Eksperimentelle studier har ikke klart å finne konsistente bevis for at revisor utøver profesjonell skepsis når omstendighetene tilsier at det er nødvendig (Feng & Li, 2014).

Finansiell informasjon fra ledelsen er viktig input for revisorer når de skal evaluere klientens evne til fortsatt drift. Ledelsens fremtidige budsjett er spesielt viktig. Hvis selskaper med økonomiske problemer forventer å fortsette å gå med underskudd, vil dette kunne tømme selskapets begrensede likvider, og øke sannsynligheten for at selskapet går konkurs. I tillegg vil selskaper med økonomiske problemer ha en tendens til å utarbeide optimistiske, og partiske prognoser. Nettopp fordi det er klienter med økonomiske problemer som ofte får presiseringer eller forbehold i revisjonsberetningen når det kommer til fortsatt drift, vil profesjonell skepsis være særdeles viktig i en slik situasjon. Revisor kan motta ledelsens prognoser gjennom direkte kommunikasjon med ledelsen, samt innhente offentlige prognoser. Feng og Li forutsetter at ledelsens prognoser er konsistente med de offentlige prognosene, da inkonsistens sannsynligvis vil vekke bekymringer hos revisor om troverdigheten til ledelsen, og derfor kunne føre til at revisor vil legge mindre vekt på informasjon som er gitt direkte fra ledelsen. Ledelsen har derfor et sterkt insentiv til å unngå slik inkonsistens. Feng og Li forventer derfor at offentlige budsjetter fra ledelsen tilsvarer budsjettene ledelsen formidler til revisor direkte, og tar derfor utgangspunkt i disse offentlige budsjettene fra ledelser i ulike firmaer når de gjennomfører sin studie, da de vil tilsvare budsjettene revisor faktisk tar hensyn til i sin vurdering av fortsatt drift (Feng & Li, 2014).

For å undersøke om revisorer utøver profesjonell skepsis, ble vekten revisor legger på ledelsens fremtidige budsjetter sammenlignet med vekten konkursmodellen legger på

det fremtidige budsjettet. Dette ble gjort på en gjennomsnittlig basis. For å skaffe mer utfyllende bevis, ble det også undersøkt om omfanget og optimismen i ledelsens prognoser ble assosiert med type I feil, at selskaper som får presisering eller forbehold om fortsatt drift ikke går konkurs påfølgende år, eller type II feil, at selskaper som går konkurs påfølgende år ikke har fått presisering eller forbehold om fortsatt drift. Feng og Li tok for seg selskaper med økonomiske problemer som utarbeidet fremtidige budsjetter fra 2000 til 2010. Det endelige utvalget bestod av 1054 observasjoner, hvor 39 fikk presisering eller forbehold om fortsatt drift i revisjonsberetningen, og 33 av disse gikk konkurs innen 12 måneder etter (Feng & Li, 2014).

Hvis revisor ikke utøver profesjonell skepsis, og har for mye tillit til ledelsen, vil det være lettere for revisor å gjøre type II feil når det kommer til selskaper som utarbeider overoptimistiske prognoser. Likevel fant ikke Feng og Li signifikante resultater som tilsier at revisorer har større sannsynlighet for å gjøre hverken type II eller type I feil når ledelsens prognoser er optimistiske. Det vil si at revisor ikke blir villedet av ledelsens prognoser når det kommer til fortsatt drift vurderingen (Feng & Li, 2014).

Feng og Li fant at når ledelsens budsjetter gir et høyere fremtidig resultat, er det mindre sannsynlig at revisor utsteder beretning med presisering eller forbehold, og det er mindre sannsynlig for påfølgende konkurs. Det var ingen signifikant forskjell mellom revisors konklusjon om fortsatt drift og konkursmodellen. Dette viser at det ikke er signifikante bevis som tyder på at revisorer i gjennomsnitt har for mye tillit til ledelsens fremtidige budsjetter, og således heller ikke bevis på at det er mangel på profesjonell skepsis når det kommer til fortsatt drift vurderingen (Feng & Li, 2014).

Profesjonell skepsis understreker behovet for at revisor vurderer revisjonsbevis kritisk. Det er også viktig at revisor evaluerer troverdigheten til finansiell informasjon når dette brukes til å foreta fortsatt drift vurderingen, slik at vurderingen ikke tas på feil grunnlag. Revisor kan oppfatte ledelsens prognoser som mindre troverdig, dersom ledelsen i selskaper med økonomiske problemer tidligere har utarbeidet optimistiske, og partiske prognoser, eller hvis prognosene spår høye inntekter eller høye økte inntekter. Feng og Li ville derfor undersøke om ulike fremtidige budsjetter fra ledelsen som varierer i troverdighet, har påvirkning på hvordan revisor differensierer og utøver profesjonell skepsis. De forventet at revisor ville ha mindre tillit til ledelsens fremtidige budsjett, dersom ledelsen tidligere hadde utarbeidet optimistiske og partiske budsjetter i løpet av

de to siste årene eller dersom forventet inntjeningsendring lå innenfor de tre øvre kvantilene av Feng og Lis observatorfordeling. De fant at revisors fortsatt drift konklusjon ikke var assosiert med ledelsens fremtidige budsjetter der det var liten troverdighet. Men at fortsatt drift konklusjonen var signifikant og negativt assosiert med ledelsens fremtidige budsjetter, dersom det ikke forelå liten troverdighet tilknyttet budsjettene. Sannsynligheten for konkurs var signifikant assosiert med ledelsens fremtidige budsjetter, uavhengig av hvordan revisor oppfattet troverdigheten til budsjettene. Enda viktigere var funnet av at vekten revisor tilla ledelsens fremtidige budsjetter med liten troverdighet, er signifikant mindre enn vekten antydnet i konkursmodellen. Altså, revisorer har svært liten tillit til ledelsens fremtidige budsjett, når det er utarbeidet av en ledelse som tidligere har bommet på prognosene sine, eller når det er forventet høy inntjening eller høy inntjeningsendring. Funnet er konsistent med at revisor vil rapportere konservativt når en ikke kan få en objektiv verifisering av ledelsens estimater, spesielt de estimatene som øker revisjonsrisikoen (Feng & Li, 2014).

Feng og Lis studie er trolig den første som dokumenterer revisors utøvelse av profesjonell skepsis når det kommer til potensiell partisk informasjon fra ledelsen. Studien viser at revisorer ikke signifikant har for mye tillit til ledelsens prognoser i gjennomsnitt, og at de faktisk har svært lite tillit til prognoser de oppfatter som mistenkelige, noe som indikerer at revisorer utøver profesjonell skepsis når de vurderer ledelsens fremtidige budsjetter. Studien er derfor informativ overfor standardsetterne, som bekymrer seg over at revisor har for stor tillit til klienten, og derfor ikke utøver profesjonell skepsis (Feng & Li, 2014).

Fortsatt drift vurderingen er avgjørende når det kommer til revisjonen av et selskap. Tidligere forskning har rapportert ulike resultater når det kommer til revisors tillit til ledelsen ved evalueringen av fortsatt drift forutsetningen. Men ingen av disse tidligere studiene ser på revisors utøvelse av profesjonell skepsis i forhold til informasjonen fra ledelsen. Feng og Lis resultater viser at revisorer er skeptiske når det kommer til ledelsens fremtidige budsjetter og vurderingen av fortsatt drift, dersom budsjettene virker mistenkelige (Feng & Li, 2014). Vi ønsker til en viss grad å se nærmere på tilsvarende forhold som Feng og Li undersøkte i sin studie. Da det er særdeles lite forskning på nettopp dette spesifikke området, er Feng og Lis resultatet veldig relevant

for vår studie. Samtidig kan vår studie bidra til å belyse Feng og Lis resultater, og veien for videre forskning.

4.3 Intervjubasert forskning

Det er gjennomført svært lite intervjubasert forskning når det kommer til profesjonell skepsis og fortsatt drift vurderingen. Den mest relevante forskningsartikkelen vi har funnet i forbindelse med dette, ser på revisors gjennomføring av fortsatt drift vurderingen. Vi vil derfor gå litt dypere inn i denne, da vi ønsker å baserer oss på tilsvarende metode.

Biggs, Selfridge og Krupka gjennomførte i 1993 en forskningsstudie basert på intervjuer med en partner og en manager fra et internasjonalt revisjonsfirma. Intervjuene demonstrerte at revisorene hadde omfattende kunnskap om klientenes drift, bransje og verdenshendelser som kunne påvirke klientens økonomiske problemer. De fant også at denne inngående kunnskapen er viktig i vurderingen av å rapportere usikkerhet tilknyttet fortsatt drift (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Det var tre fundamentale forskningsspørsmål Biggs, Selfridge og Krupka stilte, da de ønsket å gjennomføre kognitiv forskning på revisors vurderinger. Hvilken kunnskap besitter erfarne revisorer? Hvordan er denne kunnskapen representert i revisors minne? Hvordan er vurderingsprosessen revisor bruker for å gjennomføre en oppgave strukturert? Ved å besvare disse spørsmålene, ville Biggs, Selfridge og Krupka kunne utvikle en teori som kunne gi retning for å forske på revisors vurdering, og som videre kan bidra til at praksis forbedres. For å klare dette, var de nødt til å benytte seg av andre metoder enn de tradisjonelle, eksperimentelle forskningsmetodene. De ønsket å benytte en forskningsmetode som var bedre egnet for å utvikle teori, de valgte derfor å bruke en datamodelleringsmetode. Metoden går ut på å utvikle en teori om hvordan mennesker gjennomfører komplekse oppgaver, for så å modellere teorien i et dataprogram (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

For å få svar på forskningsspørsmålene gjennomførte Biggs, Selfridge og Krupka en rekke intervjuer av en partner og en manager i et internasjonalt revisjonsfirma. Partneren som ble intervjuet var utpekt av revisjonsfirmaet som ekspert innen fortsatt drift vurderingen, og ønsket selv at manageren på de relevante oppdragene som ble undersøkt, skulle være en del av intervjuene (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Først ble revisorene intervjuet angående hvilken type finansiell informasjon de tok hensyn til når de skulle vurdere fortsatt drift. Ønsket var å skape en generell forståelse av de økonomiske analysene som ble gjennomført. Basert på dette ble det utarbeidet en prototype av datamodellen. Deretter ble revisorene intervjuet på nytt, og bedt om å svare mer spesifikt basert på ulike klienter. Revisorene forklarte nå mer dyptgående om hendelser de anså at kunne være bakgrunnen for klientens økonomiske problemer. Det ble nå klart at revisorene var kjent med hendelser som påvirket klienten, og at disse var kritiske for deres beslutning. Forskere analyserte disse intervjuene, og det ble gjort oppfølgingsintervjuer der revisorene fikk gå gjennom og evaluere skjematiske fremstillinger av fortsatt drift kunnskapen og vurderingsprosessen. Deretter ble disse skjematiske fremstillingene grunnlaget for utviklingen av datamodellen (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Analysene av intervjuene beviste at revisorene brukte tre hovedkategorier av kunnskap for å gjøre fortsatt drift vurderingen, som består av ni underkategorier. Første hovedkategori er finansiell kunnskap, som består av finansielle tiltak og selskapets økonomi. Neste er kunnskap om hendelser, som består av faktiske hendelser, normale hendelser og selskapets drift. Siste hovedkategori er prosessuell kunnskap, som består av å identifisere fortsatt drift problemer, generell vurdering av fortsatt drift problemene, evaluering av motvirkende tiltak og konklusjon av om fortsatt drift forutsetningen er tilstede. Intervjuene ble transkribert, og kodet innenfor disse kategoriene. Datamodellen ble deretter utviklet på bakgrunn av kodingen innenfor hver kategori (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Artikkelen presenterer datamodellen Biggs, Selfridge og Krupka utviklet, som innehar revisjonsekspertise om fortsatt drift forutsetningen. Modellen kalles "Going-Concern eXpert model" (GCX), og er implementert i et dataprogram som prosesserer fem år med data fra et faktisk selskap, og gjennomfører fortsatt drift vurderingen tilsvarende en praktiserende revisor. GCX viser at det er fire vurderingsprosesser revisor bruker for å gjennomføre fortsatt drift vurderingen, som maskinen gjennomfører tilsvarende. Først identifiserer den fortsatt drift problemer, forstår og vurderer bakgrunnen for problemene, evaluerer ledelsens planer for å motvirke problemene, for så å gjennomføre vurderingen og komme til en konklusjon (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Det viktigste funnet til Biggs, Selfridge og Krupka er at GCX fastslår at en sentral komponent i fortsatt drift vurderingen er generell vurdering basert på kunnskap om faktiske klientrelaterte hendelser. Intervjuene med revisorene viser at denne generelle vurderingen basert på kunnskap om hendelser, spilte en kritisk rolle når det kom til å bestemme om økonomiske problemer var signifikante eller ikke, og om ledelsens planer vil motvirke problemene. Altså viser dette at klientbasert kunnskap spiller en kritisk rolle i revisors vurdering, og at forskningen innenfor revisors ekspertise som viser at denne typen informasjon ignoreres, er ufullstendig (Biggs, Selfridge, & Krupka, 1993).

Denne studien viser at intervjubasert forskning kan bidra til å fremskaffe dyptgående kunnskap om hvordan revisor handler og tenker. Vi anser derfor metoden som godt egnet også for vår studie, der vi ønsker å analysere prosessen revisor gjennomgår for å se dypere på hvordan profesjonell skepsis utøves.

5. Metode

Vi ønsker å belyse vår problemstilling ved å gå dypere inn i et rikt datasett, for å få mer dyptgående kunnskap om hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift forutsetningen. Derfor ser vi for oss å benytte en kvalitativ metode, for å kunne forklare forhold som kvantitative data ikke kan gi svar på.

Vi vil først ta for oss de faktiske hendelser i Lundekonkursen, og analysere og tolke disse. Vi vil deretter konstruere et case som er nært knyttet opp mot de utfordringene revisor møtte i revisjonen av Lundekonsernet, og be informantene våre om å løse caset. I tillegg vil vi ha et etterfølgende intervju for å få supplerende informasjon. Altså vil vi gjennomføre et relativt omfattende caseintervju. Vi ser derfor for oss at det vil være passende med få informanter, slik at vi kan gå ordentlig i dybden på temaet, gitt tidsbegrensningen på oppgaven. To informanter mener vi vil være passelig, da datamengden ikke vil bli for stor, samtidig som man får mulighet til å sammenligne svarene for å kunne belyse problemstillingen ytterligere.

Vi vil nå gå nærmere inn på metodene vi ønsker å benytte oss av i denne oppgaven. Først vil vi ta for oss litt generelt om kvalitativ metode i del 5.1. Deretter beskrives casestudiemetoden i del 5.2, som vi vil benytte for å tolke og analysere Lundekonkursen. Videre i del 5.3 og 5.4 beskrives henholdsvis verbal protokollanalyse og semistrukturert intervju, som er metodene vi ønsker skal danne grunnlag for gjennomføringen av vårt caseintervju. I del 5.5 vil vi begrunne valg av metoder, mens del 5.6 går gjennom hvordan informasjonen hentes inn. Del 5.7 og 5.8 tar for seg henholdsvis begrunnelse av utvalgsstørrelse for gjennomføring av caseintervjuet og utformingen av selve caset. Videre vil vi i del 5.9 beskrive hvordan resultatene av caseintervjuene vil bli kodet og kort gå inn på hvordan vi vil analysere Lundekonkursen, samt caseintervjuene. Til slutt i del 5.10 ser vi nærmere på reliabiliteten og validiteten i vår oppgave.

5.1 Kvalitativ metode

I motsetning til kvantitativ metode, som opererer med store datasett og vektlegger antall, er målet med kvalitativ metode å gå i dybden og vektlegge betydning. Vi mener derfor at kvalitativ metode er best tilpasset våre ønsker for denne oppgaven, og vi vil derfor benytte oss av denne metoden både ved analyse av Lundekonkursen og caseintervjuene. Det er også slik at kvantitative studier kan inneholde store utvalg, mens

kvalitative studier søker å hente ut informasjon fra relativt små utvalg (Thagaard, 2009). Det er nettopp dette vi ønsker med caseintervjuene, å samle et rikt datasett fra et mindre utvalg, noe som også gjør kvalitativ metode bedre egnet enn kvantitativ. Videre vil vi gå nærmere inn på flere fordeler med kvalitativ metode i forbindelse med caseintervjuene vi skal gjennomføre.

Kvalitative metoder tar for seg et mangfold av data og forskjellige analytiske fremgangsmåter. Kvalitative metoder er ofte forbundet med nær kontakt med informanten, gjennom observasjon eller intervjuer. Det er ofte av interesse i kvalitative metoder å skaffe seg kunnskap om et fenomen, og derfor får fortolkning av data en sentral plass i metodene. Kvalitativ metode passer bra til å forske på noe det ikke er så mye forskning på fra før (Thagaard, 2009).

Forskningsopplegget i kvalitative metoder er ofte preget av å være fleksibelt. Dette gjør det mulig for forskeren å utvikle alle delene av den kvalitative studien underveis i forskningsprosessen. Problemstilling, datainnsamling og analyse kan foregå samtidig, og alle disse delene vil derfor gjensidig påvirke hverandre. Det er også vanskelig å skille analyse fra tolkning i kvalitative tekster, fordi forskeren ved datainnsamlingen hele tiden vil prøve å forstå betydningen av de data forskeren blir presentert for (Thagaard, 2009).

Vi vil både analysere og tolke hendelsene i Lundekonkursen, samt besvarelsene fra informantene i caseintervjuet. Den kvalitative tilnærmingen gir oss mulighet til å studere hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen på en bedre måte enn det som hadde vært mulig ved en kvantitativ tilnærming. I tillegg får vi en fleksibilitet som gjør at vi kan tilpasse metoden til caseintervjuene underveis.

Videre vil vi gå nærmere inn på de kvalitative metodene vi ønsker å benytte. Vi vil gjennomføre en casestudie av Lundekonkursen, mens caseintervjuet vil baseres på verbal protokollanalyse og semistrukturert intervju.

5.2 Casestudie

Betegnelsen case kommer fra det latinske ordet casus, og betyr "et enkelt tilfelle". Det dreier seg altså om inngående studier av et eller noen få tilfeller. Dette gjøres enten fordi det kun finnes et eller noen få, eller det kun er noen få case tilgjengelig for forskeren (Andersen, 1997). Svein S. Andersen skriver: *"Ofte er idealet å gå i dybden på et case og*

presentere en helhetlig analyse som står på egne bein. Undersøkelsesenheten ses på som et kompleks hele, der mange underenheter og deres forhold til hverandre pensles ut" (Andersen, 1997, s. 8). Vi ønsker å studere hendelsene i Lundekonkursen, noe vi får mulighet til ved å gjennomføre en casestudie.

Casestudier er best egnet til å forklare hvordan noe skjer og oppleves, heller enn hvorfor. Dette henger sammen med at datainnsamlingsprosessen er preget av nærhet til aktører og hendelser, hvor man vektlegger detaljer og innlevelse. Data og analyse i denne type studier vil også omhandle og vise aktørens egne perspektiver. Denne type data egner seg dårlig for telling og måling (Andersen, 1997).

Andersen skiller mellom to hovedtyper av casestudier: Enkle og komparative casestudier. Et enkelt casestudie er studiet av et enkelt case som er unikt. I enkle casestudier er man opptatt av å fange det unike og danne seg en forståelse av og evne til å forklare det spesifikke case man står overfor. Komparative case søker etter å sammenligne på tvers av forskjellige case for å oppnå en enda rikere datamengde å prøve og generalisere på bakgrunn av (Andersen, 1997).

I denne oppgaven hvor vi tar for oss Lundekonkursen, ser vi på et enkelt case. Andersen deler inn casestudier av enkle case i flere underkategorier. Disse er: A-teoretiske studier, teoretisk fortolkende studier, dannelsen av nye begreper, utvikling av begreper, hypotesegenerering og hypotesetesting (Andersen, 1997). Denne delen av oppgaven vil bære preg av et teoretisk fortolkende case.

Andersen skriver i sin bok at teoretisk fortolkende case er: *"En hovedtype av casestudier, der motivering for studier stadig er knyttet til interesse for det case som studeres, samtidig som studiet av det enkelte tilfellet ses som det typisk eksempel på en (eller flere) klasser av fenomener som det allerede eksisterer en del kunnskap om"* (Andersen, 1997, s. 68). Etter denne definisjonen mener vi at et teoretisk fortolkende case, passer godt som rammeverk for denne oppgaven. Vi vil i denne oppgaven gå i dybden på Lundekonkursen, og de vurderinger revisor gjorde i forkant av denne. Dette fordi vi ser Lundekonkursen som et typisk eksempel på en bedrift der det virker som det tjenes gode penger, men hvor realiteten er en helt annen. Vi har dermed en interesse i å studere dette case i lys av etablert teori, tidligere forskning og intervjuer for å se

hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i sin vurdering av fortsatt drift i denne type bedrifter.

Hovedhensikten med denne type studier er å bruke empirisk teori til å forklare caset. Fortolkende casestudier anvender begreper og teoretiske sammenhenger til å oppsummere eller strukturere empirisk materiale. Fortolkende casestudier kan i mange tilfeller ses på som anvendt vitenskap, og den vitenskapelige verdien øker når etablert teori blir anvendt på nye måter (Andersen, 1997).

Hovedproblemet med denne typen studier historisk, er mengden av data som er tilgjengelig for forskeren. Ofte kan mengden i seg selv være så overveldende, at det er vanskelig å finne klare mønstre og sammenhenger. Andersen hevder at mange prøver å løse dette problemet ved å hente inn enda mer data, men at en bedre strategi er å fokusere på det mangfoldet som finnes av teoretiske tolkningsmuligheter i caset. Derfor blir det viktig å presisere ett perspektiv i caset som man går i dybden på. I denne oppgaven vil dette være utøvelsen av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift forutsetningen. På denne måten klargjøres tolkningsmuligheter og det blir lettere å formulere spørsmål man vil ha svar på i den videre datainnsamlingen (Andersen, 1997).

Teoretisk fortolkende casestudier er sammenfattet en type casestudie som legger vekt på å forstå enkeltfenomener. Man behøver ikke å sette opp eksplisitte modeller, og valg av undersøkelsesenheter gis av interesse for saken. Andersen mener at dette ikke er til hinder for at ny teori kan bli utviklet i løpet av studien, da det er mulig at man kan møte observasjoner etablert teori ikke passer til å forklare. Dette kan igjen gjøre studien godt egnet som et utgangspunkt for en større analyse av flere lignende case, hvor muligheten for å generalisere er bedre (Andersen, 1997). Vi vil benytte casestudien av Lundekonkursen som et utgangspunkt for å analysere forskjeller og likheter mellom caseintervjuene og hendelsene i det faktiske caset.

5.3 Verbal protokollanalyse

Til gjennomføring av casedelen av caseintervjuene vil vi basere oss på verbal protokollanalyse (VPA) som beskrevet i Ericsson og Simons rammeverk (Ericsson & Simon, 1980).

VPA er en metode for å samle og analysere verbale data om kognitive prosesser. Metoden går ut på å lage detaljerte transkripsjoner av en persons tanker, mens denne

personen utfører en gitt oppgave. Personen gjør dette med instruksjon om å "tenke høyt", altså at personen kontinuerlig setter ord på tankene sine gjennom prosessen (Crutcher, 1994). Ericsson og Simon mener at den ideelle metoden for å innhente informasjon om personers tanker er å be dem "tenke høyt" og verbalisere tankene mens de inntre og prosesseres i korttidshukommelsen (Ericsson & Simon, 1993). Det er også gjort en bevisst forskjell på å "tenke høyt" og å "snakke høyt". Dette går på forskjellen av å verbalisere tanker generelt, og det å verbalisere spesifikke typer av informasjon (Payne J. W., 1994). Det er altså viktig at informanten rapporterer sine faktiske tanker fullstendig, uten å forklare, analysere eller tolke disse tankene (Crutcher, 1994).

5.3.1 Samtidig eller retrospektiv rapport?

Det er hovedsakelig to typer verbale rapporter som gir resultater som ligger nærmest mulig den faktiske kognitive prosessen. Det er samtidig rapport ("concurrent reports") og retrospektiv rapport ("retrospective reports") (Ericsson & Simon, 1993). Samtidig rapport går ut på at informanten "tenker høyt" samtidig som oppgaven blir løst. Retrospektiv rapport går derimot ut på at informanten løser oppgaven først, for deretter å fortelle intervjueren tankeprosessen bak problemløsningen.

Generelt er det hevdet at samtidig rapport er en bedre metode enn retrospektiv rapport. Den største kritikken mot samtidig rapport kom i en studie av Verplanck og Oskamp fra 1962, hvor de hevder å ha bevist at verbale ytringer ikke har sammenheng med faktiske handlinger (Verplanck, 1962). I en replikering av studien gjennomført av Donelson og O'Connel ble mye av kritikken tilbakevist, fordi det ble funnet at verbale ytringer likevel var konsistente med personens handlinger (Donelson & O'Connel, 1963). Det er et stort antall rapporter som trekker i samme retning som Donelson og O'Connel studie (Ericsson & Simon, 1993).

Retrospektiv rapport er mer utsatt for at informanten glemmer eller blander sammen nåværende kunnskap med eldre kunnskap om problemet, som kan føre til at inferens kan bli vanskeligere (Payne J. W., 1994). Den retrospektive metoden kan likevel være gyldig i enkelte situasjoner. I følge Ericsson og Simon kan rapporten brukes, forutsatt at oppgaven er relativt kort og at protokollen er samlet inn umiddelbart etter at oppgaven er ferdigstilt (Crutcher, 1994). Imidlertid bør man alltid benytte samtidig rapport hvis

dette er mulig (Payne J. W., 1994). Da vi har mulighet for å innhente samtidig rapport, vil vi benytte oss av denne typen rapport i denne oppgaven.

5.3.2 Intern validitet i VPA

Kritikk mot samtidig rapport, som diskutert tidligere, fokuserer mest på intern validitet. Intern validitet innebærer at resultater skal være generaliserbare innenfor studien i seg selv, altså at vi måler det vi faktisk ønsker å måle (Lewis-Beck, 1993). Kritikken går ut på at forutsetningen om at verbalisering ikke påvirker problemløsningsevnen, muligens ikke er tilstede. Hovedutfordringen er i denne oppgaven at undersøkelsen gjøres i en intervju situasjon som kan påvirke resultatene ved at informantene kan handle annerledes enn de ellers ville gjort. Det er også mulig å spekulere i om andre faktorer påvirker den interne validiteten, som eksempelvis lengden av studien eller at informanten blir sliten, tørst eller sulten i løpet av prosessen. Disse faktorene kan ha en påvirkning på resultatet, men gjør også caset mer virkelig. Siden målet med VPA er å beskrive en beslutningsprosess, informasjonsinnhentningsprosedyre eller rett og slett notere hvilken informasjon som ble brukt, vil metoden på tross av mulige problemer tilknyttet intern validitet, ha verdi (Klersey & Mock, 1989).

5.3.3 Ekstern validitet i VPA

Den eksterne validiteten er på den annen side noe mer tvilsom (Klersey & Mock, 1989). Ekstern validitet er hvorvidt den ene observasjonen lar seg generalisere til andre observasjoner utenom de omhandlet i denne oppgaven, og til populasjonen generelt (Lewis-Beck, 1993).

Det som ofte kritiseres med tanke på den eksterne validiteten i VPA er den begrensede størrelsen på utvalgene. I senere studier er det brukt utvalgsstørrelser på mellom 10 og 15, men det er ikke uvanlig at langt færre observasjoner danner grunnlaget for en hel analyse. Da hovedfokus i disse studiene er å danne seg et bilde av beslutningsprosesser og tankemønstre til et enkelt individ, er ikke inferens rundt populasjonen i seg selv av interesse og bruken av små utvalg har ikke noe stort utslag på analysen. Hvorvidt det er mulig å bruke resultatene av en så begrenset mengde observasjoner for å generalisere til den totale populasjonen, er derimot tvilsom (Klersey & Mock, 1989).

5.3.4 Fremgangsmåte i VPA

Det viktigste ved bruk av verbal protokollanalyse er å instruere personen til at det å snakke er annenrangs i forhold til oppgaven. Oppgaven kan være løsning av et problem eller en beslutning. Ved å gi informanten noen enkle oppvarmingsoppgaver, kan det å "tenke høyt" fremstå som mer normalt, samtidig som man gjør informanten kjent med metoden. Personen bør instrueres til å gi fra seg all informasjon, uten å legge vekt på spesielle tanker i løpet av prosessen. Vi velger derfor å gjennomføre et veldig enkelt oppvarmingscase, slik at informantene skal få øvd seg på verbalisering av tanker.

Intervjueren kan velge å ikke være til stede i rommet, men kun ta lyd eller videoopptak av personen, slik at det blir lettere for informanten å "tenke høyt". Dette vil samtidig understreke overfor informanten at verbaliseringen ikke har noe med sosial omgang å gjøre. Hvis informanten ikke snakker på en stund, kan intervjueren gi påminnelse om å "tenke høyt", så lenge det ikke blir instruert i oppgaveløsningen (Payne J. W., 1994). Vi velger å være tilstede under caseløsningen, da vi mener det innebærer flere fordeler enn ulemper, som vi vil komme nærmere inn på når det kommer til informasjonsinnhenting.

5.3.5 Diskusjon av modellen

Verbal protokollanalyse som en metode for å tilegne seg psykologiske data er gammel i eksperimentell psykologi. Metoden har blitt lidende for sammenligning med introspeksjon, som var mye brukt i tidlig forskning på psykologi. Introspeksjon ble nærmest avskrevet fullstendig på 1900-tallet, etter at eksempelvis Watson og andre atferdspsykologer kritiserte objektiviteten i metoden som grunnlag for psykologiske studier (Payne J., 1994).

Nisbett og Wilson er de som har kommet med mest kritikk mot VPA, hvor de har kritisert metoden på basis av at informanten har lite eller ingen mulighet til å observere direkte eller rapportere verbalt på høyere mentale øvelser. Det er derfor hevdet at verbale data reflekterer normer heller enn en rapport av hva som faktisk ble tenkt ved gjennomføring av oppgaven. En annen problemstilling har vært at behovet for å verbalt kommentere på hvordan man utfører en oppgave kan ha innvirkning på selve oppgaveløsningen (Payne J. W., 1994).

Det finnes på den annen side betydelige mengder med empiri som underbygger påstandene til Ericsson og Simon om at verbale rapporter, som definert i deres

rammeverk, ikke endrer den grunnleggende strukturen i den kognitive prosessen. I tillegg til studier som undersøker hvordan verbalisering påvirker tankestrukturen, ved å sammenligne oppgaveløsning verbalt og stille, har verbale rapporter blitt validert i andre typer studier (Crutcher, 1994). Simon og Ericsson konkluderer i sin bok med at samtidig rapport viser rekken av informasjon prosessert av individet uten å endre den kognitive prosessen, mens andre typer verbale rapporter kan ha en innvirkning på disse prosessene (Ericsson & Simon, 1993).

5.3.6 Bruk av modellen innenfor revisjonsforskning

VPA er tidligere blitt brukt i mange studier innenfor revisjonsforskning. For eksempel fant Payne (1976) at mengden informasjon som ble anvendt av revisor reduseres når antall attributter øker (Payne J. , 1976). Dette kan i revisjonskontekst ha betydning for oppdaging av både feil og misligheter. Det at det er mulig å bruke verbal protokollanalyse til å spore en kjede av handlinger involvert i tilegnelsen av informasjon, gjør at vi kan antyde hvordan informasjon blir benyttet. Forståelsen av dette kan bidra til å unngå feil, ved å trene revisorer til å bruke tid på vesentlig informasjon, som ellers kan bli oversett (Klersey & Mock, 1989).

Det er hovedsakelig tre kategorier av forskning som er gjort ved hjelp av verbal protokollanalyse innenfor revisjon. Det er for det første studier der hovedmålet er å utforske vurderings- og beslutningsprosesser. Den andre typen er byggingen av kunnskapsbaserte ekspertsystemer. Den tredje og siste typen er metodeorienterte studier, med vekt på hvordan verbal protokollanalyse best kan brukes i et revisjonsmiljø (Klersey & Mock, 1989).

Det er forskning om vurderings- og beslutningsprosesser som vil være mest relevant for denne oppgaven, da vi ønsker å se på hvordan en revisor utøver profesjonell skepsis ved gjennomgang av fortsatt drift vurderingen, og hvilke vurderinger og beslutninger som ligger bak. Forskningen innenfor denne kategorien bygger historisk mye på arbeidene til Biggs & Mock (1983). I sin studie undersøkte de hvilke informasjonsprosesserings- og beslutningsatferd revisorer hadde i en oppgave om intern kontroll (Biggs & Mock, 1983). Biggs et al. utførte i 1987 en lignende studie som gikk på å definere hvilken type kunnskap revisor benyttet seg av på forskjellige problemer . Disse forskerne definerte seks eksplisitte spørsmål de hadde fokus på å besvare i sin forskning. Spesifikt

omhandlet disse spørsmålene informasjonsinnhenting, bruken av evalueringsoperanter, typen kunnskap, resonneringsprosessen brukt av revisor og nøyaktigheten og omfanget av de beslutninger som ble gjort. Det er gjort flere studier av samme type, og alle studiene ser ut til å støtte hverandre med tanke på at man opplever samme atferd hos ulike revisorer. Denne type studie er på bakgrunn av dette godt egnet for å gi oss innblikk i hvordan revisorer gjør beslutninger (Klersey & Mock, 1989).

5.4 Semistrukturert intervju

Kvalitative intervjuer er den mest brukte måten å samle inn kvalitative data på. Et kvalitativt intervju kan sees på som en samtale med en struktur og et formål. Det er mange måter å utføre et intervju på, både strukturerte intervjuer med predefinerte spørsmål, og intervjuer som er mer som en samtale med informanten (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011).

5.4.1 Gjennomføring av intervjuet

Vi har bestemt oss for å benytte et semistrukturert intervju i caseintervjuet, som gjennomføres i etterkant av caseløsningen. Dette intervjuet er en mellomting mellom strukturert og ustrukturert intervju. Et semistrukturert intervju har en fastsatt intervjuguide hvor alle spørsmålene er skrevet ned på forhånd, men spørsmål, rekkefølge og temaer kan endres i løpet av intervjuet. Dette er den mest brukte formen for intervju innen forskning (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Intervjuene vil bli tatt opp ved hjelp av elektronisk opptaker, samtidig som vi vil notere underveis i intervjuet.

5.4.2 Intervjuguiden

Intervjuguiden vi har laget, har blitt utformet på bakgrunn av de elementene Johannesen mener bør være med. Intervjuet bør starte med en innledning. Forskeren må presentere seg selv, og gå gjennom hva som skal skje i intervjuet. Anonymitet, må garanteres overfor informanten og det bør antydes hvor lenge intervjuet skal vare (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). I våre intervjuer gjøres dette før gjennomføringen av casedelen. Det bør også startes med noen enkle oppvarmingsspørsmål for å rette informantens oppmerksomhet mot temaet (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Dette mener vi å ha dekket gjennom oppvarmingen til VPA og selve caseløsningen. Man skal utforme noen nøkkelspørsmål som det brukes mest tid på. Disse spørsmålene kan kreve utdypning og det er disse spørsmålene som skal gi den informasjonen forskeren

trenger (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). I tillegg har vi tatt hensyn til at rekkefølgen på spørsmålene kan påvirke svarene vi får. Vi velger derfor å stille spørsmålene etter caseløsningen, både fordi vi ønsker å stille mer inngående spørsmål om selve caseløsningen, men også spørsmål som vi mener kan påvirke resultatet av caseløsningen. I tillegg har vi valgt å vente med å avsløre hvilket virkelig case tallene og informasjonen stammer fra, da Lundekonkursen er en kjent sak og det virker åpenbart for oss at kunnskap om dette kan forringe resultatet av både caseløsningen og svarene i intervjuet, i form av at informantene vil bli langt mer skeptiske til det de får presentert. For å sjekke at informantene likevel ikke tenker seg til at dette er basert på Lundekonsernet, og blir påvirket av dette i caseløsningen, vil vi stille spørsmål om hvilket selskap informantene tror vi har basert caset på i intervjuet i etterkant av caseløsningen. Besvarelsene vil analyseres i henhold til svaret på dette spørsmålet. Den fullstendige intervjuguiden er vedlagt til slutt i oppgaven (Vedlegg 2).

5.4.3 Bruk av intervju i revisjonsforskning

Som nevnt i forskningsdelen av denne oppgaven er det lite intervjubasert forskning på fortsatt drift og profesjonell skepsis, men det finnes noen tidligere studier. Den mest kjente er den vi har referert til ovenfor relatert til fortsatt drift av Biggs, Selfridge og Krupka hvor de utviklet dataprogrammet "Going-Concern eXpert model". Innenfor revisjonsforskning for øvrig er intervju en mye brukt metode for informasjonsinnhenting, og vi anser metoden som godt egnet for å supplere verbal protokollanalyse, og gi egne bidrag av data til å belyse problemstillingen.

5.5 Begrunnelse for valg av metode

Å gjennomføre en casestudie av Lundekonkursen er naturlig, da det er denne metoden som er mest hensiktsmessig å benytte for å analysere og tolke et slikt case. Når det kommer til caseintervjuet har vi som nevnt valgt å benytte oss av verbal protokollanalyse i casedelen, og et semistrukturert intervju i intervjudelen.

VPA er en metode som er godt egnet for å få innblikk i en tankeprosess eller beslutningsprosess. Det er klart mange innvendinger mot metoden, og den har vært utsatt for sterk kritikk opp gjennom tiden. Imidlertid er det mye empiri som støtter metoden som forskningsverktøy. Det at metoden tidligere er brukt i en rekke studier innenfor revisjon, og samtidig innenfor temaer som ligger tett opp til det vi diskuterer i denne oppgaven, gjør at vi ønsker å bruke denne metoden. Vi anser metoden som

formålstjenlig for vår undersøkelse, og mener metoden kan gi oss grundig innsikt i hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i forbindelse med fortsatt drift vurderingen.

Den kritikken som er reist mot metoden går mye på avveining mellom samtidige og retrospektive rapporter, hvor det finnes gode argumenter for begge. Vi har valgt å bruke VPA med samtidige rapporter, etterfulgt av et semistrukturert intervju. På denne måten unngår vi mye av de ulempene som er nevnt i litteraturen angående samtidige rapporter, da intervjudelen i etterkant av VPA vil forsikre oss om at vi får informasjon om hva informantene faktisk tenkte og vurderte når de løste caset. I tillegg ønsker vi også å stille spørsmål til informanten som ikke hadde vært mulig å gjøre på noen annen måte enn ved å benytte intervju.

Johannessen skriver at det er noen åpenbare grunner til å benytte seg av kvalitative intervjuer. Blant annet nevnes det at forskeren kan ha behov for å gi informanten større frihet i å uttrykke seg, enn det som er mulig gjennom andre metoder for informasjonsinnhenting. I tillegg kan kvalitative intervjuer brukes som en supplerende metode, for å få svar på problemstillinger eller se dem under en annen synsvinkel. Et semistrukturert intervju gir også en god avveining mellom standardisering og fleksibilitet, slik at det er mulig å tilpasse noe av intervjuet etter informant og situasjon (Johannessen, Tuft, & Christoffersen, 2011). Det er viktig for oss å kunne gjøre nettopp dette på grunn av at revisorene vil løse caset forskjellig, og vektlegge forskjellige ting, og da er det viktig at vi har mulighet til å endre spørsmålenes rekkefølge og innhold.

5.6 Informasjonsinnhenting

Informasjonen vi bruker for å gjennomføre casestudie av Lundekonkursen utgjøres av sekundærdata, og består hovedsakelig av insolvensdokumentet skrevet av borevisor, men også av avisartikler og andre offentlige dokumenter vedrørende konkursen. Informasjonsgrunnlaget er noe tynt, da vi ikke har tilgang til arbeidspapirer.

Når det kommer til caseintervjuet vil vi innhente primærdata, ved å gjennomføre et caseintervju med to individuelle revisorer. Caseintervjuene vil starte med caseløsning og etterfølges av et semistrukturert intervju. Vi ønsker å reise til den lokasjonen revisorene befinner seg, og gjennomføre caseintervjuene der. Vi vil gjøre båndopptak og velger å være til stede for blant annet å kunne ta notater underveis. I tillegg mener vi at ved å være tilstede under caseløsningen vil vi ha mulighet til å instruere informanten om å

tenke høyt underveis, da det kan være en uvant situasjon hvor informantene trenger tilvenning. Ved at vi er tilstede, vil vi også kunne klargjøre en fornuftig rekkefølge på spørsmålene vi vil stille i det etterfølgende intervjuet.

I caseløsningsdelen vil vi innhente informasjon om hvordan revisorene vurderer de forhold som er relevante for forutsetningen om fortsatt drift på det caset vi har utformet.

I det etterfølgende semistrukturerte intervjuet vil informantene bli presentert for noen spørsmål angående de problemstillingene som ble tatt opp i caset, samt noen generelle spørsmål rundt profesjonell skepsis og tillit til ledelsen. Intervjuene blir basert på en forhåndsbestemt intervjuguide, hvor rekkefølgen på spørsmålene ikke er satt.

5.7 Utvalgsstørrelse

I kvalitative metoder er hovedhensikten å komme nært innpå de personene vi ønsker å studere. Vi ønsker i caseintervjuet å få så mye informasjon som mulig ut av hver enkelt informant, og dermed skape et svært rikt datasett. Spørsmålet om hvor mange informanter som bør velges ut og hvor mange intervjuer som bør gjennomføres vil avhenge fra studie til studie. Mange forskere hevder at man avgjør utvalgsstørrelsen på bakgrunn av et såkalt "metningspunkt". Når én informant til ikke gir ytterligere informasjon, kan man si å ha et stort nok utvalg. Tallmessig er det utviklet en tommelfingerregel i forskning over årene, som tilsier at i mindre prosjekter og pilotstudier bør utvalget bestå av 10-15 informanter. Det er imidlertid slik at man alltid må ta hensyn til den tiden og de ressursene man har tilgjengelig, slik at det er vanlig at studentprosjekter har færre enn 10 informanter (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Som nevnt tidligere har vi i denne oppgaven bestemt oss for å intervju to revisorer. Dette er valgt med bakgrunn i tilgjengeligheten på informanter, og ut fra tidsbegrensningen ved oppgaven.

5.8 Utforming av case

Caset vi har laget er basert på de rapporter og regnskapsmateriale som er tilgjengelig for Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet. Hovedsakelig er dette borevisors rapport til Stavanger tingrett og offentlige regnskapstall.

Caset starter med en presentasjon av personene i caset. Det er her lagt vekt på å få frem at det implisitt vil foreligge risiko i caset på bakgrunn av beskrivelsene av personene. Vi

har valgt å ikke presentere noen risikovurdering i caset, både fordi vi ikke har informasjon om dette forholdet, og at vi ikke ønsker at informanten skal bli forutinntatt. Vi regner med at intervjusituasjonen i seg selv vil ha en innvirkning på informanten, og vi ønsker dermed ikke å ytterligere påvirke i den retning at informanten blir noe mer nøye enn han eller hun vanligvis ville vært i en slik situasjon. Det nevnes også i caset at regnskapsbyrået som er ansvarlig for regnskapet eies av konsernet selv, og sammen med informasjonen om detaljstyring bør dette gi en indikasjon på at det foreligger risiko med tanke på regnskapstallene informanten blir presentert for.

Videre i caset presenteres strukturen i konsernet. Denne strukturen er mer eller mindre en blåkopi av Lundekonsernet, men navnene er endret slik at det ikke skal være mulig å gjenkjenne strukturen uten inngående kjennskap til Lundekonkursen. Navnene som er brukt på underkonsernene og datterselskaper er tatt fra forfatterens fantasi, men det bør merkes at konsernet som omtales bilsalg i caset, er ekvivalenten til Johs Lunde Marine Group AS i det virkelige caset.

Avslutningsvis får informanten presentert en opplysning om at 2014 er det første året med underskudd for konsernet. Dette er da regnskapsåret 2008 det siktes til i det virkelige caset. Videre blir informanten presentert for ledelsens vurdering av fortsatt drift, og to vesentlige elementer i revisors evaluering av denne påstanden. Grunnen til at vi har valgt å trekke frem disse to påstandene spesifikt, er at det snevrer inn caset slik at det faktisk er mulig å løse, og gir en datamengde som er overkommelig. Nedskrivingsbehov og likviditetsmangel var de samme to vesentlige elementene PwC identifiserte ved sin evaluering av fortsatt drift forutsetningen for 2008-regnskapet til Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet. Selv om fortsatt drift forutsetningen ble evaluert så sent som i desember 2009, er det påstått fra borevisors side at Lundekonsernet var insolvent allerede høsten 2009, altså før PwC godkjente forutsetningen (Eriksen, 2012). På bakgrunn av dette regner vi caset som nært knyttet opp mot det virkelige og at det er mulig å trekke ut nyttig informasjon fra løsningen av det.

Grunnen til at vi har valgt å basere caset på Lunekonsernets regnskapsår 2007-2008, er at det er her det foreligger mest informasjon i den offentlige dokumentasjonen av konkursen. Vi har i denne perioden både tilgang på regnskapstall og mye dokumentert korrespondanse mellom revisor og selskapet.

Vedleggene i caset er utformet på bakgrunn av informasjon om den faktiske korrespondansen mellom PwC og Morten A. Berg. Det er gjort et bevisst poeng av at ingen av brevene eller vurderingene er eksterne bevis, da caset prøver å utfordre informanten på å være skeptisk til de bevis som blir mottatt fra selskapet.

Caset med vedlegg ligger i sin helhet som vedlegg til oppgaven (Vedlegg 1).

5.9 Koding og analyse av data

Vi utfører kodingen av resultatet fra casedelen i caseintervjuene i henhold til artikkelen i boken "Handbook of virtual environment training" (Schmorrow, Cohn, & Nicholson, 2007). Her beskrives teknikken med å kode resultater fra VPA, og vi vil følge denne teknikken.

Vi utfører kodingen av de transkriberte casedelene ved først å segmentere de ulike utsagnene. Her blir besvarelsene delt opp i "fullstendige tanker". Det vil si at vi deler opp det revisorene tenker i fullstendige tanker som omhandler et bestemt problem. Revisorene vi skal intervjuer vil nødvendigvis ikke alltid ha fullstendige setninger når de prater, men vi vil likevel prøve på best mulig måte å samle fullstendige tankerekker.

Vi definerer så på forhånd ett sett med koder ut fra hvordan caset er utformet, og hvilke ting vi ønsker å teste. Vi regner med at revisorene ville komme innom de fleste av vurderingene som tallmaterialet og casevedleggene gir mulighet for. Deretter blir datamaterialet lastet inn i Excel, og kodet individuelt. Det vil si at vi individuelt vil tildele koder til datasettet, for så å sammenligne våre tolkninger for å komme frem til en mest mulig konsistent koding uten å bli påvirket av hverandre. Vi vil unnlate å kode tekstbiter som klart bare er mumling eller helt uforståelige. Når informanten kun leser av informasjon i caset, uten å gjøre noen form for vurdering av informasjonen, klassifiserer vi dette som "avlesning" og tar ikke videre hensyn til disse ytringene. Videre vil også koden "generell påstand" bli brukt om ytringer informanten kommer med som klart er av generell karakter, og ikke tilfører noe til datamaterialet. Ytringer med denne koden blir heller ikke hensyntatt videre.

Til slutt vil de kodede tekstbitene fra begge intervjuene bli satt sammen i et samlet regneark og sortert etter kode og revisor. Resultatene blir presentert i resultatdelen 6.2, mens de transkriberte besvarelsene på casedelen av caseintervjuet finnes i vedleggene til oppgaven (Vedlegg 3 og 4).

I analysen vil vi starte med å analysere de faktiske hendelsene i Lundekonkursen. Deretter vil resultatene fra caseintervjuene bli presentert og analysert. Vi vil hovedsakelig analysere casedelen av caseintervjuene, og supplere med analyser av revisors besvarelser i intervjudelen der det er relevant. Analysene vil ta for seg revisors utøvelse av profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen, og drøfte dette i lys av relevant teori. Vi vil deretter sammenligne på tvers av informantene, samt med revisors vurderinger i forbindelse med Lundekonsernet. Det er tolkning av revisors vurderinger som står sentralt, og derfor vil kun informasjon og hendelser i Lundekonsernet om disse forhold bli analysert.

5.10 Reliabilitet og validitet

Det er viktig at resultatene av studien er troverdig. Det finnes to dimensjoner som kan måle troverdigheten til en studie, og det er hvorvidt forskningen er reliabel og valid. Reliabilitet, også kalt pålitelighet, knytter seg til nøyaktigheten av undersøkelsen. Blant annet hvilke data som brukes, måten de samles inn på og hvordan de bearbeides. Validitet, som går på relevans og gyldighet, innebærer i hvilken grad studiens fremgangsmåte og resultater reflekterer formålet med studien på en riktig måte og reflekterer virkeligheten (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Validitet deles inn i intern og ekstern validitet. Intern validitet går på om resultatet er generaliserbart innenfor studien i seg selv, om vi måler det vi faktisk ønsker å måle. Ekstern validitet går derimot på om resultatene fra studien kan generaliseres til populasjonen generelt (Lewis-Beck, 1993). For at studien skal være troverdig, er det derfor viktig å minimere problemer knyttet til reliabilitet og validitet.

Reliabiliteten i vår studie kan anses å være relativt høy. Dataene fra caseintervjuet er hentet inn som primærdata, det vil si at de er hentet inn for første gang og ikke har vært bearbeidet av andre. Dataene fra Lundekonkursen, som både analyseres og brukes som grunnlag for caseoppgaven, består av sekundærdata som er hentet inn av andre og har blitt analysert tidligere. Sekundærdataene er hentet inn fra sikre kilder, og påliteligheten anses derfor ivaretatt. Kombinasjonen av primær- og sekundærdata kan bidra til å gi et mer reelt bilde, og styrke resultatene (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Det at vi har valgt å kode dataene individuelt øker også reliabiliteten til studien.

Vår studies interne validitet utfordres av at informantene som gjennomgikk caseintervjuet var fullt klar over at de befant seg i en intervjusituasjon. Dette vil kunne

påvirke løsningen og svarene gitt i caseintervjuet, da informantene kan bli mer oppmerksom på å gjøre ting "etter boken" i en slik situasjon. Dette vil igjen kunne påvirke studiets eksterne validitet. Dersom det er slik at revisorer i virkeligheten opptrer på en annen måte enn det våre informanter gjør i caseintervjusituasjonen, vil ikke nødvendigvis våre funn reflektere virkeligheten. For å prøve å øke validiteten og minimere risikoen for at informantene i caseintervjusituasjonen ville opptre forskjellig fra det de ville gjort dersom dette faktisk var arbeid med en reell klient, var det viktig for oss å presisere at vi ønsket at de løste caset på en mest mulig realistisk måte, samt få frem at deres fulle anonymitet ville bli godt ivaretatt.

Et annet faktum som reduserer den eksterne validiteten i vår studie, er en relativt liten utvalgsstørrelse. Vi så oss nødt til å ta utgangspunkt i et lite utvalg, på grunn av tidsbegrensningen i oppgaven og ønsket om et relativt rikt datasett. Som tidligere nevnt er hovedfokuset ved bruk av VPA å danne seg et bilde av beslutningsprosesser og tankemønstre til hvert enkelt individ, slik at et lite utvalg ikke skal ha noe stort utslag på analysen. Likevel er det viktig å være klar over denne svakheten ved studien, og at det ville vært fordelaktig med et større utvalg for å øke validiteten og kunne generalisere til den totale populasjonen.

6. Analyse og resultat

Vi vil nå analysere Lundekonkursen, for deretter å presentere resultatene fra caseintervjuene med Revisor 1 og Revisor 2. Videre vil vi analysere besvarelsene fra caseintervjuene hver for seg. Til slutt vil vi sammenligne besvarelsene, for å finne likhetstrekk og forskjeller i hvordan utøvelsen av profesjonell skepsis i forbindelse med fortsatt drift vurderingen sammenfaller eller varierer mellom de to revisorene i vår studie. I tillegg vil vi i denne siste delen sammenligne besvarelsene med Lundekonkursen, for å se hvordan revisorene løser caset i forhold til hvordan revisorene i det faktiske caset handlet.

6.1 Analyse av Lundekonkursen

I denne delen av oppgaven vil vi se på de vurderinger vi har dokumentasjon på at revisor foretok under revisjonen av Lundekonsernet, og tolke de i lys av teorien vi tidligere har presentert. På lik linje med presentasjonen av Lundekonkursen i teoridelen av denne oppgaven, vil det i analysen også bli vektlagt regnskapsårene 2008 og 2009, da det er her det foreligger mest informasjon om de handlinger og vurderinger som revisor foretok. Vi er klar over at datamaterialet vi sitter på er noe tynt, og det består nærmest utelukkende av borevisor Bengt Eriksens uttalelser med tanke på regnskapstall og justeringer. Det var ikke mulig for oss å få innsyn i arbeidspapirene fra revisor, og dermed vil analysen av Lundekonkursen bli foretatt på bakgrunn av den informasjonen som er kjent, selv om den kan være ufullstendig på noen punkter.

Da vi som sagt ikke har tilgang på arbeidspapirer, og kun et begrenset innsyn i hvilke områder revisor identifiserte som problematiske med hensyn på fortsatt drift, er et naturlig utgangspunkt for oss standarden om fortsatt drift. I ISA 570 *Fortsatt drift* punkt A2 fremgår det flere forhold som kan indikere problemer ved fortsatt drift. Vi vil derfor selv vurdere hvilke av disse forholdene som er relevante for Lundekonsernet i de respektive regnskapsår 2008 og 2009, og basere analysen vår på disse. Vi antar dermed å komme innom de fleste vurderinger revisor har gjort eller burde ha gjort i forbindelse med fortsatt drift vurderingen. Vi vil se på hvordan revisjonen er utført med spesiell vekt på utøvelsen av profesjonell skepsis i henhold til ISA 200.

I analysen vil vi gjennomføre enkelte analytiske handlinger ved å betrakte finansielle nøkkeltall. De nøkkeltallene vi vil benytte oss av er arbeidskapital, likviditetsgrad og egenkapitalprosent.

Arbeidskapital defineres som differansen mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld, og gir et mål på likviditeten i selskapet. En endring i arbeidskapital sier mye om endringen i likviditet, men dette er ikke i alle tilfeller tilstrekkelig. Det kan være vanskelig å sette tall på hvor stor arbeidskapitalen bør være, men et krav som ofte brukes i praksis er at arbeidskapitalen skal være positiv (Hoff, Voldsund, & Kolstad Hansen, 2007).

Likviditetsgrad 1, heretter kalt likviditetsgrad, er et mål på bedriftens evne til å betale kortsiktige forpliktelser og beregnes ved å dividere omløpsmidler på kortsiktig gjeld. (Eilifsen, Messier, Glover, & Prawitt, 2014). Likviditetsgraden supplerer arbeidskapital som nøkkeltall, da det gir oss en ratio på omløpsmidler i forhold til kortsiktig gjeld, istedenfor en beløpsmessig differanse. En høy likviditetsgrad indikerer at bedriften ikke har problemer med å betale sine leverandører ved forfall (Hoff, Voldsund, & Kolstad Hansen, 2007). Siden kravet til arbeidskapital er at den skal være positiv, vil vi forholde oss til at likviditetsgraden bør være større enn 1 for å være tilfredsstillende.

Egenkapitalprosent er et godt mål på soliditeten til en bedrift og er den prosentvise andelen av egenkapital i forhold til totalkapital. En høy egenkapitalprosent innebærer at kredittverdigheten til bedriften er god, og dermed at det er lettere for bedriften å få finansiering. Det finnes ikke noe absolutt krav til egenkapitalprosenten, men for industribedrifter bør den ligge rundt 35 %. For handelsbedrifter kan den være noe lavere (Hoff, Voldsund, & Kolstad Hansen, 2007).

6.1.1 Regnskapsåret 2008

Regnskapet for 2008 ble ikke ferdigstilt før i desember 2009. Derfor er det naturlig at vi først tar stilling til, over hvilken tidsperiode fortsatt drift vurderingen burde gjøres i dette tilfellet. Dette er viktig fordi det vil være større sannsynlighet for fortsatt drift hvis man vurderer en kortere periode, enn hvis man vurderer en lang periode. På den måten vil man lettere kunne godta forutsetningen hvis tidsperioden er kort. Deretter vil vi ta for oss hovedproblemstillingene identifisert av revisor vedrørende likviditet og et mulig nedskrivingsbehov. Samtidig vil vi se på de mest sentrale vurderingene vedrørende

fortsatt drift som ble eller burde blitt gjort i henhold til ISA 570 punkt A2 i 2008-regnskapet.

Tidshorisont for fortsatt drift vurderingen

I henhold til NRS 16 *Årsberetning* skal perioden fortsatt drift forutsetningen dekker normalt være frem til neste balansedag. I revisjonen av 2008-regnskapet for Lundekonsernet, ville dette altså medført at revisor kun skulle vurdere forutsetningen om fortsatt drift i én måned fra avleggelse av revisjonsberetningen. Dette vil naturligvis ha stor innvirkning på typen, tidspunkt og omfanget av revisjonshandlinger som er nødvendig for å konkludere på evalueringen av ledelsens fortsatt drift vurdering.

Mens tidshorisonten som legges til grunn i NRS 16 er frem til neste balansedag, er tidshorisonten i ISA 570 overskuelig fremtid. Hva som menes med overskuelig fremtid er tidligere diskutert i oppgaven, og perioden skal minst dekke samme tidsrom som ledelsen har lagt til grunn, men aldri kortere enn 12 måneder fra balansedagen. Revisor skal også forespørre ledelsen om de har kjennskap til hendelser eller forhold som kan skape tvil om bedriftens evne til fortsatt drift ut over 12 måneders perioden.

Det er altså slik at både NRS 16 og ISA 570 i utgangspunktet legger til grunn en tolv måneders periode fra balansedagen. Balansedagen vil i de fleste tilfeller, og for Lundekonsernet være 31.12. Det er altså i henhold til standarden å kun ta hensyn til en tolv måneders periode fra forrige balansedag når man vurderer fortsatt drift, uavhengig av når revisjonsberetningen utstedes. At revisor skal forespørre ledelsen om hendelser ut over denne perioden, er ikke det samme som å si at vurderingen av fortsatt drift skal gå utover de 12 månedene nevnt ovenfor.

På den annen side gir et regnskap avlagt i desember, året etter balansedagen, svært lite beslutningsrelevant informasjon til investorer og eiere, dersom vurderingene lagt til grunn for fortsatt drift kun dekker en periode på i underkant av én måned. Tatt i betraktning at regnskapets hovedformål nettopp er å gi beslutningsnyttig informasjon, taler dette langt på vei for at revisor bør legge til grunn en periode som er lenger enn frem til neste balansedag, når regnskapet blir avlagt så sent som i desember etter siste balansedag. Dessuten er kravet i ISA 570 et minimumskrav, slik at det er naturlig å konkludere med at revisor burde ta hensyn til tidspunktet for vurderingen, og vurdere å se lenger enn frem til neste balansedag når regnskapet blir så forsinket som 2008-

regnskapet til Lundekonsernet. Dette synet støttes langt på vei av Johnsen og Kvaal, som i sin kommentar til regnskapsloven mener at det er rimelig at fortsatt drift forutsetningen skal dekke hele tidsspennet det periodiseres over i regnskapet. Altså tilsier dette også at revisor bør dekke mer enn en tolv måneders periode når regnskapet avhenger av dette (Johnsen & Kvaal, 1999).

Fortsatt drift vurderingen i 2008

Vi har informasjon om at det ble identifisert to hovedproblemstillinger av revisor med hensyn på fortsatt drift i 2008. Den ene var likviditet i konsernet med spesielt hensyn på Vendere, og den andre en mulig nedskrivning av verdien av Johs Lunde Marine Group AS. I tillegg til disse to problemstillingene, mener vi det er momenter i ISA 570 punkt A2 som vil være relevante å ta stilling til når det gjelder fortsatt drift forutsetningen i 2008. Vi vil se nærmere på følgende finansielle forhold: netto gjeld eller netto kortsiktig gjeld, negative finansielle nøkkeltall, indikasjon på at finansiering vil bli trukket tilbake, manglende betalingsevne og betydelig verdifall på kontantgenererende eiendel. Når det kommer til driftsrelaterte forhold ønsker vi å se nærmere på tap av vesentlig marked, da dette vil ha spesiell betydning som følge av finanskrisen i 2008, og ha sammenheng med det mulige nedskrivingsbehovet nevnt ovenfor. Vi starter med å se på egenkapital og gjeld, deretter ser vi på likviditet, og avslutningsvis det mulige nedskrivingsbehovet i Johs Lunde Martine Group AS. I figuren under vises regnskapstallene for Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet for 2008.

2008				
	Lunde Gruppen AS (mor)		Lundekonsernet (konsern)	
	Bokførte tall 31.12.08	Justerte tall	Bokførte tall 31.12.08	Justerte tall
Anleggsmidler	425 431 000	107 068 000	397 061 000	179 012 000
Omløpsmidler	70 425 000	59 702 000	139 784 000	139 784 000
Sum eiendeler	495 856 000	166 770 000	536 845 000	318 796 000
Egenkapital	316 553 000	- 12 533 000	220 282 000	2 233 000
Langsiktig gjeld	64 045 000	64 045 000	184 822 000	184 822 000
Kortsiktig gjeld	115 259 000	115 259 000	131 742 000	131 742 000
Sum gjeld	179 304 000	179 304 000	316 564 000	316 564 000

Figur 7: Regnskapstall Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet 31.12.2008 (Eriksen, 2012).

Når det gjelder egenkapital og gjeld kan vi se fra de offentlige regnskapstallene til Lundekonsernet og Lunde Gruppen AS, at konsernet i 2008 hadde total gjeld på MNOK 316 og morselskapet MNOK 179. Sett opp mot egenkapitalen som er henholdsvis MNOK 316 og MNOK 220, virker dette isolert sett som en solid egenkapital. Vi kan betrakte

nøkkeltallet egenkapitalprosent som et mål på soliditeten. Lunde Gruppen AS har en egenkapitalprosent på 64 %, og Lundekonsernet 41 %, noe som viser meget god soliditet i begge regnskap.

Bildet blir imidlertid noe annerledes, når vi tar i betraktning borevisors justering av tallene. Borevisor har hovedsakelig fjernet interne transaksjoner som ikke er gjort på armlengdes avstand, blant annet fiktiv goodwill. Den største posten som er fjernet er goodwill tilhørende Johs Lunde Marine Group AS, som henholdsvis var på MNOK 171 i morselskapet og MNOK 129 i konsernet. Et mulig nedskrivingsbehov av dette underkonsernet var som tidligere nevnt identifisert som en av to hovedproblemstillinger ved vurderingen av fortsatt drift i 2008. Konsekvensene av at påstandene fra ledelsen og verdsettelsen fra First Securities ble godtatt som revisjonsbevis, er at egenkapitalen ble overvurdert, da den i realiteten var negativ for Lunde Gruppen AS, og i Lundekonsernet tilnærmet lik null. Dersom man legger borevisors vurdering til grunn faller dermed egenkapitalprosenten i Lunde Gruppen AS fra 64 % til -7 %, og for Lundekonsernet fra 41 % til 0,7 %. Følgelig er soliditeten utilfredsstillende for både morselskap og konsern.

Det kan virke som at PwC her har gjort en passende vurdering av de tallene som forelå, men på grunnlag av manglende profesjonell skepsis til de tallene de ble presentert for, er vurderingene gjort på bristende forutsetninger.

Det nevnes også i ISA 570 punkt A2 at revisor spesifikt skal ta hensyn til kortsiktig gjeld i vurderingen av den samlede gjelden. Konsernet har en kortsiktig gjeld på MNOK 132 og en langsiktig gjeld på MNOK 184. I morselskapet er kortsiktig gjeld MNOK 155 og langsiktig gjeld MNOK 64. Det er i seg selv bemerkelsesverdig og burde stikke seg ut som et rødt flagg, når kortsiktig gjeld overstiger langsiktig gjeld i så stor grad i morselskapet. Konsernet på den annen side har en langsiktig gjeld som er en del høyere enn kortsiktig. Dette indikerer at morselskapet har mange kortsiktige forpliktelser, og dermed har et stort behov for positive kontantstrømmer på kort sikt for å betjene gjelden. I konsernet er mer av finansieringen langsiktig, men fortsatt er det behov for mye likviditet det kommende året for å kunne betjene de kortsiktige forpliktelsene.

Det vil være naturlig å betrakte arbeidskapitalen, for å se hvordan eiendelene i bedriften er finansiert og vurdere likviditetssituasjonen. I Lunde Gruppen AS er kortsiktig gjeld

beløpsmessig MNOK 45 større enn omløpsmidlene, noe som tilsvarer en negativ arbeidskapital. Dette tilsier at deler av anleggsmidlene er finansiert med kortsiktig gjeld, og taler igjen for ytterligere revisjonshandlinger for å vurdere fortsatt drift. Konsernet viser igjen et noe bedre bilde, med en svakt positiv arbeidskapital ved utgangen av 2008. Selv med borevisors justeringer, forblir arbeidskapitalen i konsernregnskapet på balansedagen 31. Desember 2008, positiv for Lundekonsernet.

Når det gjelder Lundekonsernets finansiering, har vi dokumentasjon på at revisor innhentet bankengasjementsoppgave for 2008. Dette var sannsynligvis en måte for revisor å skaffe seg eksterne bevis på, utover det notatet Morten A. Berg oversendte 3. Desember 2009, hvor han forklarte at konsernet hverken var i brudd med eller forventet å komme i brudd med lånebetingelser.

Likviditeten i konsernet var som nevnt en av hovedproblemstillingene ved fortsatt drift vurderingen for 2008. Fremtidig likviditet var begrunnet med salg av eiendeler og refinansiering av konsernets gjeld. Betalingsevne er et sentralt moment i vurderingen av likviditet. Forfalte poster av ekstern leverandørgjeld var i morselskapet MNOK 1,8 ved utgangen av 2008. For konsernet som helhet var forfalte poster MNOK 20,8 på samme tidspunkt. Samtidig kan vi lese fra regnskapene i 2008 at bankinnskudd i morselskapet og konsernet var henholdsvis MNOK 5,9 og MNOK 9,8. Det betyr at det faktisk eksisterte midler i form av bankinnskudd til å betjene gjelden i Lunde Gruppen AS, mens i Lundekonsernet samlet oversteg den umiddelbare gjelden bankinnskuddet med over 100 %.

Likviditet kan også betraktes ut ifra likviditetsgraden. Likviditetsgraden blir for Lunde Gruppen AS 0,61 og Lundekonsernet 1,06. I likhet med evalueringen av arbeidskapitalen viser dette at Lunde Gruppen AS, hadde en svak likviditet på tidspunktet, mens konsernet hadde en tilfredsstillende likviditet. Borevisors justeringer i ettertid påvirker også her kun morselskapet, hvor likviditetsgraden synker til 0,51. Vi kan dermed si at betalingsevnen til Lundekonsernet på dette tidspunktet virker akseptabel, mens den for Lunde Gruppen AS er i underkant av hva den bør være.

I notatet PwC ble forelagt av Morten A. Berg henvises det til at konsernet kan hente likviditet fra det deleide selskapet Vendere gjennom en selgerkreditt, ved behov. PwC blir i notatet presentert for at det er MNOK 82,7 i tilgjengelig likviditet, mens denne i

realiteten er negativ med MNOK 2,8. Det kan virke som om denne påstanden mer eller mindre blir godtatt av revisor uten etterprøving. Grunnen til dette skal ifølge PwC være at de ikke utførte noen interimrevisjon av Vendere, og derfor var de ikke kjent med de omfattende uttakene som allerede var gjort i 2009. Hadde revisor isteden vært noe mer skeptisk og etterprøvd denne påstanden, kunne dette trolig ha bidratt til å belyse de problemene rundt usikkerhet ved fortsatt drift som eksisterte på dette tidspunktet.

Den andre hovedproblemstillingen ved vurderingen av fortsatt drift i 2008-regnskapet var et mulig nedskrivingsbehov i Johs Lunde Marine Group AS, og dermed et mulig betydelig tap på kontantgenererende eiendel. Som nevnt var 2008 starten på finanskrisen, og markedet for fritidsbåter ble betydelig svekket. Johs Lunde Marine Group AS, drev i tillegg med salg av luksusbåter, som i 2008 og 2009 var et marked som ble rammet ekstra hardt. Det kommer tydelig frem av insolvensdokumentet at revisor har gjort en omfattende vurdering av dette punktet, og at det er her de største uenighetene ligger i ettertid.

Det fremgår av insolvensdokumentet at både selskapet, ved Morten A. Berg, og revisor var enige om at det kunne foreligge et nedskrivingsbehov og at balansestørrelsen var vesentlig. PwC ønsket dermed å innhente eksterne bevis for verdien, og First Securities ble kontaktet. Dette tyder på at revisor har benyttet profesjonell skepsis i denne sammenheng. Det som er problematisk er at vi får opplyst at PwC aldri forholdt seg til First Securities direkte, men at all kommunikasjonen gikk gjennom Morten A. Berg. På denne måten ble et svært relevant og hensiktsmessig bevis forringet ved at det ikke ble formidlet direkte til revisor. Dette kan igjen tyde på at revisor ikke har vært nøye nok på å innhente eksterne bevis, og ikke utvist nok profesjonell skepsis.

Det er ikke tegn i ettertid på at det notatet PwC ble forelagt på vegne av First Securities fra Morten A. Berg var manipulert, men da Morten A. Berg unnlot å meddele First Securities om det mulige nedskrivingsbehovet, er verdsettelsen i seg selv basert på sviktende grunnlag og revisor har godtatt balanseverdien av Johs Lunde Marine Group AS på grunnlag av feilinformasjon. Hadde revisor her vært i direkte kontakt med First Securities er det stor sannsynlighet for at verdsettelsen, og igjen fortsatt drift vurderingen ville vært annerledes. Selv om PwC har uttalt at de måtte forholde seg til verdsettelsen fra First Securities, virker det her som om det var for stor tillit til at Morten A. Berg videreformidlet sentral informasjon til First Securities.

Hvis fortsatt drift vurderingen i 2008 hadde en tidshorisont frem til neste balansedag, altså én måned frem i tid, er det naturlig at revisor la til grunn fortsatt drift. Det var ingen indikatorer på at det var sannsynlig at konkurs ville inntre allerede i løpet av desember måned i 2009. Vi har ingen dokumentasjon på PwC sin sannsynlighetsvurdering av fortsatt drift for 2008, men da forutsetningen ble akseptert, må vi gå utfra at avvikling ikke ble vurdert sannsynlig av PwC på dette tidspunktet. Det er imidlertid slik, som vi konkluderte med tidligere, at revisor burde vurdert å gå ut over den perioden som er angitt som en minstetid. Dette fordi revisors plikter overfor samfunnet og investorer tilsier at regnskapet skal kunne tjene som beslutningsgrunnlag.

Når det kommer til regnskapstallene kan det virke som om revisor gjennomgående har gjort gode vurderinger basert på de tall og uttalelser som forelå, men ikke tatt hensyn til at tallene var feil, opplysningene som ble mottatt fra ledelsen var for optimistiske og til tider direkte villedende. Det er vår mening at profesjonell skepsis ble benyttet på enkelte områder av regnskapet, og til en viss grad på de store risikomomentene, som eksempelvis nedskrivingsvurderingen av Johs Lunde Marine Group AS. Revisor gikk aktivt inn for å skaffe eksterne bevis, men på grunn av for stor tillit til ledelsen, og spesielt Morten A. Berg, ble bevisenes kvalitet forringet og ga ikke lenger betryggende sikkerhet i samsvar med ISA 200 punkt A22.

Som nevnt i ISA 200 punkt A19 er det nødvendig for revisor å benytte profesjonell skepsis under hele revisjonen. Selv om PwC hadde vært revisor for Lundekonsernet i mange år, og hadde gode erfaringer med ledelsen, fritar ikke dette dem fra å benytte profesjonell skepsis i henhold til ISA 200 punkt A22. Når det fremgår i en protokoll at PwC baserte seg mer eller mindre utelukkende på uttalelser fra ledelsen i sin evaluering av fortsatt drift forutsetningen for 2008, kan det settes spørsmålsteget ved bruken av profesjonell skepsis. Sett i sammenheng med den finansielle situasjonen til Lundekonsernet på tidspunktet er det mulig å hevde at PwC burde hensyntatt at uttalelsene til Morten A. Berg og regnskapstallene de ble presentert for, i stor grad ikke samsvarte.

Fortsatt drift forutsetningen for regnskapsåret 2008 ble altså basert for mye på ledelsens uttalelser, og for lite på etterprøvable informasjon. Selv om det fremgår av borevisors rapport at revisor utførte en kritisk vurdering av fortsatt drift forutsetningen, er det samtidig hevdet at revisor baserte sin vurderingen på informasjon

som inneholdt vesentlige feil, og at vurderingen dermed ble utført på vesentlig feil grunnlag.

På bakgrunn av overstående vurderinger er det klart at det med en tidshorisont utover én måned fra utsendelse av revisjonsberetningen, forelå betydelig tvil rundt Lundekonsernets evne til å fortsette driften, og revisor burde presisert denne usikkerheten i revisjonsberetningen for 2008-regnskapet.

6.1.2 Regnskapsåret 2009

Regnskapet for 2009 ble avlagt våren 2010, etter bytte av revisor fra PwC til BDO. Ved overtakelsen av revisjonsoppdraget identifiserte BDO fortsatt drift som et risikomoment i forbindelse med likviditet og verdivurderingen av Johs Lunde Marine Group AS. Da vi kun har opplysninger om at fortsatt drift var identifisert som et generelt risikomoment i 2009-regnskapet, tar vi utgangspunkt i forholdene som kan indikere problemer ved fortsatt drift i ISA 570 punkt A2, og baserer analysen på de mest relevante forholdene. Disse mener vi er mange av de samme momentene som for 2008. I forbindelse med finansielle forhold vil vi se nærmere på nettogjeld eller netto kortsiktig gjeld, indikasjon på at finansiering vil trekkes tilbake, negative finansielle nøkkeltall, manglende evne til å betale kreditorer og et mulig verditap på kontantgenererende eiendeler. Vi starter med å analysere gjeldssituasjonen for så å vurdere arbeidskapitalen, likviditet og til slutt verdsettelse av balanseposter, med spesiell vekt på Johs Lunde cargo Group AS og Johs Lunde Marine Group AS. I figuren under vises regnskapstallene for Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet for 2009.

2009				
	Lunde Gruppen AS (mor)		Lundekonsernet (konsern)	
	Bokførte tall 31.12.09	Justerte tall	Bokførte tall 31.12.09	Justerte tall
Anleggsmidler	594 010 000	194 492 000	910 449 000	495 192 000
Omløpsmidler	46 643 000	35 488 000	781 541 000	781 541 000
Sum eiendeler	640 653 000	229 980 000	1 691 990 000	1 276 733 000
Egenkapital	289 631 000	- 141 042 000	308 527 000	- 131 330 000
Langsiktig gjeld	187 688 000	187 688 000	612 259 000	612 259 000
Kortsiktig gjeld	163 334 000	183 334 000	771 204 000	795 804 000
Sum gjeld	351 022 000	371 022 000	1 383 463 000	1 408 063 000

Figur 8: Regnskapstall Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet 31.12.2009 (Eriksen, 2012).

Fortsatt drift vurderingen i 2009

Utviklingen i gjeld fra 2008 til 2009 i både morselskapet og konsernet viser en betydelig økning. Total gjeld i Lunde Gruppen AS økte med 96 % fra regnskapsåret 2008 til 2009. Økningen i Lundekonsernet er hele 338 %. Egenkapitalen i de to regnskapene er samtidig redusert for Lunde Gruppen AS, og økt med kun 40 % i Lundekonsernet. Til tross for dette er det fortsatt mulig å hevde at både morselskapet og konsernet har en tilstrekkelig egenkapital, fordi egenkapitalprosenten til konsernet var 18 %, og for morselskapet 45 % i 2009-regnskapene. Dette viser noe svak soliditet for konsernet, som muligens kan være akseptabel, men det viser fortsatt en meget god soliditet for morselskapet. Igjen blir det en sterk endring i disse nøkkeltallene, når vi tar borevisors justeringer i betraktning. Etter disse justeringene blir egenkapitalen negativ i begge regnskaper og følgelig blir egenkapitalprosenten, og dermed soliditeten, utilstrekkelig.

Ser vi på kortsiktig gjeld har Lunde Gruppen AS faktisk klart å bedre forholdet mellom langsiktig og kortsiktig gjeld. For regnskapsåret 2009 fremstår langsiktig gjeld som en større andel av selskapets gjeld, enn den kortsiktige, noe som kan sies å være mer normalt enn slik forholdet var i 2008. I konsernregnskapet er endringen motsatt. Lundekonsernet har i 2009 en kortsiktig gjeld som overstiger langsiktig med mer enn MNOK 150. Dette kan tyde på at noe av den langsiktige gjelden er blitt omklassifisert på bakgrunn av brudd på lånebetingelser, eller at det er tatt opp mer kortsiktig gjeld generelt sett i konsernet.

I insolvensdokumentet er manglende arbeidskapital i 2009 fremhevet flere ganger som et forhold revisor burde tatt mer hensyn til. Som beskrevet i teoridelen hadde Lundekonsernet en positiv arbeidskapital i 2009 med ca. MNOK 10. Borevisor gjør riktignok en korreksjon slik at arbeidskapitalen er negativ ved balansedagen i 2009, men dette er så omstridt i dokumentasjonen, at det er vanskelig å konkludere hvorvidt arbeidskapitalen på dette tidspunktet faktisk var positiv eller negativ. Det kan uansett påpekes at en arbeidskapital på så vidt MNOK 10, i forhold til en kortsiktig gjeld på MNOK 771, fortsatt virker lavt.

For Lunde Gruppen AS sin del er arbeidskapitalen negativ med over MNOK 100, med en kortsiktig gjeld på over tre ganger verdien av omløpsmidlene. Etter borevisors justeringer, blir denne arbeidskapitalen ytterligere forverret til minus MNOK 150. Arbeidskapitalen for morselskapet er derfor ubestridt negativ i 2009, mens for

konsernet går debatten på hvorvidt den var positiv med MNOK 10 eller negativ med cirka samme beløp. BDO hevder på sin side å ha gjort en nøyve vurdering av arbeidskapitalen og konkludert med at denne var positiv både i 2008 og 2009, for konsernet. Vi har ingen dokumentasjon på hvilke vurderinger som ble gjort i morselskapet, men det er nærliggende å tenke at revisor har fokusert mer på konsernet som helhet, og at det derfor er informasjon om konsernregnskapet som hovedsakelig er behandlet. Det er uansett ingen tvil om at arbeidskapitalen var særdeles svak i begge regnskaper, og burde vært en indikasjon på at det eksisterte usikkerhet vedrørende fortsatt drift i 2009.

I forbindelse med beregningen av arbeidskapitalen virker det som revisors tillit til ledelsens tall ikke har hatt noen stor innvirkning, da konklusjonen før og etter borevisors justeringer er tilnærmet de samme. Likevel burde BDO gjort ytterligere revisjonshandlinger, for å få bedre kunnskap om hvordan konsernet planla å få arbeidskapitalen positiv.

Ved vurderingen av likviditet for det kommende året, har BDO tatt utgangspunkt i den budsjetterte tilgangen på likviditet som ledelsen ved Morten A. Berg presenterte, i likhet med det PwC gjorde for 2008-regnskapet. Det virker som BDO utførte noe etterprøving av påstandene til Morten A. Berg, ved å kontrollere at de salgene som var budsjettert for 2010 faktisk ble gjennomført. Det BDO imidlertid ikke tok hensyn til var at likviditeten som ble generert på bakgrunn av salgene ble benyttet til helt andre formål enn det som fremgikk av budsjettene de mottok fra ledelsen. Det ser derfor ut som at revisor har hatt for mye tillit til ledelsens uttalelser, og ikke benyttet tilstrekkelig profesjonell skepsis i vurderingen. På den annen side er det at revisor etterprøvde og kontrollerte salgene, en indikasjon på bruk av profesjonell skepsis, men når pengene likevel ikke ble brukt slik som budsjettert, hadde denne revisjonshandlingen liten selvstendig verdi.

Driften i Lundekonsernet ble ikke utelukkende finansiert fra salg av eiendeler, men også fra konsernets mange bankforbindelser. Fra den dokumentasjonen som eksisterer, virker det som revisor her har foretatt enkelte vurderinger av dette punktet. Lundekonsernet besto som tidligere nevnt av en svært omfattende mengde selskaper, og mange av disse selskapene var avhengige av hverandre for finansiering. Revisor innhentet ikke ekstern bankengasjementsoppgave, men forholdt seg til avtaler om kausjoner og garantier tilsendt fra selskapet og samtaler med ledelsen for å bekrefte

fremtidig finansiering av konsernet. I henhold til ISA 200 punkt A22, skal revisor skaffe seg betryggende sikkerhet for at en påstand er gyldig, og dermed skal ikke revisor slå seg til ro med bevis som ikke er overbevisende. Det er vanskelig å argumentere for at innhenting av usignerte avtaler fra selskapet selv og samtaler med ledelsen kan regnes som overbevisende bevis for fremtidig finansiering. Det virker her som BDO ukritisk har godtatt de påstander de har blitt presentert for, uten å etterprøve på noen måte. Dette er også kritisert av Finanstilsynet i deres gjennomføring av stedlig revisortilsyn, slik at det er nærliggende å konkludere med at revisor, med tanke på gjennomgangen av fremtidig finansiering, ikke har vært grundig nok.

Når det gjelder vurderingen av betalingsevnen, var totale forfalte poster i leverandørgjelden for Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet per 31. Desember 2009 henholdsvis MNOK 3,9 og MNOK 31. Sett i sammenheng med at bankinnskuddet på samme tidspunkt for Lunde Gruppen AS var MNOK 0,205, og for Lundekonsernet samlet MNOK 22, er det klart at betalingsevnen var alvorlig svekket. Likevel kunne man ved realisasjon, av eksempelvis markedsbaserte aksjer, fortsatt ha mulighet til å betjene leverandørgjelden. Det at leverandørgjelden ikke ble betalt er likevel en indikator på svekket betalingsevne, uavhengig av om det er praktisk mulig å gjøre opp gjelden.

Ved balansedagen i 2009 er likviditetsgraden 0,28 for Lunde Gruppen AS og 1,01 for Lundekonsernet, basert på bokførte tall. Dette gir en utilfredsstillende likviditetsgrad i Lunde Gruppen AS, men en så vidt tilfredsstillende likviditetsgrad i konsernet. Altså viser likviditetsgraden samme tendens som i 2008, men likviditetsgradene er noe svekket. Det ser ut som om det er i morselskapet de største likviditetsproblemene ligger, mens likviditeten i Lundekonsernet er tilfredsstillende. Tar man i betraktning borevisors justerte tall blir likviditetsgraden for Lunde Gruppen AS 0,19 og for Lundekonsernet 0,98. Denne justeringen fører til at likviditetsgraden forverres noe for både mor og konsern, men størst innvirkning har det på konsernregnskapet, da det fører til at likviditetsgraden går fra tilfredsstillende til svak. Riktignok befinner likviditetsgraden seg helt i øvre grensesjikt mot tilfredsstillende.

Det fremgår her at vurderingene av likviditet på bakgrunn av bokførte tall i 2009-regnskapene er riktige, i likhet med vurderingen i 2008-regnskapene. Konklusjonen blir imidlertid en helt annen hvis man vurderer de eiendeler og forpliktelser som faktisk eksisterte på tidspunktet.

I ferdigstillingen av regnskapet for 2009 var verdivurderingen fra First Securities av Johs Lunde Marine Group AS en sentral faktor, da mulig tap på kontantgenererende eiendel også dette regnskapsåret var en risiko. BDO baserte seg her på den verdivurderingen PwC hadde innhentet i forbindelse med årsavslutningen for 2008. Som diskutert tidligere hadde denne verdivurderingen liten verdi, da First Securities ikke hadde fått fullstendig informasjon fra Morten A. Berg vedrørende det mulige nedskrivingsbehovet revisor hadde identifisert.

Vi kom frem til i analysen vår av revisjonen av 2008-regnskapet at PwC var for lite skeptisk til verdivurderingen, og hadde for stor tillit til Morten A. Berg. I BDO sin vurdering av fortsatt drift i 2009 virker det som de har vært enda mindre skeptiske. Av den informasjonen vi har fra insolvensdokumentet, går det frem at BDO ukritisk la til grunn verdsettelsen av Johs Lunde Marine Group AS fra november 2009, samtidig som det ikke ble utført noen nedskrivningstest i henhold til god regnskapsskikk. En nedskrivningstest ville bidratt til å kartlegge hvorvidt det faktisk eksisterte et mulig betydelig tap på en kontantgenererende eiendel i henhold til ISA 570 punkt A2. BDO forklarer at de opprettholdt verdien på Marinekonsernet i 2009, på bakgrunn av overnevnte verdivurdering og at flere avisartikler tidlig i 2010 viste at båtmarkedet var på vei til å hente seg inn igjen.

Altså kan det likevel virke som BDO har utført noe etterprøving av verdivurderingen til First Securities. De har innhentet informasjon om båtmarkedet generelt, og sammen med uttalelsen i verdivurderingen om at inntjeningen ikke er representativ for et normalår, er det ikke uforståelig at BDO konkluderer med at verdivurderingen er gyldig. Det er på den annen side hevdet av borevisor at hvis en nedskrivningstest hadde blitt benyttet på tidspunktet, ville konklusjonen sannsynligvis vært annerledes. Derfor kan det virke som revisor burde vært mer skeptisk til verdivurderingen, spesielt med tanke på alle de interne transaksjonene som forelå, sammen med brudd på selskapslovgivningen. Igjen kan ISA 200 punkt A22 nevnes, hvor revisor er pålagt å innhente overbevisende informasjon, som gir betryggende sikkerhet.

Borevisor eliminerer i ettertid goodwill tilhørende Johs Lunde Marine Group AS på hele MNOK 246 i konsernregnskapet for 2009. Denne korreksjonen alene fører til at konsernets egenkapital faller fra MNOK 308 til MNOK 62, og at passivasiden i konsernbalansen etter korreksjonen nesten utelukkende består av gjeld. I regnskapet

for Lunde Gruppen AS gjør borevisor samme korreksjon som i 2008, og eliminerer MNOK 171 i fiktiv goodwill tilknyttet Johs Lunde Marine Group AS. Teknisk sett er dette en nedskrivning av verdiene av aksjer i datterselskap, men effekten forblir den samme.

Det er ikke bare Johs Lunde Marine Group AS det knytter seg et mulig betydelig tap til i 2009. Også Johs Lunde Cargo Group AS har blitt kraftig nedskrevet av borevisor i ettertid. Borevisor eliminerer MNOK 67 knyttet til goodwill i Cargokonsernet, som på tidspunktet reelt sett ikke eksisterte. Det er nevnt i teoridelen i denne oppgaven at Cargokonsernet merket en umiddelbar svekkelse i transportvolum når finanskrisen slo til. I motsetning til Marinekonsernet, der ledetiden var lenger. Svekkelse av inntjeningsnivå og tap av marked er eksterne indikasjoner på et mulig nedskrivingsbehov, og dermed et mulig betydelig tap på eiendeler som genererer kontanter.

I insolvensdokumentet går det frem at det heller ikke ble utført noen nedskrivningstest for Cargokonsernet. Det går faktisk frem at verdien av dette konsernet ble godtatt av BDO, utelukkende på bakgrunn av e-post korrespondanse mellom Morten A. Berg og Stig Fjell Dahl i BDO. BDO sier i sitt tilsvarende til rapporten at de forholdt seg til verdivurdering av Cargokonsernet fra Morten A. Berg, men utfordret han på dette og mottok tilfredsstillende svar. BDO innrømmer også i brevet at de ikke utførte noen nedskrivningstest på grunnlag av Morten A. Bergs redegjørelse. Vi ser igjen at revisor forholder seg til interne bevis, generert i selskapet av ledende personer. Det er indikasjon på at BDO utøvde profesjonell skepsis, ved å utfordre Morten A. Berg på sine vurderinger, og vurderte rimeligheten av svarene. På den annen side etterspurte BDO aldri en ekstern vurdering av Cargokonsernet, men forholdt seg til ledelsens vurderinger, og viser på denne måten at de hadde mye tillit til ledelsen. Det er hevdet av borevisor at vurderingen ifølge e-post korrespondansen var overfladisk og lite grundig. Vi har liten mulighet til å etterprøve dette, da vi ikke har tilgang til nevnt korrespondanse. I lys av forholdene som forelå i Cargokonsernet, samtidig med at revisor kun baserte seg på Morten A. Bergs verdivurderinger, kan det tyde på en for lettvent og lite skeptisk holdning til revisjonsbevis.

Fra insolvensdokumentet har vi at konsernet er konstatert insolvent høsten 2009. En vurdering av forfalte poster, samt betraktning av finansielle nøkkeltall viser oss at denne konklusjonen i våre øyne er korrekt. Insolvens er en presumsjon for konkurs, og dette

kan dermed tyde på at det forelå stor nok sannsynlighet for avvikling til at BDO burde valgt å presisere vedrørende usikkerhet eller ta forbehold om fortsatt drift i revisjonsberetningen for 2009.

Oppsummering og delkonklusjon

Det er tegn på at profesjonell skepsis ble benyttet i forbindelse med revisjonen av Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet i 2008 og 2009. Begge revisjonsselskap har til en viss grad ønsket å etterprøve de påstandene ledelsen kom med, men dette er ikke gjort på en tilfredsstillende måte. Revisor har stort sett forholdt seg til muntlige bekreftelser og e-post uten å dokumentere dette tilstrekkelig. Det kan virke som om revisor ikke har vurdert ledelsens kompetanse og ærlighet grundig nok, og det har ført til at revisor har hatt for mye tillit til ledelsens uttalelser. Revisor har i for stor grad forholdt seg til interne bevis som er produsert av enheten selv, uten å skaffe eksterne bekreftelser på disse. I den grad eksterne bekreftelser er blitt innhentet, er disse ikke innhentet direkte, og resultatet er at bevisene har liten selvstendig verdi.

PwC begrunner i stor grad sine manglende vurderinger med tidspunktet for utstedelsen av revisjonsberetningen for 2008-regnskapet. Vi mener denne begrunnelsen ikke er tilstrekkelig, da revisor burde gått utover minstekravet i revisjonsstandardene, og vurdert forhold lenger frem i tid enn 12 måneder fra balansedagen når regnskapet er så kraftig forsinket som i dette tilfellet.

Det virker som om både PwC og BDO har gjort en del vurderinger av de momentene som nevnes i ISA 570, og på bakgrunn av de bokførte tallene kan vi til en viss grad se hvorfor revisor valgte å godta forutsetningen om fortsatt drift for Lunde Gruppen AS og Lundekonsernet i 2008 og 2009. Når vi likevel tar hensyn til de faktiske forhold som eksisterte på tidspunktet og de faktiske verdier av eiendeler, er det klart at det var tvil av betydning for enhetens evne til å fortsette driften i nevnte regnskapsår, og dermed at dennes usikkerheten i hvert fall burde vært presisert i begge revisjonsberetningene.

Det må tas hensyn til at den analysen som gjøres her, av de forhold som eksisterte ved avleggelsen av regnskapene for 2008 og 2009, er gjort i ettertid. Det er naturlig nok mange aspekter det er lettere å se i ettertid, enn det var på det aktuelle tidspunkt. I tillegg er det naturlig å ta hensyn til at mye av vurderingene vedrørende fortsatt drift vil ha sammenheng med de tidligere revisjonshandlingene revisor har gjort. Hvis revisor

feilaktig mener at revisjonen holder høy kvalitet, kan revisor lett overse problemer tilknyttet fortsatt drift. Uansett virker det gjennomgående at revisor utførte sin fortsatt drift vurdering i Lundekonsernet uten tilstrekkelig bruk av profesjonell skepsis, og med for stor tillit til ledelsens uttalelser. Det virker klart at det største problemet er mangel på etterprøving av ledelsens uttalelser og innhenting av eksterne bevis for disse.

6.2 Resultat fra caseintervjuene

Vi har gjennomført caseintervjuene, som beskrevet i del 5.8, med to informanter med lang erfaring som revisorer, for å belyse problemstillingen om hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift forutsetningen. Begge intervjuene er gjennomført i mars 2015.

For å ivareta informantenes anonymitet vil vi ikke oppgi biografisk informasjon utover hvor lenge hver av informantene har arbeidet som revisor. Vi vil i tillegg gjengi caseintervjuet på bokmål, uavhengig av hvilken dialekt informanten snakket. For å skille mellom revisorene har vi valgt å kalle informantene for "Revisor 1" og "Revisor 2". Revisor 1 har 20 års erfaring fra revisorbransjen, mens Revisor 2 har 7,5 års erfaring.

Vi vil her presentere en oversikt over kodingen som er gjennomført på casedelen av caseintervjuet, og samtidig sammenligne Revisor 1 og Revisor 2 sine uttalelser i forbindelse med løsningen av caset. Denne sammenligningen vil danne grunnlag for oppbyggingen av sammenligningsanalysen under, mens analysen av hvert av caseintervjuene vil ta for seg besvarelsene i den rekkefølgen hver av informantene løste caset. Intervjudelen av caseintervjuet er ment å bidra til å utdype informantenes vurderinger underveis i caset, og vil kun siteres i analysen der det er relevant. Caseintervjuene kan leses i sin helhet, som vedlegg til oppgaven (Vedlegg 3 til 6).

KODER	REVISOR 1	REVISOR 2
Vurderer ledelsen	Første avsnittet, han har lang erfaring, relevant erfaring innenfor bransjen, men han har ingen formell utdanning. Ett semester på Høgskolen i Bergen. Han har ansatt sin gode venn, spør om hvor gode venner de er her. Den gode vennen der ja.	Ehmm. Var han daglig leder? Nei. Han var bare eier, ja. Eller.. Ja.
Vurderer selskapsstrukturen	Største underkonsern er Bil, Eiendom og Invest, men utgangspunktet var grønnsaker. Invest selskapet har visst investeringer i diverse type bedrifter, ikke som jeg trodde først at det var ren kapitalplassering.	Ehmm. 40 selskaper, Andersen Bilsalg, Eiendom og Invest, okay. En haug med selskap. Diverse ja, lift, skifer, blomster.
Vurderer ekstern regnskapsfører	Regnskapsfører er Andersen regnskap, det virker litt. Det er hvert fall samme navnet. Fordel med uavhengig regnskapsfører, men er ikke nødvendig. Jaja, det eies av underkonsern, så det er inni konsernet, okay.	Ekstern regnskapsfører? Nei. Nei. Nei.. Jo, har bare navnet Andersen, okay. Nei, eies av Andersen Invest, okay. Ja.
Legger vekt på konsernregnskapet		Skal vi se, det er vel kanskje konsernregnskapet som er mest interessant. Med tanke på.. at det er der pengene tjenes.
Vurderer arbeidskapital	Kortsiktig gjeld høyere enn omløpsmidler. Kortsiktig gjeld 131 omløpsmidler 139 ja. Omløpsmidler er hvertfall høyere enn kortsiktig gjeld.	
Vurderer resultat	Det er først resultatet og egenkapitalen. Resultatet er negativt, men ikke så mye. Dette er tall i 1000 NOK ja, så det er 1,6 mill i underskudd mot et overskudd tidligere på 240 mill. Det var finansinntekter det ja, så de gikk egentlig med underskudd. Det var årsregnskapet, nå over på konsern. Her var det større tall, ja. 104 mill i underskudd, ok egenkapital. Underskudd, hvor er det det kommer fra? Det... egentlig kommer litt fra drift og.. det kommer like mye fra drift som finans. Hvis vi ser på 2014, vi kan se bort fra finans foreløpig. Så har de drift på minus 52, og av det er av og nedskrivninger på 30 så de er på minus 22, med litt forbedring kommer de opp på kanskje 15.. er det slik de tenker?	Ehhh, negativt resultat med ...hund., okay. Fra.. Ned på inntektene, veldig.
Vurderer balanseverdiene	Jaja, hvis de fortsetter med underskudd må de kanskje realisere disse finansielle anleggsmidlene.	Det ser jo sånn umiddelbart ut som verdiene er i behold. På en måte, holdt på å si slakteverdiene er ikke nødvendigvis at man får de pengene, eller den verdien for ting når man må selge ting fort og galt av gårde.
Vurderer immaterielle eiendeler		Goodwill i balansen, utsatt skattefordel. En viss risiko for verdi på de. Hmm. Ehhh, ja. Og utsatt skattefordelen, for den.. er jo avhengig av at man tjener overskudd, eller verdien av den er jo avhengig av at man får overskudd.. i, overskudd i fremtiden. Også ville jeg jo sett på den der goodwillen, hva.. hva den er for noe.

Vurderer egenkapital	Det er interessant, men egenkapitalen den var jo solid da.	Fortsatt ganske positiv egenkapital.
	104 mill i underskudd, ok egenkapital.	Grei egenkapitalprosent.
	Men når det gjelder selve fortsatt drift forutsetningen så er jo for så vidt egenkapitalen solid, grei nok sånn som han er nå.	Egenkapitalen isolert sett er jo.. OK.
Vurderer gjeld	Gjelda er for så vidt ganske høy.	Ehh, økning i gjeld. Men ganske mye langsiktig finansiering.
	Her er langsiktig gjeld 184 mill som har økt ganske mye også så her er det mye å ta tak i.	
	Det de skrev om kortsiktig refinansiering og sånn er de sikkert i stand til å betale ned kortsiktige gjelden.	
Vurderer verdsettelsen	Oppdatert prognose. Som viser negativ omsetningsvikt på 47 mill men det sier meg ingenting fordi jeg ikke vet utgangspunktet. Negativt driftsresultatavvik.. men i forhold til hva da?	Det er ikke en veldig solid verdsettelse her, men litt sånn.. mye ord, og lite konkret.
	Verdivurderingen sier meg stort sett ingen ting. De sier det er avvik, men ikke i forhold til hva. De sier ikke hvordan de har gjort verdsettelsen. Det virker som de kun baserer seg på at det ledelsen sier er sant, hvert fall når en ser på prognoser for 2015.	
	De opprettholder en verdivurdering jeg ikke har sett.	Om påstandene rundt, for eksempel at eiendoms, nei. Var det, bilkonsernet var verdt 300 millioner, var det det? Nei, skal vi se.. Jo. Før gjeld. Hva betyr det? Ja..
	Her må jeg gå grundigere til verks inni. Se hvordan de har gjort verdsettelsen. Om det i det hele tatt er	
	Det som ligger her er litt tynt.	
	Og for å basere seg på den verdsettelsen må man få mer informasjon om verdsettelsen er gjort slik en verdsettelse skal gjøres. Det blir revisjon av estimat så der er det en del som må være mulig å sjekke der før vi kan konkludere.	
Mulig nedskrivningsbehov i bilsalgdelen. Der må vi ha mer dokumentasjon på verdsettelsen.		
Her må jeg gå grundigere til verks inni. Se hvordan de har gjort verdsettelsen. Om det i det hele tatt er gjort en verdsettelse slik det skal gjøres.		
Vurderer likviditet	Det ser ikke ut til å være noen likvide aksjer.	Sier litt lite om hva som er den tilstrekkelige likviditeten i datterselskapet, også.
	Hvilken kreditt? Hva er denne selgerkreditten for noe? Hvem er det som gir kreditt?	Men jeg er litt sånn usikker på om det her med rundt likviditet, og.. ehh.
	Det er bra for å kunne betjene kortsiktig gjeld. Refinansiering trenger ikke å medføre overskudd. Påvirker ikke driften så mye.	Sjekke hvor mye penger de har på bank.
	Det er jo fortsatt bare på kort sikt.	Sannsynligvis, med mindre eiendomskonsernet er veldig nytt, så ligger det jo merverdier der som man kan realisere hvis.. det kniper på. Ehhhm.
	Hva er den selgerkreditten hva er det for noe? Er den intern? Ekstern? Hvilken type er det? Hvilke vilkår er knyttet til?	Men det indikerer jo at hvis.. på en måte, den verdien som på egenkapitalen er reell, og man kan realisere eiendelene sine, så er jo.. sånn sett ikke selskapet insolvent, men kanskje illikvid.
	Så.. ja det kan hjelpe med likviditetsutfordringen på kort sikt kanskje hvis jeg får forståelse for hva den selgerkreditten er.	
Vurderer konsernet som helhet	Utbytte fra Andersen eiendom, det er bra. Men internt i konsernet, så det har ingen effekt på konsernet. Det har effekt på morselskapet	At det ikke fremgår noen plass at.. på en måte hva slags garantier som ligger fra mor og nedover i forhold til bankgjeld. For det er vel noe med at alt

Vurderer lånevilkår		<p>Står ingenting om noe sånn covenant eller lånevilkår.. noen plass, tror jeg. Det er jo interessant å vite hva banken har slags vilkår til regnskapet. Om de har noe.. kan kreve noe tilbakebetaling eller om det er.. hva som ligger til grunn der.</p> <p>Og om.. det ligger noen lånevilkår her, og om på en måte man er på lag med banken, og banken ikke krever innfrielse av gjelden sånn umiddelbart, og om det er inngått noen betalingsplaner, i forhold til viss man skulle slite med å.. betale i forhold til.. ja, nedbetalingsplan.</p>
Vurderer budsjett for 2015	<p>Det kritiske de ikke sier så mye om er trenden. For nå har de gått fra et veldig positivt driftsresultat i 13 til et bra negativt i 14 hvordan trenden videre er det som bestemmer fortsatt drift forutsetningen egentlig, og det har de ikke sagt så mye om her selv om de som alltid er sikker på at alt skal bli så mye bedre.</p>	<p>Ehh. Jeg ville kanskje forventet at man sa litt mer konkret om hva som er fremtidige inntjeninger og marginer, og hva som er realistisk å oppnå. Her er det bare en generell beskrivelse av.. at budsjettet med kommentarer er greit. Budsjettet må ligge.. Må gjerne ligge mer kvalitative ting bak, enn bare tallene.</p> <p>Så vil jeg og gjerne sett budsjettet for 2015 for å vurdere om.. det er realistisk.</p>
Vurderer generell mangel på informasjon	<p>Så oppsummert så trenger vi et møte med selskapet, der vi må gå gjennom det jeg har fått av dokumentasjon slik at jeg skjønner det de sier. Ut ifra mailene, så må vi gå dypere inn i prognoser på det ordinære driftsresultatet fremover. Også må vi få mer forståelse for disse finanspostene, det er noen store tall som svinger voldsomt. Hvorfor det? Det klarte ikke jeg lese utifra dette. Det kan kanskje være noe fra Andersen invest.</p>	<p>Ehmm. Hadde vært interessant og hatt egentlig en kontantstrømoppstilling på en måte, hvor mye som.. Hvor mye av.. på en måte, resultatet og den type ting som er.. er i cash og hva som ligger i periodiseringsposter og den typen ting. Det fremgikk ikke her. Ja.</p> <p>Tja. Jeg ville nok hatt litt mer informasjon før jeg konkluderte på denne her forutsetningen om fortsatt drift, både med hensyn på hvilke garantier og forpliktelser som.. ligger her både for mor og for alle konsernselskapene. Om det ligger merverdier i eiendomsporteføljen. Ehh.</p>

6.3 Analyse av caseintervjuene

Som nevnt i teoridelen skal revisors tankesett og atferd reflektere bruk av profesjonell skepsis, da det er et krav i ISA-ene. Vi ønsker å finne ut hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i praksis, og skal ved å analysere hva informantene tenker og gjør i caseintervjuet prøve å besvare problemstillingen.

Vi vil gå gjennom informantenes løsning av caset, og utdype med besvarelser fra intervjuet vi foretok i etterkant. Vi har valgt å finskrive besvarelsene fra intervjuet for å bedre få frem hva revisor mener, da noen setninger er svært muntlig formulert. Tankerekken fra caseløsningen er gjengitt slik de ble sagt av informantene, og er markert ved et innrykk i analysen. Transkriberte besvarelser på caset og intervjuene finnes som vedlegg til oppgaven (Vedlegg 3-6).

6.3.1 Analyse, Revisor 1

Vi vil nå analysere vurderingene og handlingene Revisor 1 gjennomførte i forbindelse med løsningen av caseoppgaven. Revisor 1 har 20 års erfaring som revisor, noe vi anser som svært mye. Revisor 1 bør derfor ha veldig gode forutsetninger for å løse caset, og resultatet vil ikke kunne preges av manglende forståelse. Men hvordan utøver Revisor 1 profesjonell skepsis i løsningen av caset?

Kodingen av resultatene viser at Revisor 1 stopper opp ved gjennomlesningen av caset, og vurderer ledelsen, selskapsstrukturen og om det er ekstern regnskapsfører i konsernet, samt sier noe helt kort om likviditeten. Følgende tankerekker uttrykker Revisor 1 sitt fokus ved gjennomlesningen:

"Første avsnittet, han har lang erfaring, relevant erfaring innenfor bransjen, men han har ingen formell utdanning. Ett semester på Høgskolen i Bergen. Han har ansatt sin gode venn, spør hvor gode venner de er her."

"Regnskapsfører er Andersen regnskap, det virker litt. Det er i hvert fall samme navnet. Fordel med uavhengig regnskapsfører, men er ikke nødvendig. Jaja, det eies av underkonsern, så det er inni konsernet, okay."

"Største underkonsern er Bil, Eiendom og Invest, men utgangspunktet var grønnsaker."

"Invest selskapet har visst investeringer i diverse type bedrifter, ikke som jeg trodde først at det var ren kapitalplassering."

"Det ser ikke ut til å være noen likvide aksjer."

I seg selv gir ikke disse innledende tankerekkene så veldig mye informasjon, men det gir en indikasjon på hvilke forhold Revisor 1 mener er viktig å merke seg.

Profesjonell skepsis er, som tidligere nevnt i oppgaven, definert som en holdning som blant annet inkluderer et spørrende sinn og det å være oppmerksom på forhold som kan indikere feilinformasjon, jf. ISA 200 pkt 13 (l). Allerede ved gjennomlesningen av caset viser Revisor 1 tegn til å ha et spørrende sinn, ved å påpeke erfaringen til og forholdet mellom ledelsen, samt påpeke at det hadde vært en fordel med ekstern regnskapsfører.

Dette viser at Revisor 1 er oppmerksom på forhold som kan påvirke informasjonen revisor mottar, og således viser tegn til utøvelse av profesjonell skepsis.

Årsregnskapet, som omfatter både selskapsregnskap og konsernregnskap, skal gi et rettviseende bilde eller dekkende fremstilling av blant annet selskapets finansielle stilling og resultat, jf. rskl § 3-2a, IAS 1.9 og 1.10. I tillegg skal årsberetningen inneholde en beskrivelse av de mest sentrale risikoene og usikkerhetsfaktorene selskapet står overfor, jf. rskl § 3-3a (2). Som nevnt i teoridelen skal årsregnskapet utarbeides under forutsetning om fortsatt drift, så lenge avvikling ikke er sannsynlig eller planlagt av ledelsen. Ledelsen gjennomfører fortsatt drift vurderingen, og skal sørge for at opplysningsplikten er ivaretatt. Revisor skal bekrefte innholdet i årsoppgjøret, og evaluere vurderingen ledelsen har gjort i forbindelse med fortsatt drift forutsetningen, samt sørge for at tilstrekkelig informasjon om usikkerhet er opplyst. Regnskapstallene spiller en viktig rolle i denne evalueringen, og IAASB mener at det er enda viktigere at revisor utøver profesjonell skepsis rundt dette i dag. Dette skyldes at dagens marked i større grad er preget av skjønn og subjektive estimater i regnskapstallene. Det kan derfor være interessant å se hva revisor fokuserer på når regnskapstallene gjennomgås. Revisor 1 tar for seg regnskapstallene, ved først å se på regnskapet for morselskapet og deretter konsernregnskapet.

"Det er først resultatet og egenkapitalen. Resultatet er negativt, men ikke så mye. Dette er tall i 1000 NOK ja, så det er 1,6 mill i underskudd mot et overskudd tidligere på 240 mill. Det var finansinntekter det ja, så de gikk egentlig med underskudd."

"Det er interessant, men egenkapitalen den var jo solid da."

"Gjelda er for så vidt ganske høy."

"Kortsiktig gjeld høyere enn omløpsmidler."

"Jaja, hvis de fortsetter med underskudd må de kanskje realisere disse finansielle anleggsmidlene."

"Det var årsregnskapet, nå over på konsern. 104 mill i underskudd, ok egenkapital."

"Kortsiktig gjeld 131, omløpsmidler 139 ja."

"Underskudd, hvor er det det kommer fra? Det.... Egentlig kommer litt fra drift og.. det kommer like mye fra drift som finans."

Som vi kan se av tankerekkene og kodingen, vurderer Revisor 1 resultat, egenkapital, gjeld, arbeidskapital og balanseverdiene når regnskapstallene blir gjennomgått. Forholdet mellom regnskapstallene og risikoforholdet i bedriften blir utdypet i intervjuet i etterkant, hvor Revisor 1 sier følgende: *"Altså risiko må man vurdere ut ifra mange forhold. Hvis man tar det økonomiske først, er det et konsern med relativt solid egenkapital, men negativ trend på resultatet. Som er risiko i seg selv."*

Revisor 1 påpeker altså i intervjuet i etterkant at det ligger en risiko i at resultatet har en negativ trend. I caseløsningen vurderer Revisor 1 arbeidskapitalen som noe svak, og poengterer at selskapet har ganske høy gjeld. I tillegg prøver Revisor 1 å finne ut hvilke aktiviteter i selskapet som har ført til underskuddet. Dette viser at Revisor 1 utviser noe skepsis, ved å gjennomgå regnskapstallene nøye.

Videre tar Revisor 1 for seg det mulige nedskrivningsbehovet i bilsalgdelen, og ser på verddivurderingen som er oversendt via e-post fra Fredrik Larsen. Vi har følgende tankerekker:

"Den gode vennen der ja."

"Oppdatert prognose. Som viser negativ omsetningssvikt på 47 mill, men det sier meg ingenting fordi jeg ikke vet utgangspunktet. Negativt driftsresultatavvik.. men i forhold til hva da?"

"Verdivurderingen sier meg stort sett ingen ting. De sier det er avvik, men ikke i forhold til hva. De sier ikke hvordan de har gjort verdsettelsen. Det virker som de kun baserer seg på at det ledelsen sier er sant, hvert fall når en ser på prognoser for 2015."

"De opprettholder en verddivurdering jeg ikke har sett."

"Her må jeg gå grundigere til verks inni. Se hvordan de har gjort verdsettelsen. Om det i det hele tatt er gjort en verdsettelse slik det skal gjøres."

Av kodingen kan vi se at Revisor 1 vurderer ledelsen kort, ved å virke relativt skeptisk til denne e-posten fra Fredrik Larsen, noe som uttrykkes i følgende uttalelse: *"Den gode*

vennen der ja.” Dette kan tyde på at Revisor 1 i utgangspunktet er veldig skeptisk til ledelsen, noe vi vil se nærmere på litt lenger ut i analysen. I tillegg kommer det frem av kodingen at Revisor 1 vurderer verdsettelsen. Vi får inntrykk av at Revisor 1 er usikker på kvaliteten til verdsettelsen, noe som utdypes i intervjuet i etterkant av caseløsningen. *”En ting som slo meg var verdsettelsen. Jeg har ingen tro på at First gjør så enkle verdsettelser. Det er nesten sånn at jeg ikke tror på at den er ekte.”* Dette viser sterk tvil til om verdsettelsen er pålitelig.

Revisor 1 utdyper videre i intervjuet ønske om ytterligere revisjonshandlinger *”I forbindelse med nedskrivingsbehovet. Jeg ville tatt frem standarden for revisjon av estimat, og da ser man fort at her er det altfor tynt grunnlag. Kan ikke etterprøve den verdsettelsen som er gjort her.”*

Om vi tar hensyn til uttalelsene i intervjuet i etterkant av caseløsningen er Revisor 1 helt klart skeptisk til verdsettelsen, og mener at denne ikke er god nok. Revisor 1 sier i tillegg i caseløsningen at *”her må jeg gå grundigere til verks”,* og vil ta frem standarden for revisjon av estimat. Dette antyder at revisor må inn å gjøre en egen vurdering, og viser at Revisor 1 ønsker å etterprøve påstandene til ledelsen.

Profesjonell skepsis innebærer i tillegg å stille spørsmål til påliteligheten av dokumenter. ISA 200 punkt A21 krever at revisor skal foreta ytterligere undersøkelser dersom det er tvil om påliteligheten til informasjon som brukes som revisjonsbevis. Som vi ser er Revisor 1 svært skeptisk til påliteligheten av verdsettelsen, noe som uttrykkes helt klart intervjuet, når Revisor 1 sier at *”det er nesten sånn at jeg ikke tror på at den er ekte.”* Også i løpet av caseløsningen ser vi tegn på dette, da *”det virker som de kun baserer seg på at det ledelsen sier er sant”.* Revisor 1 stiller helt klart spørsmål til påliteligheten, og når vi spør om hva som er viktigst ved evaluering av påliteligheten til notater, e-post eller lignende som revisor mottar, svarer Revisor 1 følgende: *”Det de sier skal være mulig å etterprøve. Hvis de sier noe man ikke kan etterprøve, er det vanskelig å bruke som revisjonsbevis. Viktig å innhente understøttende bevis.”* Revisor 1 ønsker å kunne etterprøve bevisene som legges frem, noe som viser utøvelse av profesjonell skepsis.

Selv om vi som nevnt kan se at Revisor 1 er relativt skeptisk til Fredrik Larsen og e-posten som oversendes, påpekes det aldri at verdivurderingen er sendt over som

vedlegg i denne e-posten, og ikke eksternt fra First Securities direkte. Dette kan tyde på noe manglende utøvelse av profesjonell skepsis. Likevel viser Revisor 1 uttrykkelig at verdivurderingen er *"vanskelig å bruke som revisjonsbevis"*, slik at denne manglende utøvelsen av profesjonell skepsis ikke er av særlig betydning.

Revisor 1 tar så for seg den mulige likviditetsutfordringen, og ser på den andre e-posten fra Fredrik Larsen, om ledelsens vurdering av fortsatt drift forutsetningen. Vi har følgende tankerekker:

"Hvilken kreditt? Hva er denne selgerkreditten for noe? Hvem er det som gir kreditt?"

"Det er bra for å kunne betjene kortsiktig gjeld. Refinansiering trenger ikke å medføre overskudd. Påvirker ikke driften så mye."

"Utbytte fra Andersen Eiendom, det er bra. Men internt i konsernet, så det har ingen effekt på konsernet. Det har effekt på morselskapet selvfølgelig. Men det var ikke der de store problemene var, så det ut til."

"Hvis vi ser på 2014, vi kan se bort fra finans foreløpig. Så har de drift på minus 52, og av det er av- og nedskrivninger på 30, så de er på minus 22, med litt forbedring kommer de opp på kanskje 15.. Er det slik de tenker?"

"Det er jo fortsatt bare på kort sikt."

Her kommer det fram av kodingen at Revisor 1 vurderer likviditeten og resultatet, samt ser på konsernet som helhet. I intervjuet i etterkant av caseløsningen utdyper Revisor 1 hvordan gjensidig avhengighet kan være viktig for morselskapet i konsernet: *"Det er imidlertid slik at det er viktig for morselskapet fordi det ofte stilles mye garantier fra morselskapet."* Det blir videre i caseløsningen påpekt en del mangel på informasjon. Revisor 1 uttrykker derfor i intervjuet at det er ønskelig med ytterligere revisjonshandlinger *"i forhold til likviditet, hva er selgerkredittene de snakker om her?"* Dette viser at Revisor 1 stiller spørsmål til selskapets løsning på likviditetsutfordringen, og ønsker å få mer informasjon rundt dette. I ISA570 punkt A15, hvor det som nevnt gis veiledning til ytterligere revisjonshandlinger som kan være relevante for å avgjøre selskapets evne til fortsatt drift, er nettopp det å bekrefte eksistensen og gjennomførbarheten av tiltak for å fremskaffe eller opprettholde finansiell støtte, en av

revisjonshandlingene som anbefales. Det at Revisor 1 ønsker å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger i henhold til standarden, for å kunne si noe mer om selskapets forutsetning for fortsatt drift, viser at Revisor 1 er relativt skeptisk til det ledelsen her fremlegger og derfor ønsker å etterprøve ledelsens påstander.

Når vi spør hva som er viktig når man går gjennom planene for fremtiden, slik som informasjonen i e-posten fra Fredrik Larsen, sier Revisor 1 følgende: *"Påliteligheten av det man får. I en sånn situasjon som her med underskudd, antar jeg at det har vært styremøte der ting er behandlet, og et slikt referat er et godt bevis, og bedre enn et annet notat eller uttalelse."* Dette viser igjen at Revisor 1 er opptatt av påliteligheten av informasjonen som blir lagt frem. Vi så også at Revisor 1 var relativt skeptisk til noe av det ledelsen la frem, og har tidligere sett at Revisor 1 har vært veldig skeptisk til ledelsen. Det er derfor interessant å se nærmere på hva Revisor 1 mener om tillit til ledelsen.

Profesjonell skepsis har blitt definert som det motsatte av tillit, noe som tilsier at revisor hverken bør anta at ledelsen er ærlig eller uærlig. ISA 200 punkt A22 sier at selv om revisor har tillit til ledelsen, gis det ikke fritak fra nødvendigheten av å opprettholde profesjonell skepsis.

Da vi spurte hvor mye tillit Revisor 1 generelt har til ledelsen i selskapene som blir revidert, fikk vi følgende svar: *"Avhengig av risikovurderingen av ledelsen. Noen er løgnere. Andre er sannferdige, dette baseres på erfaring. Selv om du har stor tillit, kan du ikke bare stole på det de sier. Men omfanget av etterprøving kan justeres ned ved stor tillit."*

Altså mener Revisor 1 at tilliten til ledelsen avhenger av risikovurderingen, samt at en kan basere seg på erfaring. Men Revisor 1 påpeker også at selv om en har stor tillit til ledelsen, kan man ikke nødvendigvis stole på alt. Dette viser at Revisor 1 tenker i henhold til ISA 200, både i forhold til at tillit ikke fritar revisor fra å benytte profesjonell skepsis, men også i forhold til at en ikke kan forvente at revisor ser bort fra tidligere erfaring, jf. ISA 200 pkt A22.

Revisor 1 mener at man kan redusere omfanget av etterprøving, dersom en har stor tillit til ledelsen. Dette er mer tvilsomt om er i henhold til standarden, og kan tyde på manglende utøvelse av profesjonell skepsis, dersom omfanget av etterprøving blir

redusert slik at revisor ikke etterprøver revisjonsbevis som ikke er overbevisende. Likevel sier standarden som nevnt at det ikke kan forventes at revisor ser bort fra tidligere erfaring, og akkurat hva som ligger i dette er litt uklart. Det kan virke som at man ut i fra standarden må kunne forvente at revisor tilpasser etterprøvingen noe, dersom det ikke går på bekostning av at revisor skal skaffe seg betryggende sikkerhet. Derfor kan det virke som at Revisor 1 legger seg på et tillitsnivå og tar hensyn til at dette i utgangspunktet ikke skal påvirke utøvelsen av profesjonell skepsis, selv om det kan redusere etterprøvingen noe dersom man har større tillit til ledelsen.

Revisor 1 sier også at tilliten avhenger av risikovurderingen av ledelsen. I forbindelse med risikosituasjonen i bedriften, nevner Revisor 1 følgende i intervjuet: *"Jeg fikk ikke helt inntrykk av organisasjonen. Det er et stort konsern. Jeg fikk litt inntrykk av at det var litt tynt bemannet. De driver med mye forskjellig. Eiendom, bilsalg og investeringer har forskjellige risikoprofiler. Jeg lurer på hvem som leder disse divisjonene. Hvis disse ledes av disse to gutta med erfaring fra grønnsaker, bør man inn å vurdere risiko ved ledelsen og kompetansen deres. Jeg satt med følelsen at det var mange nære bånd, men det er relativt vanlig. Det at regnskapsføreren er i konsernet er heller ikke uvanlig."*

Revisor 1 gjør her en kort risikovurdering på bakgrunn av informasjonen i caset, blant annet av ledelsen. Det virker som Revisor 1 er relativt skeptisk til hvordan selskapet ledes og bakgrunnen til Per Andersen og Fredrik Larsen. Det uttrykkes et ønske om mer informasjon om kompetansen til ledelsen, og Revisor 1 ønsker å gjøre en mer grundig risikovurdering. Dette tyder altså på at Revisor 1 ikke uten videre vil stole på ledelsen, men heller er skeptisk til "det motsatte er bevist".

Når vi spør rett ut om Revisor 1 bruker mindre profesjonell skepsis når det er en ledelse man har god erfaring med, får vi følgende svar: *"Ja, men alt er risikovurdering. Man må alltid vurdere fra sak til sak. Eksempelvis nedskrivning. Det har kanskje ikke ledelsen så mye erfaring med, og da må man etterprøve mer enn ellers."*

Altså innrømmer Revisor 1 at det ikke utøves profesjonell skepsis i like stor grad, dersom erfaringen med selskapets ledelse er god, og at Revisor 1 således kan ha mye tillit til ledelsen. Samtidig viser Revisor 1 at det er viktig å ha en forståelse av ledelsens kunnskap, slik at man også kan etterprøve mer dersom det er behov for det. Dette indikerer at selv om Revisor 1 selv sier at det blir utøvet mindre profesjonell skepsis når

man har tillit til ledelsen, så gjør Revisor 1 en relativt grundig vurdering og tilpasser etterprøvingen både i forhold til ledelsens kunnskap, men også som tidligere nevnt i forhold til tilliten man har til ledelsen.

Samlet sett ser det ut til at Revisor 1 legger seg på et tillits- og etterprøvningsnivå som tilfredsstillende utøvelse av profesjonell skepsis i henhold til standarden. Likevel bør en merke seg at disse uttalelsene er gitt i intervjuet i etterkant av caseløsningen, når Revisor 1 kanskje er mer opptatt av å svare korrekt. I løpet av caseløsningen kommer ikke dette like tydelig frem, men vi mener likevel å se antydninger til at Revisor 1 legger seg på den samme linjen når det kommer til caseløsningen.

Revisor 1 gjør en oppsummerende vurdering til slutt i caseløsningen, og vurderer de ulike postene, samt mangel på informasjon. Vi deler opp konklusjonen der det er naturlig, og gjengir de kodede tankerekkeene i den rekkefølgen Revisor 1 uttalte dem. Av kodingen kan vi se at Revisor 1 starter med å vurdere verdsettelsen, egenkapital, gjeld, arbeidskapital og likviditet, samt budsjettet for neste år.

"Det som ligger her er litt tynt."

"Og for å basere seg på den verdsettelsen må man få mer informasjon om verdsettelsen er gjort slik en verdsettelse skal gjøres. Det blir revisjon av estimat så der er det en del som må være mulig å sjekke der før vi kan konkludere."

"Men når det gjelder selve fortsatt drift forutsetningen, så er jo for så vidt egenkapitalen solid, grei nok sånn som han er nå."

"Det de skrev om kortsiktig refinansiering og sånn, er de sikkert i stand til å betale ned kortsiktige gjelden."

"Omløpsmidler er hvert fall høyere enn kortsiktig gjeld."

"Det kritiske de ikke sier så mye om er trenden. For nå har de gått fra et veldig positivt driftsresultat i 13 til et bra negativt i 14. Hvordan trenden videre er det som bestemmer fortsatt drift forutsetningen egentlig, og det har de ikke sagt så mye om her. Selv om de som alltid er sikre på at alt skal bli så mye bedre."

"Mulig nedskrivningsbehov i bilsalgdelen. Der må vi ha mer dokumentasjon på verdsettelsen."

"Hva er den selgerkreditten, hva er det for noe? Er den intern? Ekstern? Hvilken type er det? Hvilke vilkår er knyttet til?"

"Så.. Ja, det kan hjelpe med likviditetsutfordringen på kort sikt kanskje, hvis jeg får forståelse for hva den selgerkreditten er."

Revisor 1 uttrykker igjen i denne oppsummeringen at det er ønskelig med en del mer informasjon og ytterligere revisjonshandlinger for å kunne få en bedre forståelse av om selskapet har evne til fortsatt drift. I tillegg poengterer Revisor 1 at det er lite informasjon om trenden, noe som kan være kritisk og har svært stor betydning for fortsatt drift forutsetningen. Trenden er noe som ville kommet frem i et budsjett for det neste året, og det kan derfor tyde på at Revisor 1 savner informasjon om dette. Tidshorizonten som legges til grunn for fortsatt drift forutsetningen er som nevnt i teoridelen minimum tolv måneder, og da vil et budsjett for det kommende året som viser hvordan trenden ser ut videre, kunne være avgjørende for å konkludere på fortsatt drift. Det at Revisor 1 påpeker disse forholdene, kan derfor tyde på utøvelse av profesjonell skepsis.

Videre gjør Revisor 1 en oppsummering av hvilke handlinger som vil være relevante for å kunne konkludere vedrørende fortsatt drift. Det blir her påpekt en del mangel på informasjon, samt at gjelden blir vurdert ytterligere. Vi har følgende tankerekker:

"Så oppsummert så trenger vi et møte med selskapet, der vi må gå gjennom det jeg har fått av dokumentasjon slik at jeg skjønner det de sier. Ut ifra mailene, så må vi gå dypere inn i prognoser på det ordinære driftsresultatet fremover. Også må vi få mer forståelse for disse finanspostene, det er noen store tall som svinger voldsomt. Hvorfor det? Det klarte ikke jeg lese ut ifra dette. Det kan kanskje være noe fra Andersen Invest."

"Her er langsiktig gjeld 184 mill, som har økt ganske mye også, så her er det mye å ta tak i."

Revisor 1 ønsker altså et møte med selskapet for å gå gjennom dokumentasjonen, og få mer utfyllende informasjon. I tillegg ønsker Revisor 1 å gå dypere inn i prognoser for driftsresultatet fremover, for å kunne si noe mer om fortsatt drift. Dette er i henhold til

ISA 570 punkt A15, som sier at en skal analysere og diskutere relevante prognoser med ledelsen.

Revisor 1 vil altså ikke konkludere på om fortsatt drift forutsetningen er ivaretatt hos selskapet eller ikke, før dette møtet er gjennomført. Da caset er en forenkling av Lundekonkursen, hvor mye vesentlig informasjon er utelatt, er det helt forståelig og egentlig veldig betryggende at Revisor 1 ikke tar stilling til en konklusjon uten å ha et fullstendig overblikk. Selve konklusjonen på caset er i utgangspunktet ikke særlig interessant, da vi ønsket å se nærmere på selve prosessen for å kunne si noe om hvordan revisor utøver profesjonell skepsis.

Når man skal vurdere usikkerheten rundt sannsynligheten for at selskapet kan fortsette driften eller ikke, er det viktig å gjøre en avveining mellom konsekvensene forbundet med å akseptere forutsetningen om fortsatt drift når det ikke er grunnlag for det, og å forkaste forutsetningen når det er grunnlag for fortsatt drift. Det er derfor viktig at revisor er klar over konsekvensene det vil medføre for selskapet dersom revisor presiserer eller tar forbehold om fortsatt drift, da dette er konsekvenser selskapet blir nødt til å ta, selv om det skulle vise seg at revisor feilaktig har presisert eller tatt forbehold. Da vi spurte Revisor 1 om hvilke konsekvenser det å presisere eller ta forbehold kan ha for selskapet, fikk vi følgende svar: *"Det spørres hvordan en kommenterer det. Kan hende at selskapet selv har gitt info i note, og jeg bare presiserer. Da bekrefter man bare det selskapet sier. Det er mye mer alvorlig hvis revisor opplyser noe selskapet selv ikke har gjort eller ønsker. Da viser man jo at man ikke stoler på ledelsen."*

Det kan virke som at Revisor 1 i utgangspunktet mener at det ikke vil være så store konsekvenser ved at revisor presiserer, da dette i utgangspunktet kun er en bekreftelse av selskapets egne opplysninger i årsrapporten. Revisor 1 legger derimot vekt på at hvis selskapet ikke utfører sin opplysningsplikt og revisor blir nødt til å ta forbehold, vil dette være mye mer alvorlig for selskapet. *"Da viser man jo at man ikke stoler på ledelsen."* Det vi antar at Revisor 1 her sikter til, er at brukerne av regnskapet kan bli veldig skeptisk til selskapet dersom de får inntrykk av at revisor ikke stoler på ledelsens vurderinger, og at det igjen kan få følger for selskapet. Det blir ikke utdypet noe mer på dette punktet om hva som kan være de faktiske konsekvensene for selskapet. Det er mulig spørsmålet ikke ble stilt på en hensiktsmessig måte, da vi i utgangspunktet var ute etter hva konsekvensene for selskapet kunne være.

For å få et innblikk i hvor mye erfaring Revisor 1 har med å presisere og å ta forbehold i revisjonsberetningen, spurte vi om dette er noe Revisor 1 har vært med på å gjøre tidligere. *"Ja, det har jeg. Men kan ikke huske å ha tatt forbehold."* Det kan altså virke som at Revisor 1 har noe erfaring, men ikke relativt mye med å konkludere med usikkerhet tilknyttet fortsatt drift.

Avslutningsvis i intervjuet spør vi om Revisor 1 har en formening om hvilket selskap vi har basert caset på, og det blir da opplyst om at dette ikke var noe Revisor 1 tenkte over mens caset ble løst. Det blir gjort et forsøk på å gjette, men Revisor 1 kommer ikke frem til hvilket selskap vi har sett på. Altså vil ikke dette kunne ha påvirket caseløsningen på noen måte, og påvirker derfor heller ikke resultatets validitet.

Oppsummering og delkonklusjon

Både Finanstilsynet og standardsettere har kommet med påstand om at revisor ikke utviser nok profesjonell skepsis. Vi ser allerede ved gjennomlesningen av caset at Revisor 1 har et spørrende sinn, og påpeker forhold som man bør være oppmerksomme på og som kan påvirke informasjonen revisor mottar.

Revisor 1 gjennomgår regnskapstallene relativt nøye, og vurderer blant annet arbeidskapitalen, hvor underskuddet kommer fra og ser på resultattrenden. Når det kommer til verdsettelsen er Revisor 1 svært skeptisk til kvaliteten, og ønsker å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger for å bekrefte verdien. Revisor 1 er også svært skeptisk til påliteligheten til verdsettelsen og ønsker å etterprøve bevisene, noe som viser utøvelse av profesjonell skepsis. I forbindelse med likviditetsutfordringen ønsker Revisor 1 å utføre ytterligere revisjonshandlinger i henhold til ISA 570 punkt A15, for å bekrefte eksistensen av selgerkreditte som skal bidra til å løse selskapets likviditetsutfordringer.

Noe som kan tyde på manglende utøvelse av profesjonell skepsis er at Revisor 1 aldri påpeker at verdsettelsen sendes over som vedlegg i en e-post fra Fredrik Larsen, og ikke direkte fra First Securities som ekstern aktør. Likevel mener vi at Revisor 1 sitt ønske om å etterprøve og bekrefte verdien av verdsettelsen, viser at Revisor 1 ikke stoler på verdsettelsen i seg selv og at dette i stor grad utligner denne mangelen.

Når det kommer til påliteligheten av informasjon som blir fremlagt for revisor, vises det gjennomgående at dette er noe Revisor 1 er opptatt av. I tillegg er Revisor 1 gjennom

hele caseløsningen skeptisk til ledelsen og en del av det de legger frem. Når vi ser nærmere på Revisor 1 sin tillit til ledelsen på generell basis, får vi inntrykk av at Revisor 1 baserer sin tillit til ledelsen på erfaring. Likevel virker det som at Revisor 1 er svært bevisst i forhold til dette, og tilpasser etterprøving av ledelsen i henhold til ISA 200. Det virker også som at Revisor 1 i utgangspunktet har en skeptisk holdning til ledelsen, og at det skal være relativt god erfaring dersom etterprøvingen reduseres. Totalt sett viser dette at Revisor 1 i utgangspunktet har et svært bevisst forhold til egen tillit til ledelsen, men ikke lar dette gå utover den nødvendige utøvelsen av profesjonell skepsis.

Avslutningsvis i caseløsningen påpeker Revisor 1 en del manglende informasjon, og ønsker å ha et møte med ledelsen før det konkluderes om fortsatt drift. På dette møtet er det spesielt viktig for Revisor 1 å få mer informasjon om trenden og prognosene for driftsresultatet fremover, i henhold til ISA 570 punkt A15, da dette er kritisk for å kunne gjøre en riktig vurdering av om selskapet har evne til fortsatt drift. Alt i alt er det mange momenter som viser hvordan Revisor 1 utøver profesjonell skepsis når det kommer til vurderingen av fortsatt drift.

Revisor 1 utøver profesjonell skepsis gjennomgående gjennom caseløsningen ved å påpeke forhold som kan påvirke informasjonen revisor mottar, samt ved å gjennomgå regnskapstall og revisjonsbevis nøye. Ønsket om å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger i henhold til fortsatt drift standarden, viser vilje til å etterprøve ledelsens påstander og viser samtidig utøvelse av profesjonell skepsis. I forbindelse med manglende påpekning av at eksternt bevis er videreformidlet via ledelsen, kan man hevde å se noe mangel på utøvelse av profesjonell skepsis. Vi mener likevel at Revisor 1 alt i alt utøver tilstrekkelig profesjonell skepsis.

I utgangspunktet får vi ikke inntrykk av at Revisor 1 har veldig mye erfaring med fortsatt drift utfordringer, men det virker som den lange erfaringen innen revisjon har gitt Revisor 1 god erfaring med å utvise profesjonell skepsis. Det hadde derfor vært interessant å se nærmere på om revisorer utvikler profesjonell skepsis over tid, da dette kan være en mulig forklaring på hvorfor Revisor 1 er så skeptisk, når Finanstilsynet og standardsettere har kommet med påstand om at det generelt er mangel på profesjonell skepsis blant revisorer.

6.3.2 Analyse, Revisor 2

Nå vil vi analysere Revisor 2 sine vurderinger og handlinger gjennom caseløsningen. Revisor 2 har 7,5 års erfaring som revisor, noe vi anser for å være relativt mye. Det vil si at Revisor 2 bør ha gode forutsetninger for å løse caset, uten at resultatet vil være preget av manglende forståelse.

Revisor 2 hevder selv i intervjudelen, i etterkant av caseløsningen, at *"Akkurat når det gjelder rundt fortsatt drift, så er jeg ofte veldig skeptisk"*. Dette vil vi se nærmere på, for å finne ut hvordan Revisor 2 utøver profesjonell skepsis i caseløsningen.

Kodingen av resultatene viser at Revisor 2 ved gjennomlesing av caset stopper opp og vurderer ledelsen, selskapsstrukturen og om det er ekstern regnskapsfører i konsernet. Vi har følgende tankerekker i forbindelse med disse vurderingene:

"Ehmm. Var han daglig leder? Nei. Han var bare eier, ja. Eller.. Ja. "

"Ekstern regnskapsfører? Nei. Nei. Nei.. Jo, har bare navnet Andersen, okay. Nei, eies av Andersen Invest, okay. Ja."

"Ehmm. 40 selskaper, Andersen Bilsalg, Eiendom og Invest, okay. En haug med selskap. Diverse ja, lift, skifer, blomster."

Disse tankerekkene gir i seg selv ikke så mye informasjon, da dette er helt innledende tanker Revisor 2 gjør seg. Likevel vil de kunne gi en indikasjon på viktige forhold Revisor 2 merker seg.

Profesjonell skepsis er som nevnt definert som en holdning med et spørrende sinn og oppmerksomhet rundt forhold som kan indikere feilinformasjon, jf. ISA 200 pkt 13 (I). Vi mener allerede her å se tegn til at Revisor 2 har et spørrende sinn, og er oppmerksom på forhold som kan ha påvirkning på om informasjonen revisor mottar inneholder feil eller misligheter.

Som tidligere nevnt skal revisor evaluere og bekrefte, eller eventuelt avkrefte, ledelsens fortsatt drift vurdering i sin revisjonsberetning. I revisors evaluering spiller regnskapstallene en viktig rolle, og det er viktig at revisor utøver profesjonell skepsis i forbindelse med gjennomgangen av tallene, spesielt med tanke på at de kan være preget av skjønn og subjektive estimater. Hva revisor fokuserer på ved gjennomgåelsen av

regnskapstallene vil derfor være interessant. Revisor 2 velger å fokusere på konsernregnskapet når det kommer til vurdering av regnskapstallene, og tenker følgende:

"Skal vi se, det er vel kanskje konsernregnskapet som er mest interessant. Med tanke på.. at det er der pengene tjenes."

"Ehhh, negativt resultat med ...hund., okay. Fra.. Ned på inntektene, veldig."

"Goodwill i balansen, utsatt skattefordel. En viss risiko for verdi på de. Hmm. Ehhh, ja."

"Fortsatt ganske positiv egenkapital."

"Grei egenkapitalprosent."

"Ehh, økning i gjeld. Men ganske mye langsiktig finansiering."

"Står ingenting om noe sånn covenant eller lånevilkår.. noen plass, tror jeg. Det er jo interessant å vite hva banken har slags vilkår til regnskapet. Om de har noe.. kan kreve noe tilbakebetaling eller om det er.. hva som ligger til grunn der."

Her kommer det frem av kodingen at Revisor 2 vurderer resultat, immaterielle eiendeler, egenkapital og gjeld, samt vurderer mangel på lånevilkår og nevner at det hadde vært ønskelig med informasjon om dette fra banken. Revisor 2 utdyper i intervjuet forhold tilknyttet regnskapstallene og risikoforholdet i bedriften, med at *"det første jeg så på var at egenkapitalen isolert sett ser grei ut, men så ligger det kanskje verdier i balansen, som jeg nevnte, det med utsatt skattefordel, goodwill og den type ting. Når ting begynner å gå med underskudd, så er det fort at de verdiene ikke er tilstede, og da har du fort rasert hele egenkapitalen din. Og da må man se på likviditetsutfordringer. Og da så jeg jo rett på konsernregnskapet, for det er på en måte der alle kontantstrømmene ligger. Morselskapet ligger gjerne bare på toppen og har ikke så mange kontantstrømmer, utover at de har litt kostnader, og eventuelt får opp utbytte hvis det går bra. Så det er på en måte da interessant å se på hvor mye penger som ligger i konsernet totalt sett, for ofte hvis det er usikkerhet om fortsatt drift i mor, så henger det ofte sammen med de selskapene de eier, fordi at de har gjerne stilt noen garantier."*

Når det kommer til regnskapstallene kan vi se at Revisor 2 er relativt kritisk og påpeker noe manglende informasjon, samt utdyper i etterkant av caset at man må se på likviditetsutfordringer. Det at Revisor 2 setter spørsmålstegn ved verdien av immaterielle eiendeler, og påpeker at det her ligger en risiko som kan ha stor effekt på egenkapitalen, gir en indikasjon på utøvelse av skepsis i forhold til regnskapstallene. Det er likevel fortsatt tidlig i caseløsningen, og derfor mer hensiktsmessig å se dette i sammenheng med Revisor 2 sin konklusjon senere.

Når det kommer til de to elementene som er identifisert i caset, tar Revisor 2 for seg det mulige nedskrivningsbehovet i bilsalgdelen først, ved å se på verdivurderingen oversendt som vedlegg i en e-post fra Fredrik Larsen. Her har vi følgende tankerekker:

"Det er ikke en veldig solid verdsettelse her, men litt sånn.. mye ord, og lite konkret."

"Ehh. Jeg ville kanskje forventet at man sa litt mer konkret om hva som er fremtidige inntjeninger og marginer, og hva som er realistisk å oppnå. Her er det bare en generell beskrivelse av.. at budsjettet med kommentarer er greit. Budsjettet må ligge.. Må gjerne ligge mer kvalitative ting bak, enn bare tallene."

Revisor 2 vurderer verdsettelsen og budsjett for det kommende året, noe som kommer frem av kodingen av disse tankerekkene. Vi ser at det blir uttrykt usikkerhet tilknyttet kvaliteten på verdsettelsen, samt påpekt en del mangel på informasjon. I intervjuet i etterkant av caseløsningen utdyper Revisor 2 tankene rundt dette: *"Nå høres First Securities ut som å være et seriøst selskap. Det er det første når man får en slik. Hvem er det som har gjort den her verdivurderingen? Er det noen jeg har hørt om? Som ikke vil skrive noe ned på et papir uten at de kan stå inne for det. Ofte er det jo slik at hvis det er et seriøst selskap som har avgitt den, så tar de forbehold om alt. Så da må man faktisk inn å vurdere en god del ting selv, og ikke ta for gitt at det tallet som står i den rapporten er riktig. Men det er klart, hvis de ikke trodde på de påstandene som ledelsen sa om fremtiden og sånne ting, så ville de heller ikke avgitt en sånn type rapport. Så i seg selv gir den jo litt, men som revisor må man jo og gå inn å gjøre et stykke arbeid rundt de påstandene som ligger i den rapporten rundt fremtiden. Jeg synes jo den her er for tynn. Man ville forventa å finne litt mer tall, som er bakgrunn for konklusjonen om at verdien er tilstede, og litt mer forutsetninger rundt det."*

Revisor 2 mener at verdivurderingen er alt for tynn. Det blir etterspurt mer informasjon rundt estimatene som er gjort, og spesielt i forhold til budsjettet for det kommende året. Revisor 2 utdyper i etterkant av caset at man som revisor må *"inn å vurdere en god del ting selv, og ikke ta for gitt at det tallet som står i den rapporten er riktig"*. Dette viser at Revisor 2 utøver profesjonell skepsis, ved å ville etterprøve ledelsens påstander som ligger til grunn for verdivurderingen gjennomført av First Securities.

Det å stille spørsmål til påliteligheten av dokumenter er en viktig del av utøvelsen av profesjonell skepsis. Vi ser derfor mangel på profesjonell skepsis når det kommer til påliteligheten av beviset. Revisor 2 påpeker aldri at verdivurderingen er lagt ved som et vedlegg i en e-post fra Fredrik Larsen, og ikke oversendt fra First Securities direkte. Da vi spurte om dette i intervjuet i etterkant av caseløsningen, innrømmer revisor selv at *"nei. Det tenkte jeg ikke på."* Som nevnt krevet ISA 200 punkt A21 at revisor skal foreta ytterligere undersøkelser dersom det er tvil om påliteligheten til informasjon som brukes som revisjonsbevis. I vårt tilfelle identifiserer ikke Revisor 2 tvil rundt påliteligheten, men påpeker likevel at man må etterprøve påstandene til ledelsen som ligger til grunn for verdsettelsen. Selv om vi ser noe mangel på profesjonell skepsis tilknyttet verdsettelsen, utøver Revisor 2 profesjonell skepsis ved å etterspørre mer informasjon og ved å ønske å gå inn å vurdere verdien selv.

Videre ser Revisor 2 nærmere på den mulige likviditetsutfordringen, og tar for seg e-posten om ledelsens vurdering av fortsatt drift forutsetningen. Revisor 2 tenker følgende:

"Sier litt lite om hva som er den tilstrekkelige likviditeten i datterselskapet, også."

"At det ikke fremgår noen plass at.. på en måte hva slags garantier som ligger fra mor og nedover i forhold til bankgjeld. For det er vel noe med at alt henger sammen med alt. Hvis det er utfordringen i en datter, så.. må mor stille opp. Hmm. Ja.."

Av kodingen ser vi at Revisor 2 tar for seg konsernet som helhet, og etterspør ytterligere informasjon om likviditeten i datterselskapet og om garantier fra mor og nedover i konsernet. Igjen ser vi altså tendenser til at Revisor 2 stiller spørsmål til det som blir lagt frem. Likevel kan en spørre seg om Revisor 2, dersom informasjonen som blir etterspurt hadde vært tilgjengelig, hadde satt spørsmålsteget til at dette er informasjon som kommer fra ledelsen. Det er ingenting som tyder på dette, altså ser vi igjen svakheter i

forhold til utøvelse av profesjonell skepsis når det kommer til påliteligheten til det som blir lagt frem. Kan dette muligens tyde på for mye tillit til ledelsen?

Profesjonell skepsis innebærer at revisor hverken bør anta at ledelsen er ærlig eller uærlig, og har blitt definert som det motsatte av tillit. Det blir nevnt eksplisitt i ISA 200 punkt A22 at selv om revisor har tillit til ledelsen, gis det ikke fritak fra nødvendigheten av å opprettholde profesjonell skepsis. Når vi spør Revisor 2 hva som er viktig i forbindelse med bakgrunnen til menneskene som driver bedriften og deres forhold, får vi følgende svar, som belyser litt hva Revisor 2 tenker vedrørende tillit til ledelsen: *"Altså, du blir jo kjent med de folkene som man har med i revisjonen. Det er mer at man fanger opp menneskelige egenskaper, enn nødvendigvis hva slags bakgrunn de har. Det er holdninger som blir fanget opp, når man er i møte med folk. I forhold til om man tar lett på ting, om man tar ting alvorlig, om man har et godt forhold til banken og å ha en god dialog i forhold til de utfordringene som er, om man tar rasjonelle beslutninger rundt utfordringer."*

Dette viser at Revisor 2 mener at et tillitsforhold med ledelsen kan bygges, dersom de rette menneskelige egenskapene fanges opp. Det er likevel ikke opplagt hvor mye vekt Revisor 2 vil legge på disse menneskelige egenskapene. Når vi spør hvordan Revisor 2 vurderer hvor mye tillit en skal ha til det ledelsen sier, får vi følgende svar: *"Man må jo alltid ha et eller annet som etterprøver deres påstander. Og det kan være veldig vanskelig. Her viser budsjettet vårt at neste år så går vi i pluss, det her er ikke et problem. Så er det veldig vanskelig å konkludere basert på, i hvert fall hvis man står i februar og det her er budsjett for det kommende året. Det er enklere hvis du står i mai, og skal avgi revisjonsberetning for forrige år. Da har du et budsjett, også viser det at omsetningen eller resultatet de første fem månedene henger faktisk sammen med det budsjettet, og de tjener faktisk penger. Da er det på en måte lettere å tro på ledelsen sin påstand om at resultatet skal bli så og så godt i år. Så det er noe med timingen på hvilket tidspunkt du står, og hvor mye informasjon du har om alt som har skjedd etter årsskiftet."*

Dette tyder på at selv om Revisor 2 mener en kan bygge et visst tillitsforhold med ledelsen, er det viktig å kunne etterprøve påstandene deres. I besvarelsen legges det en del vekt på at det ledelsen legger frem, må være troverdig, og at det ikke er nok at ledelsen i seg selv er troverdig. I tillegg poengterer Revisor 2 at en kortere tidshorisont vil innebære mindre usikkerhet rundt fortsatt drift, mens en lenger tidshorisont vil øke

usikkerheten. Dette er i samsvar med teorien, og viser at Revisor 2 er oppmerksom og utøver profesjonell skepsis i henhold til dette.

Vi spurte eksplisitt om Revisor 2 anser seg selv for å ha mye tillit til det ledelsen presenterer, og fikk følgende svar: *"Rundt fortsatt drift. Nei, faktisk. Jeg har hatt et par case nå, der ledelsen kanskje har hatt litt vill fantasi. Hehe. Så, nei. Akkurat når det gjelder fortsatt drift, så er jeg ofte veldig skeptisk. Spesielt i eierstyrte virksomheter, fordi at det er enten gründerideen deres eller familiebedriften som har vært i familien i alle år, og man har så klokkeetro på det man driver med, og at det er riktig. Og det er jo bra, det skal man jo ha, men man må jo på en måte ta med seg de utfordringene som måtte oppstå, og ta de på alvor."*

Altså mener Revisor 2 selv å være veldig skeptisk, og ikke ha stor tillit til det ledelsen presenterer. Dette er riktignok besvarelser som er avgitt i etterkant av caseløsningen, hvor vi antar informanten er påvirket av å opptre mer "etter boken". Likevel så vi samme tendenser til at Revisor 2 har et spørrende sinn ved løsningen av caset, da det hele tiden ble påpekt manglende informasjon, og et ønske om å få et fyldigere informasjonsgrunnlag. Vi mener altså vi ikke kan se tegn til at Revisor 2 har for mye tillit til ledelsen, men at det likevel ligger en svakhet i at påliteligheten til det som blir lagt frem i utgangspunktet ikke blir stilt spørsmålstegn ved. Denne effekten oppheves noe av at Revisor 2 likevel er kritisk og utøver profesjonell skepsis ved å ønske å etterprøve påstandene som ledelsen kommer med.

Revisor 2 avslutter caseløsningen ved å gjøre en oppsummerende vurdering av ulike poster, og poengtere mangler på informasjon. Vi tar for oss de kodede tankerekkene i denne oppsummeringen, og velger å dele de litt opp for å utdype med informasjon fra intervjuet. Revisor 2 starter med å vurdere balanseverdiene, likviditeten og verdsettelsen.

"Det ser jo sånn umiddelbart ut som verdiene er i behold."

"Men jeg er litt sånn usikker på om det her med rundt likviditet, og.. ehh."

"Om påstandene rundt, for eksempel at eiendoms, nei. Var det, bilkonsernet var verdt 300 millioner, var det det? Nei, skal vi se.. Jo. Før gjeld. Hva betyr det? Ja.."

Her utøver Revisor 2 profesjonell skepsis ved å uttrykke usikkerhet, og et ønske om mer informasjon. Revisor 2 utdyper usikkerheten rundt likviditeten i intervjuet i etterkant av caset, ved å ønske og gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger for å få mer informasjon om salget av bilkonsernet, innkreving av selgerkreditten og økt refinansiering. *”Også ville jeg hatt mer informasjon om ledelsen sine påstander rundt det her om at de kan selge bilkonsernet, og de skal få inn penger på den selgerkreditten, og økt refinansiering, og få inn penger gjennom det. Også ville jeg hatt mer konkret rundt, er det en prosess på det? Er de i dialog med banken rundt de 45 millioner i refinansiering? Er det signert avtale? Det med bilkonsernet, er det satt i gang en prosess med å finne potensielle kjøpere? Eller er det bare at man sier at, hvis det blir krise så selger vi. Eller er man faktisk i en prosess der man vurderer det, og har satt i gang tiltak for at det skal skje. Eller om det bare på en måte er en påstand i løse lufta. Og på den selgerkreditten, altså den må man jo vurdere uansett, for den ligger jo i balansen, og vurdere verdien av den. Men i forhold til hvem som skal betale inn, og om det finnes evne og vilje på andre siden. Og at det faktisk er en avtale om at det skal innbetales.”*

Vi ser her at Revisor 2 ønsker å få bekreftet eksistensen og gjennomførbarheten av tiltakene ledelsen skal sette i gang for å sikre likviditeten i selskapet, i tillegg til å sørge for at det foreligger tilstrekkelig underbyggelse av planlagt avhending av bilkonsernet. Dette er i tråd med ytterligere revisjonshandlinger som er anbefalt i ISA 570 punkt A15. Altså ser vi at Revisor 2 utøver profesjonell skepsis, ved å være kritisk til ledelsens påstander og har et ønske om å følge fortsatt drift standardens anbefalinger til relevante revisjonshandlinger dersom det er tvil rundt fortsatt drift.

Revisor 2 vurderer likviditeten videre, og påpeker ytterligere mangel på generell informasjon. Vi har følgende tankerekker:

”Sjekke hvor mye penger de har på bank.”

”Ehmm. Hadde vært interessant og hatt egentlig en kontantstrømoppstilling på en måte, hvor mye som.. Hvor mye av.. på en måte, resultatet og den type ting som er.. er i cash og hva som ligger i periodiseringsposter og den typen ting. Det fremgikk ikke her. Ja.”

”Sannsynligvis, med mindre eiendomskonsernet er veldig nytt, så ligger det jo merverdier der som man kan realisere hvis.. det kniper på. Ehhhm.”

”Tja. Jeg ville nok hatt litt mer informasjon før jeg konkluderte på denne her forutsetningen om fortsatt drift, både med hensyn på hvilke garantier og forpliktelser som.. ligger her både for mor og for alle konsernselskapene. Om det ligger merverdier i eiendomsporteføljen. Ehh.”

Her ser vi at Revisor 2 fortsetter å oppfylle fortsatt drift standardens anbefalinger til relevante revisjonshandlinger, jf. ISA 570 pkt A15, ved å ønske å analysere og diskutere kontantstrømmene og resultatet. I tillegg ønsker ikke Revisor 2 å konkludere på selskapets evne til fortsatt drift, før det foreligger mer informasjon om garantier og forpliktelsen i mor og datterselskapene, samt om eventuelle merverdier i eiendomsporteføljen. Videre fortsetter Revisor 2 med følgende tankerekker:

”Og om.. det ligger noen lånevilkår her, og om på en måte man er på lag med banken, og banken ikke krever innfrielse av gjelden sånn umiddelbart, og om det er inngått noen betalingsplaner, i forhold til hvis man skulle slite med å.. betale i forhold til.. ja, nedbetalingsplan.”

Her vurderer Revisor 2 mangel på informasjon om lånevilkår fra banken. Dette blir utdypet videre i intervjuet i etterkant, hvor Revisor 2 sier at *”Jeg ville først og fremst vite hva som er de lånevilkårene fra banken. Om de har et krav om egenkapitalgrad på for eksempel 20 %, og hvis man da var i brudd med den, så har jo i teorien banken muligheten til å si at du skal betale tilbake lånet ditt i morgen. Og da har du et vanskeligere case, i hvert fall på kort sikt, enn hvis du på en måte innfrir alle de vilkårene som banken har sagt for å gi deg det lånet.”*

Igjen ser vi tegn på hvordan Revisor 2 utøver profesjonell skepsis ved å etterspørre mer informasjon, som kan bidra til å fastslå hvorvidt det foreligger brudd på låneavtaler slik ISA 570 punkt A15 anbefaler. I tillegg ønsker Revisor 2 relevante prognoser fra ledelsen, ved å se budsjettet for neste år. Følgende tankerekke tilsier dette:

”Så vil jeg og gjerne sett budsjettet for 2015 for å vurdere om.. det er realistisk.”

Som vi diskuterte i teoridelen skal fortsatt drift vurderingen minst omfatte tolv måneder fra balansedagen, slik at neste års budsjett vil være svært relevant når det kommer til revisors evaluering av forutsetningen. Revisor 2 utdyper dette i intervjudelen. *”Også ville jeg hatt mye mer informasjon om budsjettet for 2015, og grunnlaget for det.”* Det at

revisor påpeker dette, kan tyde på utøvelse av profesjonell skepsis. Men det er vanskelig å gjøre en fullstendig vurdering i forhold til budsjettet i og med at det ikke foreligger. Hvor skeptisk Revisor 2 ville vært til et eventuelt presentert budsjett, kommer ikke særlig godt frem, annet enn at det ville blitt vurdert om det er realistisk.

Videre viser Revisor 2 skepsis i forhold til immaterielle eiendeler, og vurderer at egenkapitalen isolert ser grei ut. Dette vurderes opp mot likviditet og balanseverdier, og at det i seg selv ikke er nok at egenkapitalen ser grei ut. Dette kommer frem av følgende tankerekker:

"Også ville jeg jo sett på den der goodwillen, hva.. hva den er for noe."

"Og utsatt skattefordelen, for den.. er jo avhengig av at man tjener overskudd, eller verdien av den er jo avhengig av at man får overskudd.. i, overskudd i fremtiden."

"Egenkapitalen isolert sett er jo.. OK."

"Men det indikerer jo at hvis.. på en måte, den verdien som på egenkapitalen er reell, og man kan realisere eiendelene sine, så er jo.. sånn sett ikke selskapet insolvent, men kanskje illikvid."

"På en måte, holdt på å si slakteverdier er ikke nødvendigvis at man får de pengene, eller den verdien for ting når man må selge ting fort og galt av gårde."

Dersom regnskapet skal avlegges med avvikling til grunn, skal som nevnt eiendeler og gjeld vurderes til virkelig verdi. Dette vil kunne gi store utslag på spesielt immaterielle eiendeler, noe vi ser Revisor 2 er oppmerksom på. Revisor 2 indikerer at selskapet ikke er insolvent, noe vi vet i ettertid at det var på dette tidspunktet. Dette kan derfor anses som litt forhastet. Likevel antyder Revisor 2 at selskapet kan være illikvid, noe vi mener er oppsiktsvekkende at Revisor 2 klarer å komme frem til på bakgrunn av dette caset, som inneholder en så begrenset mengde informasjon. Dette mener vi helt klart er en bemerkning som viser at Revisor 2 er skeptisk.

Revisor 2 kommer altså ikke til noen konklusjon på om fortsatt drift forutsetningen er tilstede hos selskapet eller ikke, men etterspør en hel del mer informasjon. Dette er ikke veldig overraskende, da caset er svært forenklet og derfor vanskelig å ta stilling til uten et fullstendig overblikk. Vi mener at selve konklusjonen på caset ikke er spesielt

interessant, men at vi har fått et godt grunnlag for å si noe om hvordan revisor utøver profesjonell skepsis i forhold til fortsatt drift forutsetningen ved å analysere de tankeprosessene revisor gjennomgår ved løsningen av caset.

I intervjuet stilte vi noen spørsmål som ikke nødvendigvis utdypet løsningen på caset, men som kan bidra til analysen. Følgende besvarelse ble gitt om hva Revisor 2 er mest skeptisk til eller tar størst hensyn til i forhold til fortsatt drift vurderingen: *"Det kommer litt an på. For det som ofte er utfordringen når du har et reelt case, der det kan være usikkerhet om fortsatt drift, er å få ledelsen til å erkjenne at det faktisk er et problem. Så det er på en måte veien frem til at de dokumenterer noe som helst, den er ganske lang. Fordi at man, nei nei, det er ikke noe problem, og, nei, det er bare du som er revisor som er redd for det her, og det her går så fint, og.. den type ting. Men det er jo klart, hvis man får en slags form for eksternt bevis, er det jo det man først og fremst leter etter. At man har inngått en avtale med banken om at de skal refinansiere. Og det vil sannsynligvis dekke det behovet de har, så er man mindre bekymret enn hvis ting flyter litt rundt, og man har masse intensjoner om å gjøre ting, uten at noen ting er konkret. Da er det verre. Så man vil på en måte først og fremst lete etter, er det noe håndfast i deres påstander som går an å prøve mot noe?"*

Det at Revisor 2 påpeker at man først og fremst må finne noe håndfast i ledelsens påstander som kan etterprøves, indikerer at Revisor 2 er opptatt av å verifisere informasjonen fra ledelsen for å sørge for at den stemmer. I tillegg ser vi at Revisor 2 er fullt klar over at ledelsen kan ha en tendens til å benekte problemer i selskapet, noe som kan gå på bekostning av ledelsens opplysningsplikt. Dersom det er usikkerhet rundt fortsatt drift skal det som nevnt i teoridelen opplyses om dette, samt eventuelle tiltak som er iverksatt for å sikre selskapets videre drift. Revisor 2 utdyper mer om dette i forbindelse med konsekvensene for selskapet dersom revisor ikke kan legge forutsetningen om fortsatt drift til grunn: *"Hvis vi sier at vi må presisere at det er en usikkerhet om fortsatt drift, det er jo aldri populært. Men, det er jo klart, det er bedre med en presisering, enn forbehold. Og det er der vårt pressmiddel ligger. De må i hvert fall gi tilstrekkelig opplysninger i årsberetning og noter om de utfordringene som foreligger. For opplyser du brukerne om at her er noen utfordringer, og forteller brukerne om de tiltakene som en har tenkt å sette i verk. Også må jo vi selvfølgelig presisere i revisjonsberetningen at det foreligger en usikkerhet. Så tror jeg det er lettere å leve med både for ledelsen og*

eierne. Og det er lettere å svelge for brukerne av regnskapet, i forhold til at, her forteller de at det foreligger en usikkerhet, men man kan som bruker av regnskapet selv gå inn å vurdere de tiltakene som ledelsen sier. Istedenfor at du gir ingen opplysninger, også sier vi at vi tar forbehold om fortsatt drift. Det tror jeg er veldig uheldig for selskapet. Da får man i hvert fall ingen tillit, hverken hos kreditorer eller andre.”

Vi kan se at Revisor 2 er oppmerksom på opplysningsplikten, og tillegger samtidig at den kan være fordelaktig for selskapet, da brukerne av regnskapet får mulighet til å *”selv gå inn å vurdere de tiltakene som ledelsen sier”*. Når det kommer til konsekvensene for selskapet fokuserer Revisor 2 på at det derimot vil være uheldig dersom selskapet velger å neglisjere opplysningsplikten, dersom det er usikkerhet tilknyttet fortsatt drift. Som nevnt blir det påpekt at det isteden vil være fordelaktig for selskapet og selv legge kortene på bordet, slik at revisor kan presisere i revisjonsberetningen og henvise til årsrapporten. Det kan virke som Revisor 2 mener at selskapet på en måte bestemmer selv hvorvidt revisor skal presisere eller ta forbehold, og således bestemmer hvilke konsekvenser utfallet skal få. Revisor 2 påpeker at dersom revisor tar forbehold, istedenfor presisering, vil selskapet miste tillit fra brukerne av regnskapet, noe som igjen vil få følger for selskapet. Revisor 2 utdyper ikke hva konsekvensene av disse følgene for selskapet kan være, noe vi i utgangspunktet var mer ute etter med dette spørsmålet. Igjen ser vi at kanskje spørsmålsstillingen ikke var klar nok på dette punktet.

Det kan virke som Revisor 2 har en del erfaring på dette området, og det kan derfor være interessant å få et innblikk i hvor mye erfaring Revisor 2 har med å utstede beretninger med forbehold eller presisering. Dette spørsmålet blir stilt mot slutten av intervjuet, og Revisor 2 har vært med på å utstede forbehold *”Senest i dag. Det er riktignok et 2013 regnskap, men der tok vi forbehold. Det er ofte på mindre selskap, der de har flere utfordringer enn bare fortsatt drift. Store selskap, av betydning, har jeg ikke vært med på at vi har hatt hverken presisering eller forbehold.”*

Dette tyder på at Revisor 2 har en del erfaring med selskap med fortsatt drift problemer, noe som kan tilsi at Revisor 2 har fått mer erfaring med å utøve profesjonell skepsis, og sett viktigheten av å benytte seg av dette.

Helt avslutningsvis i intervjuet ble Revisor 2 spurt om hvilket selskap caset vårt er basert på. Revisor 2 begynte å tenke litt, og klarte å komme frem til at dette gjaldt Lundekonsernet. Det ble påpekt at dette ikke var noe Revisor 2 tenkte på da caset ble løst, men kom frem til da vi stilte spørsmålet. Vi anser ikke at dette har hatt særlig påvirkning på caseløsningen, da Revisor 2 ikke ble gjort oppmerksom på dette før etter at caseløsningen i sin helhet var fullført. Vi anser derfor også resultatets validitet ivaretatt.

Oppsummering og delkonklusjon

Som nevnt har det kommet påstander fra Finanstilsynet og standardsettere om at revisor ikke utviser nok profesjonell skepsis. Allerede ved gjennomlesningen av caset viser Revisor 2 et spørrende sinn, og vurderer forhold som kan ha påvirkning på informasjonen revisor mottar. Revisor 2 er relativt kritisk til regnskapstallene og påpeker gjennomgående mangel på informasjon. I forbindelse med verdsettelsen fra First Securities oversendt via Fredrik Larsen på e-post, mener Revisor 2 at denne er alt for tynn, og at man som revisor må inn å vurdere selv og ikke ta tallene i rapporten for gitt.

Revisor 2 er oppmerksom på tidshorizonten, og påpeker at det er større usikkerhet tilknyttet fortsatt drift dersom det er lenge igjen til neste balansedag, og utøver profesjonell skepsis i henhold til dette. Likviditeten vurderes, og det påpekes en del usikkerhet tilknyttet det å godta fortsatt drift forutsetningen. I intervjuet i etterkant utdyper Revisor 2 ulike revisjonshandlinger som er ønskelig å gjennomføre, som er i henhold til fortsatt drift standarden. I tillegg ønsker Revisor 2 budsjettet for det neste året, samt grunnlaget for dette, for å se om det er realistisk. Revisor 2 er oppmerksom på at dersom det legges avvikling til grunn, vil ikke verdiestimatene være gjeldende, spesiell oppmerksomhet vises til de immaterielle eiendelene. Revisor 2 indikerer at selskapet ikke er insolvent, noe vi anser som en noe forhastet konklusjon, da vi vet at selskapet faktisk var insolvent på dette tidspunktet. Likevel antyder Revisor 2 at selskapet kan være illikvid, noe som er oppsiktsvekkende basert på et case med så lite informasjon. Vi mener at alle disse momentene er tegn på hvordan Revisor 2 utøver profesjonell skepsis.

Imidlertid ser vi tegn til manglende profesjonell skepsis flere ganger gjennom caseløsningen når det kommer til påliteligheten til dokumenter og bevis. Det blir aldri

påpekt at verdivurderingen fra First Securities ikke er oversendt direkte fra tredjepart, noe Revisor 2 også innrømmer å ikke ha tenkt på. Når det kommer til tillit til ledelsen viser ikke caseløsningen tegn til at revisor utøver profesjonell skepsis i forhold til at informasjonen gjennomgående kommer fra ledelsen. Det påpekes riktignok en del mangel på informasjon, men vi ser ingen tegn til at Revisor 2 ved besittelse av denne informasjonen fra ledelsen, ville ha stilt spørsmålstegn til påliteligheten. Det kan derfor virke som at Revisor 2 har litt for mye tillit til ledelsen.

Dersom vi derimot tar hensyn til Revisor 2 sin utdypelse om tillit til ledelsen i intervjuet i etterkant av caseløsningen, ser vi at det er viktig for Revisor 2 å etterprøve ledelsens påstander. I tillegg legger Revisor 2 vekt på at informasjonen som legges frem må være troverdig, og at det ikke holder at ledelsen er troverdig. Vi mener derfor alt tatt i betraktning at Revisor 2 ikke har for mye tillit til ledelsen.

Revisor 2 utøver profesjonell skepsis gjennomgående ved å ha et spørrende sinn, og etterspørre mer informasjon. I tillegg påpeker Revisor 2 at det er ønskelig med ytterligere revisjonshandlinger, i henhold til fortsatt drift standarden, som er svært hensiktsmessig i forhold til caset. Vi ser noe mangel på profesjonell skepsis i forhold til påliteligheten til dokumenter og bevis, men mener at Revisor 2 likevel utøver tilstrekkelig profesjonell skepsis ved å ønske å etterprøve ledelsens påstander. Alt i alt mener vi at Revisor 2 er skeptisk nok.

Vi får inntrykk av at Revisor 2 har relativt mye erfaring med selskaper hvor fortsatt drift er et problem. Dette kan forklare hvorfor Revisor 2 fremstår som svært skeptisk, og det er derfor mulig dette ikke er representativt for den gjennomsnittlige revisor. Det hadde vært interessant å se nærmere på dette, for å få mer inntrykk av hvordan tidligere erfaring med fortsatt drift problemer påvirker revisors arbeid i forbindelse med dette. Finanstilsynet og standardsettere har kommet med påstand om at revisor ikke utviser nok profesjonell skepsis, noe vi helt klart ser ikke er tilfelle hos Revisor 2, som vi anser over gjennomsnittlig skeptisk.

6.4 Sammenligning

Vi vil nå sammenligne Revisor 1 og Revisor 2 sine caseintervjuer, og se på hvordan de vurderingene som er gjort her, henger sammen med Lundekonkursen. Vi vil se på sentrale likhetstrekk og forskjeller i besvarelsene til Revisor 1 og Revisor 2, og samtidig

sammenligne disse med analysen vår av Lundekonkursen. Dermed ønsker vi å se hvordan revisorene i vår studie benytter profesjonell skepsis i sin vurdering av fortsatt drift forutsetningen opp mot de vurderingene som ble gjort av revisor i Lundekonsernet. For å gjøre sammenligningen lettere å følge, vil vi ved bruk av de fiktive navnene i caset referere til de virkelige navnene tilknyttet Lundekonsernet i parentes.

Ved gjennomlesning av caset, gjør begge revisorer i utgangspunktet nærmest identiske bemerkelser. Begge merker seg først ledelsen, for så å gå videre til selskapsstrukturen og en vurdering av uavhengigheten til regnskapsføreren. Umiddelbart ser det ut til at Revisor 1 gjør en større vurdering av bakgrunnen til ledelsen ved å konstatere eiers utdannelse, og erfaring fra andre bransjer. Begge revisorer merker seg konsernstrukturen og lister opp de største underkonsernene. Videre kan det virke som Andersen Invest (Johs Lunde Vekst AS) er det som revisorene biter seg mest merke i. Dette kan ha en naturlig sammenheng med at det her er mange selskap, og som begge revisorer er oppmerksomme på, er de av svært forskjellig natur. Til slutt påpeker begge revisorer også at regnskapsføreren ligger innenfor konsernet. Revisor 1 påpeker at det ville vært en fordel med ekstern regnskapsfører, mens Revisor 2 kun konstaterer at regnskapsføreren er eid av underkonsern. Dette tyder på at begge revisorer utviser skepsis, ved å merke seg at regnskapsføreren er internt i konsernet, og at dette dermed kan ha betydning for informasjonen de mottar.

Revisor 1 gjør en bemerkelse som Revisor 2 utelater, ved å analysere typen aksjer som ligger innenfor Andersen Invest (Johs Lunde Vekst AS). Revisor 1 poengterer at de er lite likvide, og dette kan tyde på at Revisor 1 gjør seg opp en mening om forretningsmodellen til konsernet, som tidligere nevnt var å tjene penger ved å bedrive såkalt "asset play".

Når det kommer til regnskapstallene starter Revisor 1 med å analysere regnskapet til morselskapet, mens Revisor 2 går direkte på konsernregnskapet. Revisor 2 begrunner dette senere med at morselskapet kun er en slags mottaker av utbytte, og at det har svært få kontantstrømmer i forhold til konsernet samlet. Når Revisor 1 gjennomgår regnskapet til morselskapet blir resultatendring fra forrige balansedag vurdert først. Her bemerkes det at resultatet er betydelig svekket, og at det store overskuddet året før kom fra finansinntekter, slik at driften reelt sett gikk med underskudd. Revisor 1 vurderer videre egenkapitalen til å være solid. Dette har god sammenheng med vår

analyse av 2008-regnskapet til Lunde Gruppen AS, hvor vi, i likhet med Revisor 1, konkluderte med at egenkapitalen var solid. Videre vurderes gjeld, og det konstateres at den er høy. Igjen er dette sammenfallende med den analysen vi gjorde av Lunde Gruppen AS for 2008. Det siste Revisor 1 gjør når morselskapets regnskap blir vurdert, er å betrakte størrelsesforholdet mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld. På den måten konstateres det at arbeidskapitalen er negativ, og følgelig er likviditetsgraden under 1. Dette er en interessant observasjon, fordi manglende arbeidskapital var som nevnt et av de forhold borevisor kritiserte i etterkant av Lundekonkursen.

I konsernregnskapet bemerker begge revisorer først at resultatet er negativt. Hverken Revisor 1 eller Revisor 2 sier noe mer om konsekvensene av det negative resultatet, men konstaterer at det er i en fallende trend. Revisor 2 går videre til å vurdere de immaterielle eiendelene, og påpeker at det kan foreligge risiko spesielt med tanke på goodwill og utsatt skattefordel. Revisor 1 nevner på den annen side aldri de immaterielle eiendelene og viser ingen tegn til å ønske utfyllende revisjonshandlinger med tanke på disse. Revisor 2 betrakter videre egenkapitalprosenten, som blir vurdert til å være grei. Dette er sammenfallende med vår analyse av egenkapitalen i regnskapstallene fra Lundekonsernet i 2008. Revisor 1 nevner i det etterfølgende intervjuet at konsernet ser ut til å ha en solid egenkapital slik at begge revisorer ser ut til å vurdere egenkapitalen likt. Revisor 1 betrakter igjen forholdet mellom langsiktig og kortsiktig gjeld, slik som i regnskapet til morselskapet, mens Revisor 2 nøyer seg med å konstatere at det har vært en økning i gjeld, og at mye av denne er langsiktig finansiering.

Begge revisorer viser en sunn form for skepsis til regnskapstallene, og gjør mange av de vurderingene som er relevante for disse regnskapene i henhold til eksemplene i ISA 570 punkt A2. Det er ingen nevneverdig forskjell på de to revisorene når det kommer til analysen av tallene, selv om det ser ut til at Revisor 1 er mer opptatt av forholdet mellom kortsiktig og langsiktig gjeld enn revisor 2. Til gjengjeld er Revisor 2 den eneste som har vist skepsis til immaterielle eiendeler, noe som skulle vise seg å være et viktig punkt i kritikken mot revisor etter Lundekonkursen.

Verdsettelsen av Andersen Bil salg AS (Johs lunde Marine Group AS) er den reelle verdsettelsen gjennomført av First Securities for 2008, som ble sendt til PwC høsten 2009. Samlet sett fra besvarelsene til begge revisorene i forbindelse med verdsettelsen,

kan vi se at de mener den er for tynn. Begge ønsker at verdsettelsen skal være mer utdypende, og mener at den gir for lite informasjon. Likevel gir caseintervjuet på dette punktet mye interessant informasjon om utøvelsen av profesjonell skepsis.

Revisor 1 starter med å konstatere at e-posten som mottas kommer fra Fredrik Larsen (Morten A. Berg), men påpeker ikke noe problem ved at verdsettelsen er vedlagt i denne e-posten. Revisor 2 bemerker heller ikke noe vedrørende avsenderen av e-posten, men konstaterer at verdsettelsen kommer fra First Securities. For oss virker det som Revisor 1 og Revisor 2 oppfører seg i likhet med det revisor gjorde i revisjonen av Lundekonsernet, ved å ikke sette spørsmålsteget ved hvor verdsettelsen kom fra. Samlet sett kan dette tyde på lite bruk av profesjonell skepsis fra Revisor 1 og Revisor 2, i likhet med hva vi konkluderte med i analysen av Lundekonkursen. Revisor 2 bekrefter langt på vei dette, da det senere i intervjuet kommer frem at Revisor 2 ikke vurderte hvem som var avsender av verdsettelsen overhodet.

Når det kommer til selve verdsettelsen påpeker Revisor 2 mye av det samme som BDO gjorde i etterkant av konkursen. BDO hevdet at det var unaturlig for dem å tvile på en verdsettelse utført av et så kompetent selskap som First Securities. Dette kan tyde på manglende utøvelse av profesjonell skepsis. Begge revisorer uttrykker imidlertid et sterkt behov for mer informasjon, og begge ønsker å kunne etterprøve det som står i e-posten. Revisor 2 presiserer at man ikke bare kan godta det som blir presentert, men at man må etterprøve disse påstandene. Dette viser en sunn form for profesjonell skepsis i tråd med ISA 200. Revisor 1 påpeker langt på vei de samme tingene.

Samlet sett viser begge revisorer stor skepsis til den verdsettelsen de blir presentert for. Selv om e-posten er den samme som ble tilsendt PwC i 2009, er det nærliggende å anta at PwC satt på mer informasjon enn revisorene i dette caset. Likevel bør det merkes at hverken Revisor 1 eller Revisor 2 utviser skepsis til hvor verdsettelsen kommer fra. Dette punktet er sentralt, da vi hevdet tidligere i vår analyse av Lundekonkursen at revisor utførte et alvorlig brudd mot profesjonell skepsis i henhold til ISA 200, ved å godta en verdsettelse som ikke kom direkte fra First Securities. Videre har vi hevdet at revisor i Lundekonsernet gjorde en for lettvinnet vurdering av verdien på Johs Lunde Marine Group AS, noe det virker som begge revisorer i vår studie ville gjort grundigere.

Det første som påpekes av begge revisorer i forbindelse med den mulige likviditetsutfordringen, er mangel på informasjon. Dette er som forventet, da caset av praktiske og naturlige årsaker ikke kan gi revisorene i vår studie like mye informasjon som PwC hadde under revisjonen av Lundekonsernet.

Revisor 1 starter direkte med å stille spørsmål til planene ledelsen har for å bedre likviditeten, herunder selgerkreditt, refinansiering og utbytte. Revisor 2 på den annen side starter med å se på den gjensidige avhengigheten som kan foreligge mellom selskapene for finansiering. Revisor 2 bemerker spesifikt at alt henger sammen med alt, og vil ha ytterligere informasjon om garantistillelser på tvers av konsernet. I forbindelse med revisjonen av Lundekonsernet er manglende forståelse av garantier og gjeld på tvers av selskapene i konsernet, ett av punktene som er kraftigst kritisert av borevisor i ettertid. Det virker her som Revisor 2 setter fingeren på noe som ble utelatt av revisor i Lundekonsernet, og på den måten viser mer skepsis til regnskapet enn det som ble utvist av PwC. Revisor 2 ønsker også informasjon om hvilke garantier som ligger fra morselskapet og nedover i konsernet. Revisor 1 sier på forespørsel i det etterfølgende intervjuet at det er spesielt viktig å se på morselskapet, fordi det ofte stilles mye garantier fra mor og nedover i konsernet, men Revisor 2 er altså den eneste som påpeker dette i løpet av caseløsningen. Vi kan likevel se at begge revisorer her er oppmerksomme på at mange av selskapene i konsernet kan være avhengige av hverandre for finansiering. Dette er som nevnt noe som ikke ble godt nok hensyntatt i revisjonen av Lundekonsernet i både 2008 og 2009. På den måten virker det som revisorene i vår studie benytter mer profesjonell skepsis enn det som ble gjort i revisjonen av Lundekonsernet.

Vedrørende refinansieringsplanene, som blir presentert i e-post fra Fredrik Larsen (Morten A. Berg), påpeker Revisor 1 i sin caseløsning at refinansieringsplanen er en god løsning for å kunne betjene kortsiktig gjeld, men at dette ikke påvirker driften i særlig grad. Revisor 1 gjentar i oppsummeringen sin av caset at refinansieringen gjør konsernet i stand til å betjene kortsiktig gjeld. Revisor 1 ser ikke ut til å være spesielt skeptisk til dette. Revisor 2 virker imidlertid mer skeptisk. Revisor 2 etterspør dialog med banken, og signerte avtaler på refinansiering, noe Revisor 1 utelater fullstendig. Vi kan se fra analysen av Lundekonkursen, at fortsatt drift i 2009 ble godtatt på bakgrunn av flere usignerte avtaler. Selv om det virker som at Revisor 1 her er langt mindre

skeptisk til refinansieringen enn Revisor 2, presiserer Revisor 1 i slutten av intervjuet at det er ønskelig med mer informasjon om alle påstandene i e-posten. Dette velger vi likevel ikke å tillegge særlig vekt, fordi det er naturlig at Revisor 1 ønsker mer informasjon, da mer informasjon alltid er å foretrekke. Derfor ser det ut til at Revisor 2 utviser mer profesjonell skepsis i vurderingen av refinansieringen, enn Revisor 1 ved å etterspørre dialog fra banken og signerte avtaler.

Når det gjelder selgerkreditten er Revisor 1 svært skeptisk. Det virker ikke som Revisor 1 helt har forståelse for hva denne innebærer, og ønsker klart ytterligere informasjon rundt denne. Revisor 2 bemerker ikke noe særlig rundt selgerkreditten i caseløsningen, men sier i intervjuet i etterkant at selgerkreditten er et punkt som man må inn å vurdere nøyere. Begge revisorer er dermed skeptiske til selgerkreditten og ønsker å finne ut mer om hva denne går ut på. Den store forskjellen er her at Revisor 1 uttrykker manglende forståelse for hva selgerkreditten er, mens Revisor 2 vil kontrollere at verdien av denne er i behold. På den måten blir Revisor 2 sin løsning mer sammenlignbar med Lundekonkursen. I revisjonen av Lundekonsernet var nettopp det faktum at selgerkreditten ble brukt til å begrunne fremtidig likviditet og dermed fortsatt drift, uten at denne reelt sett eksisterte, et stort problem. Uttakene som ble gjort fra Vendere, hadde utradert selgerkreditten slik at den var negativ, samtidig som Morten A. Berg hevdet at den hadde en verdi på MNOK 85. Eksistensen av denne posten var grunnleggende for fortsatt drift vurderingen i Lundekonsernet, og det virker her som Revisor 2 er opptatt av å etterprøve om denne påstanden stemmer.

Den eneste som gjør en direkte beregning av de tallene som blir presentert i e-posten, er Revisor 1. Revisor 2 uttrykker kun at det er ønskelig med informasjon om likviditetsbehovet i datterselskapene. Revisor 1 regner overordnet på tallene, og kommer frem til at påstandene i e-posten kan være akseptable. Imidlertid påpeker Revisor 1 samtidig at dette kun gjelder på kort sikt, og at de løsningene ledelsen kommer med, ikke gir noen langsiktig effekt. Revisor 1 ser ikke ut til å ta med i beregningen at selskapet har et kostnadsnivå som er vesentlig høyere enn det som fremgår i e-posten. Altså vurderer ikke Revisor 1 at det er inkonsistens mellom regnskapet, og uttalelsen til ledelsen, noe som tyder på utilstrekkelig bruk av profesjonell skepsis. Det er i analysen av Lundekonkursen påpekt at revisor burde

hensyntatt forskjellen mellom ledelsens uttalelser og den informasjonen de ble tilsendt fra Morten A. Berg. Den samme tendensen ser vi her hos Revisor 1.

Når det gjelder det siste momentet i caset vedrørende likviditetsutfordringen, og salget av Andersen Bilsalg (Johs Lunde Marine Group AS), er det kun Revisor 2 som vurderer dette. Det første Revisor 2 ønsker er mer informasjon. Revisor 2 ønsker å vite om det er satt i gang en prosess med å selge bilkonsernet, og om det finnes potensielle kjøpere. Fra insolvensdokumentet og analysen ovenfor, kan vi se at det i Lundekonsernet var satt i gang en prosess med å selge dette, men at det ikke forelå noen kjøper på tidspunktet. Altså ønsker Revisor 2 å ta tak i et sentralt punkt fra fortsatt drift vurderingen av Lundekonsernet i 2009. At Revisor 2 her ønsker å kontrollere om det finnes en kjøper, viser at Revisor 2 vil etterprøve det ledelsen sier, og viser at profesjonell skepsis utøves.

Til slutt i caseløsningen oppsummerer begge revisorer kort hva de ønsker å gjøre videre. Dette er stort sett sammenfallende for begge revisorer, da de ønsker mer informasjon vedrørende alle momentene i caset. En annen fellesnevner er at begge revisorer ønsker å se på planene fremover for å kunne konkludere med hensyn på fortsatt drift. Begge revisorer konkluderte tidlig i caseløsningen med at resultatet hadde falt kraftig, og at selskapet var i en negativ resultattrend. Revisor 1 ønsker som nevnt å vite mer om resultattrenden for å danne seg et bilde av fremtiden. For både Revisor 1 og Revisor 2 virker det som budsjettet for neste år er et vesentlig moment i deres vurdering av fortsatt drift. Revisor 2 sier at det hadde vært fint å få se budsjettet, slik at man kunne avgjøre om det er realistisk. Dette viser utøvelse av profesjonell skepsis. Revisor 2 utdyper at det er viktig å ha mye informasjon rundt budsjettet, og hva som er grunnlaget for det.

Revisor 1 påpeker i sin oppsummering at finanspostene svinger mye, og at det er store tall involvert. Revisor 1 sier også at disse postene muligens stammer fra Andersen Invest (Johs Lunde Vekst AS). At Revisor 1 her tar tak i finanspostene viser oppmerksomhet rundt forretningsmodellen til selskapet. Som Revisor 1 var inne på i starten av caseløsningen er mye av forretningsmodellen såkalt "asset play". Dette har igjen konsekvenser for risikovurderingene, da det å drive "asset play" medfører særlig høy risiko.

Den kanskje mest interessante vurderingen i avslutningen av caseløsningen er Revisor 2 sin bemerkning om at selskapet kan være illikvid. Dette nevner aldri Revisor 1. Revisor 2 nevner at selskapet mest sannsynlig ikke er insolvent, men presiserer at dette er forutsatt at verdien på egenkapitalen er reell. Revisor 2 er oppmerksom på at de verdiene som foreligger i form av goodwill og utsatt skattefordel muligens må justeres ned. I forbindelse med revisjonen av Lundekonsernet, var et viktig poeng at de bokførte verdiene av eiendeler og gjeld i morselskap og konsern ikke var reelle. Dermed var egenkapitalen i forkant av Lundekonkursen fiktivt høy, og bidro til at fortsatt drift forutsetningen ble godtatt på feil grunnlag. Som nevnt var Lundekonsernet i ettertid konstatert illikvid ved utgangen av 2008, og insolvent senere i 2009. Det at Revisor 2 her bemerker dette viser skepsis til sentrale momenter som forelå under revisjonen av Lundekonsernet.

Begge revisorer avslutter med noen generelle bemerkninger til caset, og hverken Revisor 1 eller Revisor 2 ønsker å konkludere på om forutsetningen om fortsatt drift er tilstede. Vi anser dette som betryggende, da caset klart ikke gir nok informasjon til å fatte en slik beslutning.

Som nevnt er det viktig for revisor å være klar over de konsekvenser som kan komme av å feilaktig godta eller forkaste forutsetningen om fortsatt drift. Det virker som begge revisorer er klare på at forbehold er langt mer alvorlig enn en presisering, noe som er relativt selvfølgelig. Revisor 1 legger vekt på at det å påpeke noe som selskapet selv ikke opplyser om i sin årsberetning, viser at man ikke stoler på ledelsen, i motsetning til at selskapet selv opplyser om forholdet og revisor kun gjentar dette i en presisering. Revisor 2 svarer mye av det samme, og kommenterer at det er bedre for alle parter med en presisering enn et forbehold. Revisor 2 sier videre at det er veldig uheldig for selskapet dersom revisor tar forbehold, og at dette kan redusere tilliten fra kreditorer og andre. Dermed svarer Revisor 2 mer direkte på dette spørsmålet enn Revisor 1 gjør, ved å nevne at en modifisert beretning kan få følger for selskapets eksterne aktører. Vi kan likevel ikke konkludere med at det er forskjell på revisorene når det kommer til å være klar over konsekvensene ved en modifisert beretning.

Tillit til ledelsen er et sentralt punkt i forbindelse med profesjonell skepsis, da det er definert som motsetninger. Dette punktet er også sentralt, fordi vi konkluderte flere steder i analysen av Lundekonkursen med at revisor stolte for mye på den

informasjonen og de bevisene de mottok fra ledelsen og således at revisor hadde for mye tillit til ledelsen. Revisor 1 henviser til risikovurderingene på spørsmål om hvor mye tillit Revisor 1 generelt har til ledelsen hos en klient. Revisor 2 henviser til menneskelige egenskaper hos ledelsen. Vi anser disse to besvarelsene å være relativt sammenfallende. Begge revisorer mener det er mulig å bygge et tillitsforhold med ledelsen, og at dette vil ha innvirkning på revisjonen. Dette er helt i tråd med ISA 200 punkt A22, hvor det klart går frem at det ikke kreves at revisor ser bort fra tidligere erfaring med ledelsen med tanke på ærlighet og integritet. Når Revisor 1 hevder at man kan redusere mengden etterprøving etter mengden tillit, er dette noe tvilsomt med tanke på standarden og kan tyde på manglende utøvelse av profesjonell skepsis. Revisor 2 derimot sier klart i intervjuet at man alltid må etterprøve de påstandene ledelsen kommer med, og dermed kan det tyde på at Revisor 2 ikke legger like mye vekt på erfaringen med ledelsen. Revisor 1 innrømmer på den annen side senere i intervjuet at profesjonell skepsis ikke brukes i like stor grad hos en bedrift der man har god erfaring med ledelsen. Dette er et brudd mot ISA 200 punkt A22. Revisor må fortsatt opprettholde profesjonell skepsis, selv ved revisjon av en enhet revisor har god erfaring med. Det er ikke utenkelig at Revisor 1 her mener at det fortsatt er mulig å innhente bevis som er overbevisende, selv ved mindre etterprøving når man har god erfaring med ledelsen. I så fall, vil Revisor 1 fortsatt handle i tråd med ISA 200 punkt A22.

Vi ser altså at selv om revisorene i vår studie svarer forskjellig, fremstår begge som skeptiske, og begge har et spørrende sinn i løsningen av caset. Vi har ikke grunnlag for å hevde at hverken Revisor 1 eller Revisor 2 har for mye tillit til ledelsen.

Delkonklusjon

Ved sammenligning av Revisor 1 og Revisor 2 sine caseløsninger og etterfølgende intervjuer kan det virke som det er forskjell på hvordan disse to revisorene jobber. På den annen side er det også svært mange like betraktninger. Dette kan ha sammenheng med at begge forholder seg til det samme finansielle rammeverket, og har de samme standardene i bakhodet. I seg selv viser dette at standardene er nyttige, fordi de gir sammenfallende vurderinger fra forskjellige revisorer. Det er vanskelig å hevde at en revisor er mer skeptisk enn den andre, men det er heller ikke hensikten med oppgaven.

Når vi sammenligner bevarrelsene fra Revisor 1 og Revisor 2 med de vurderingene som ble gjort i forkant av Lundekonkursen ser vi mange likhetstrekk. Den mest sentrale

likheten er mangelen av skepsis til hvor verdsettelsen av Andersen Bilsalg (Johs Lunde Marine Group AS) kommer fra, og bemerkelsen fra Revisor 2 om at det er liten grunn til å tvile på en verdsettelse som er gjort av et så kjent selskap som First Securities. Igjen kan dette ha sammenheng med at revisor i Lundekonsernet forholdt seg til samme regelverk som gjelder for revisorene i vår studie. På den annen side, setter revisorene i vår studie fingeren på mange viktige problemstillinger, som ser ut til å ha vært neglisjert av revisor i Lundekonsernet. Revisorene i vår studie er umiddelbart skeptiske til regnskapsfirmaet som er innlemmet i konsernet. Dette er interessant, da regnskapsføreren senere er dømt til fengsel for regnskapsmanipulering og underslag. Vedrørende verdsettelsen etterspør begge revisorer etterprøvable informasjon fra Fredrik Larsen (Morten A. Berg). Selv om hverken Revisor 1 eller Revisor 2 problematiserer hvor verdsettelsen kommer fra, virker de langt mer skeptiske enn revisor for Lundekonsernet. Også ved vurderingen av likviditetsutfordringen etterspør revisorene vi intervjuet mer dokumentasjon fra banken ved blant annet signerte avtaler, som vi vet ikke ble innhentet av revisor i Lundekonsernet i forbindelse med revisjonen av 2009-regnskapet. Samlet sett virker revisorene i vår studie langt mer skeptiske til revisjonsbevisene og ønsker et mye større omfang av etterprøving og dokumentasjon, enn vi kan se at revisor etterspurte i forkant av Lundekonkursen.

7. Konklusjon

I 2007 pekte alle piler oppover for Lundekonsernet, og selskapet var ledet av den sterke og karismatiske lederskikkelsen Johannes Lunde. *"Vær på vakt når foretakene har sterke, karismatiske personer i førersetet og pilene peker oppover"* (Finanstilsynet, 2014(b), s. 21). Advarselen fra Finanstilsynet kunne sjeldent ha vært mer passende.

Likevel ser vi helt klart at revisor i Lundekonsernet ikke var skeptisk nok, og bryter med revisjonsstandardene på flere punkt. Det ble ikke utøvet tilstrekkelig profesjonell skepsis i form av et spørrende sinn og etterprøving av ledelsens påstander. Dette bidro til at revisors handlinger og vurderinger i henhold til fortsatt drift standarden ble gjennomført på bristende grunnlag. Det skulle ikke vært utstedt ren revisjonsberetning med hensyn til fortsatt drift forutsetningen for hverken 2008 eller 2009. Dette er i stor grad sammenfallende med borevisors konklusjon, som hevder at konsernet var varig insolvent senest ved utgangen av 2009 (Eriksen, 2012).

De to revisorene som løste vårt forenklede case av Lundekonkursen, utøver klart mer profesjonell skepsis enn revisor i Lundekonsernet. Vi ser at de utøver profesjonell skepsis tilknyttet vurderingen av fortsatt drift forutsetningen ved å; generelt ha et spørrende sinn, påpeke forhold som kan påvirke informasjonen de mottar, være kritisk til regnskapstall, stille spørsmål til kvaliteten og påliteligheten til revisjonsbevis, ønske å gjennomføre ytterligere revisjonshandlinger for å etterprøve påstander, vurdere fremtidige budsjetter og prognoser, samt ha et bevisst forhold til sin egen tillit til ledelsen.

På den andre siden er det mange av vurderingene revisorene gjør i vår studie, som langt på vei sammenfaller med de handlinger og vurderinger revisor i Lundekonsernet gjorde. Det er derfor interessant at vi likevel finner at revisorene i vår studie er langt mer skeptiske. Dette kan komme av at revisorene i studien faktisk er mer skeptiske, men det kan også skyldes det forenklede informasjonsgrunnlaget. Det er ikke sikkert vi ville kommet til samme konklusjon dersom revisorene i studien hadde hatt fullt overblikk, slik revisor i Lundekonkursen hadde. Det er mulighet for at fullt overblikk ville bidratt til at revisorene i studien hadde utvist mindre profesjonell skepsis. Således kan det tenkes at situasjonen revisorene i vår studie befant seg i, kan sammenlignes med studentene i studien til Robertson (2010), hvor man fant at nettopp studentene var mindre tilbøyelig

til å tro klientene enn erfarne revisorer. I begge situasjonene er det en form for mangel på enten informasjon eller erfaring, og det kan derfor tenkes at jo mindre man vet om situasjonen, jo mer skeptisk blir man.

Vi konkluderer med at revisorene i vår studie utøver tilstrekkelig profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift forutsetningen. Dette er sammenfallende med studien til Feng og Li (2014). Likevel uttaler Finanstilsynet at utøvelse av profesjonell skepsis er en gjennomgående svakhet som avdekkes ved revisortilsyn. Dette er en interessant motsetning, og noe vi mener det bør forskes videre på. Videre forskning på dette vil kunne hjelpe revisorer til å være mer oppmerksomme på bruken av profesjonell skepsis, og forhindre fremtidige samfunnsskadelige konkurser, slik som Lundekonkursen. Ved å bedre kvaliteten på den uavhengige revisjonen, vil tilliten til regnskapene styrkes og bidra til et velfungerende kapitalmarked.

I løpet av caseintervjuene gjorde vi noen interessante observasjoner som vi mener det hadde vært interessant å se nærmere på. Begge revisorene vi studerte fremstår som svært skeptiske, og til tider mer skeptiske enn det vi avdekket at revisor hadde vært i Lundekonkursen. Revisor 1 har 20 års erfaring fra revisjon, noe som muligens kan ha hatt påvirkning. Det ville derfor vært interessant å gjennomføre ytterligere forskning på hvorvidt revisor utvikler profesjonell skepsis over tid. Revisor 2 har ikke like mye erfaring i antall år, men tilsynelatende langt mer erfaring med usikkerhet tilknyttet fortsatt drift. Derfor vil det også være interessant å se på om revisor med mye erfaring med utfordringer rundt fortsatt drift forutsetningen er mer skeptiske enn andre revisorer.

Forskning på disse områdene kan hjelpe revisjonsselskap i deres sammensetning av revisjonsteam, ved at man kan velge revisorer med forskjellig type og mengde erfaring på forskjellige klienter for å bedre kvaliteten på revisjonen. Det vil også kunne ha betydning for hvilke klienter man plasserer nyutdannede revisorer på, da det kan være nyttig og hensiktsmessig å få erfaring med selskaper som er spesielt utsatte for modifiserte beretninger, dersom dette kan bidra til å utvikle profesjonell skepsis.

Litteraturliste

- Andersen, S. (1997). *Case-studier og generalisering*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Bie, F. (2012). *Rapport til Stavanger Tingrett*. Stavanger: Vierdal Advokatfirma AS .
- Biggs, S. F., & Mock, T. J. (1983). An Investigation of Auditor Decision Processes in the Evaluation of Internal Controls and Audit Scope Decisions. *Journal of Accounting Research*, 21(1), s. 234-255.
- Biggs, S. F., Selfridge, M., & Krupka, G. R. (1993). A Computational Model of Auditor Knowledge and Reasoning Processes in the Going-Concern Judgment. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, s. 82-99.
- Brønnøysundregistrene. (2015, Februar 15). *Nøkkelopplysninger fra Enhetsregisteret*. Hentet Februar 15, 2015 fra Brønnøysundregistrene: <http://w2.brreg.no/enhet/sok/detalj.jsp?orgnr=967732788>
- Crutcher, R. J. (1994, September). Telling What We Know: The Use of Verbal Report Methodologies in Psychological Research. *Psychological Science*, s. 241-244.
- Dommersnes, A. (2012). Merknader til utkast til insolvensrapport for Lunde Gruppen AS konsernet. Stavanger: Advokatfirmaet Schjødt AS.
- Donelson, D. E., & O'Connel, D. C. (1963, Februar). Does partial reinforcement dissociate verbal rules and the behaviour they might be presumed to control? *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, s. 361-372.
- Eilifsen, A. (1997). *Fortsatt drift forutsetningen: regnskap og revisjon*. Bergen: Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning.
- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M., & Prawitt, D. F. (2014). *Auditing & Assurance Services*. London: McGraw-Hill.
- Ericsson, K. A., & Simon, H. A. (1980, Mai). Verbal Reports as Data. *Psychological Review*, s. 215-251.
- Ericsson, K. A., & Simon, H. A. (1993). *Protocol Analysis - Verbal Reports as Data*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Eriksen, B. (2012). *Insolvensdokument for Lunde Gruppen AS konsernet - konkursbo*. Stavanger: Deloitte.
- Feng, M., & Li, C. (2014, December 5). Are Auditors Professionally Skeptical? Evidence from Auditors' Going-Concern Opinions and Management Earnings Forecasts. *Journal of Accounting Research*, s. 1061-1085.

- Finansdepartementet. (1997). *NOU 1997:9 Om revisjon og revisorer*. Oslo: Finansdepartementet.
- Finansdepartementet. (1997-98). *Ot.prp. nr. 42 (1997-98) Om lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven)*. Oslo: Finansdepartementet.
- Finansdepartementet. (2003-2004). *Ot.prp. nr. 89 (2003-2004) Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) og enkelte andre lover (gjennomføring av EØS-regler om anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder m.m.)*. Oslo: Finansdepartementet.
- Finanstilsynet. (2010, November 22). *Finanstilsynets funn og vurderinger etter tilsyn, herunder tematilsyn vedrørende revisorskifter*. Hentet Mars 13, 2015 fra Finanstilsynet:
<http://www.finanstilsynet.no/no/Revisjon/Informasjon/Artikler-og-foredrag/>
- Finanstilsynet. (2014(a), September 9). *Pålitelige regnskaper. Regnskapsrapportering og revisjon - Finanstilsynets erfaringer*. Hentet Mars 13, 2015 fra Bankenes Sikringsfond:
<http://www.bankenessikringsfond.no/PageFiles/64995/Anne%20Merethe%20Bellamy.pdf>
- Finanstilsynet. (2014(b), November 25). *Aktuelle saker fra Finanstilsynet*. Hentet Mars 13, 2015 fra Finanstilsynet:
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2014/Revisorforeningen_Foredrag_Bellamy_nov_2014.pdf
- Fosse, D.-H., & Sandø, T. (2014, Februar 7). Finanstilsynet: Kritiserer Lunde-revisor for mangelfull revisjon. *Stavanger Aftenblad*.
- Fosse, D.-H., Sandø, T., Aass, H. P., & Berge, K. A. (2013, September 23). *Lundes vekst og fall*. Hentet April 11, 2015 fra Stavanger Aftenblad:
<http://webtest2.aftenbladet.no/nyheter/okonomi/Lundes-vekst-og-fall-3259044.html>
- Framstad, A., Fosse, A., & Lorentzen, M. (2013, November 12). *E24.no*. Hentet Mars 26, 2015 fra Johannes Lunde dømt til fem år i fengsel: <http://e24.no/lov-og-rett/johannes-lunde-doemt-til-fem-aars-fengsel/22638045>
- Hamborg, J.-K. (2013). *Merknader etter stedlig revisortilsyn*. Oslo: Finanstilsynet.
- Hirsch, E. V. (2012). Utkast til insolvensrapport for Lundegruppen AS konsernet. Stavanger: Wiersholm, Mellbye & Bech, Advokatfirma AS.
- Hoff, K., Voldsund, T., & Kolstad Hansen, S. (2007). *Analyse av finansregnskapet*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

- Hurtt, R. K., Brown-Liburd, H., Earley, C. E., & Krishnamoorthy, G. (2013). Research on Auditor Professional Skepticism: Literature Synthesis and Opportunities for Future Research. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, s. 45-97.
- IAASB. (2012, Februar). *Staff Questions and Answers - Professional Skepticism in an Audit of Financial Statement*. Hentet Mars 30, 2015 fra IFAC (International Federation of Accountants):
<http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/IAASB%20Professional%20Skepticism%20QandA-final.pdf>
- Johannessen, A., Tufte, P., & Christoffersen, L. (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Johnsen, A., & Kvaal, E. (1999). *Regnskapsloven - kommentarer til lov av 17. juli 1998 nr 56 om årsregnskap m.v.* Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Kerler, W. A., & Killough, L. N. (2009). The Effects of Satisfaction with a Client's Management During a Prior Audit Engagement, Trust, and Moral Reasoning on Auditors' Perceived Risk of Management Fraud. *Journal of Business Ethics*, s. 109-136.
- Klersey, G. F., & Mock, T. J. (1989). Verbal Protocol Research in Auditing. *Accounting Organizations and Society*, s. 133-151.
- Kvifte, S. S., & Johnsen, A. (2008). *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. Oslo: Den norske Revisorforening.
- Kvifte, S. S., Tofteland, A., & Bernhoft, A.-C. (2011). *Finansregnskap: god regnskapsskikk og IFRS*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lewis-Beck, M. S. (1993). *Experimental Design and Methods*. Thousand Oaks, California: Sara Miller McCune, Sage Publications Inc.
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? *Revisjon og Regnskap*, s. 32-37.
- Payne, J. (1976). Task complexity and Contingent processing in Decision Making: an information Search and Protocol Analysis. *Organizational Behaviour and Human Performance*, s. 366-387.
- Payne, J. W. (1994, September). Thinking Aloud: Insights Into Information Processing. *Psychological Science*, s. 241-248.
- PCAOB. (2012, Desember 4). *Staff Audit Practice Alert No. 10 - Maintaining and Applying Professional Skepticism in Audits*. Hentet Mars 30, 2015 fra PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board):
http://pcaobus.org/standards/qanda/12-04-2012_sapa_10.pdf

- PCAOB. (2013, November 21). *Order Instituting Disciplinary Proceedings, Making Findings, and Imposing Sanctions*. Hentet Mars 30, 2015 fra PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board):
http://pcaobus.org/Enforcement/Decisions/Documents/11212013_Ratray.pdf
- Pettersen, L. I. (2009). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og Regnskap*, s. 21-25.
- Proff.no. (2009). *Lunde Gruppen AS*. (T. Ø. Business Manager B2B, Redaktør) Hentet Februar 20, 2015 fra Proff.no: <http://www.proff.no/regnskap/lunde-gruppen-as/stavanger/spedisjon-og-fortolling/IG05VEC01KB/>
- Robertson, J. C. (2010). The Effects of Ingratiation and Client Incentive on Auditor Judgment. *Behavioral Research in Accounting*, s. 69-86.
- Schmorrow, D., Cohn, J., & Nicholson, D. (2007). A primer on verbal protocol analysis. I J. G. Trafton, & S. B. Trickett, *Handbook of virtual environment training* (s. 332-346). Westport, CT, USA: Praeger Security International.
- Shaub, M. (1996). Trust and Suspicion: The Effects of Situational and Dispositional Factors on Auditors' Trust of Clients. *Behavioral Research in Accounting*, s. 154-174.
- Tanche-Larsen Knutsen, H. (2015, April 13). Følg ankesaken mot Johs Lunde direkte. *Stavanger Aftenblad*.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse, En innføring i kvalitativ metode* (3.utgave. utg.). BERGEN: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- The New York Institute of Finance. (1998). *Asset Plays - Profiting from undervalued stocks*. New York: The New York Institute of Finance.
- Tingrettsdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 12-136445TVI-OTIR/01 (Oslo tingrett Mai 2, 2013).
- Tømte, T. (2012). Ad brev til borevisor fra advokatfirmaet Wiersholm på vegne av BDO AS. Stavanger: PricewaterhouseCoopers AS.
- Verplanck, W. (1962). Unaware of where's awareness: somme verbal operant-notates, moments and notants. *Journal of personality*, s. 130-158.
- Ånestad, M. (2012(a), August 9). Bostyrer vurderer å saksøke BDO. *Dagens Næringsliv*, s. 8.
- Ånestad, M. (2012(b), September 1). Bankene sov i timen. *Dagens Næringsliv*, s. 4.
- Ånestad, M. (2012(c), Oktober 20). Forlik stoppet Lundes vitnemål. *Dagens Næringsliv*, s. 10-11.

Vedlegg

Vedlegg 1: Case

ANDERSEN GRUPPEN AS

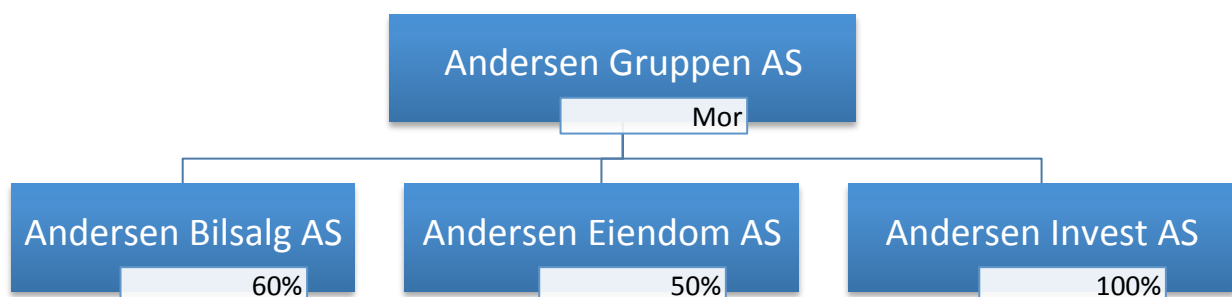
Andersen Gruppen AS

Per Andersen eier 100 % i morselskapet og konsernspiss Andersen Gruppen AS. Per er 40 år og har tidligere drevet flere selskaper sammen med sin far innen grønnaksbransjen. Det er dette Per har det meste av sin erfaring fra, men han har også ett semester med økonomi fra Høgskolen i Bergen. Andersen har god kontroll på hva som skjer i bedriften, da han er involvert i en stor mengde av de daglige beslutningene som gjøres i konsernet.

For å kunne drive alle selskapene har han ansatt sin gode venn Fredrik Larsen som styreleder i noen av selskapene og som ansvarlig for det meste av økonomien i selskapet Andersen Gruppen AS. Fredrik er ansvarlig for kommunikasjon med revisor og arbeidet med å utarbeide budsjett, kalkyler og verdivurderinger av de forskjellige eiendelene og bedriftene som eies av konsernet.

Regnskapsfører for Andersen Gruppen AS er Andersen Regnskap AS, som eies av underkonsernet Andersen Invest AS. Der bokføres alle transaksjoner mellom konsernene og med eksterne aktører.

Andersensystemet med tilknyttede selskap og underkonsern utgjør totalt 40 selskaper. De største underkonsernene er Andersen Bilsalg AS, Andersen Eiendom AS og Andersen Invest AS.

Underkonsernene er delt inn som følger (viser kun de største selskapene):

Andersen Bilsalg AS

- Bergen Bilsenter
- Norsk Bilsenter
- Verkstedgruppen Bjerke
- Nymark bil og båt

Andersen Eiendom AS

- Sandviken Bolig
- Skogveien Invest
- Kong Olavs gate 6
- Bra Eiendom
- Nordnorske Fritidshytter
- Blåkløkkeløkka 53

Andersen Invest AS

- Oslo Blomsterhandel
- Interiørbutikken BoBra
- Haugesund Maskinservice AS
- Asker Liftutleie
- Sunnhordaland Skifer
- Jan Endresen Handel
- Andersen Regnskap

Andersen Gruppen AS har levert gode resultater i mange år. 2014 var det første året det ble underskudd i konsernet. Dette underskuddet var imidlertid relativt stort, da markedet for mange av produktene, spesielt innenfor bilsalg ble alvorlig svekket. Det er tidligere innhentet en verdivurdering fra First Securities, hvor de går god for den balanseførte verdien av Andersen Bilsalg AS.

Ledelsen vurderer det slik at fortsatt drift forutsetningen er tilstede, og legger denne til grunn for regnskapet for 2014.

I din evaluering av denne påstanden identifiserer du to vesentlige elementer:

- (1) Mulig nedskrivingsbehov i Bilsalg-delen (Vedlegg 1)
- (2) Mulig likviditetsutfordring (Vedlegg 2)

Vurder forutsetningen om fortsatt drift i Andersen Gruppen AS Mor på bakgrunn av oppgitt informasjon, og konkluder om du vil godta ledelsens vurdering.

Resultatregnskap for Andersen Gruppen AS Mor

	<u>2013</u>	<u>2014</u>
Driftsinntekter	5883	7348
Vareforbruk	5327	6209
Lønnskostnader	4784	7742
Avskrivninger	932	416
Andre driftskostnader	14918	16751
Driftsresultat	-20079	-23770
Finansinntekter	267024	49818
Finanskostnader	4923	32055
RESULTAT	242022	-6007
Sum skatt	1810	-4344
ÅRSRESULTAT	240212	-1663

Tall i TNOK

Balanse for Andersen Gruppen Mor AS

Eiendeler	<u>2013</u>	<u>2014</u>
Anleggsmidler		
Utsatt skattefordel	8842	13186
Varige driftsmidler	2288	1680
Finansielle anleggsmidler	305229	410566
<i>SUM Anleggsmidler</i>	<i>316359</i>	<i>425432</i>
Omløpsmidler		
Varer	0	4518
Fordringer	177926	47869
Markedsbaserte aksjer	12143	12143
Bankinnskudd	9503	5895
<i>SUM Omløpsmidler</i>	<i>198019</i>	<i>70425</i>
SUM EIENDELER	514378	495857
Egenkapital		
Innskutt egenkapital	200	200
Opptjent egenkapital	318018	316353
<i>SUM Egenkapital</i>	<i>318218</i>	<i>316553</i>
Gjeld		
Langsiktig gjeld	103968	64045
Kortsiktig gjeld	92192	115259
<i>SUM Gjeld</i>	<i>196160</i>	<i>179304</i>
SUM EGENKAPITAL OG GJELD	514378	495857

Resultatregnskap for Andersen Gruppen AS Konsern

Tall i TNOK

	2013	2014
Driftsinntekter	333272	195342
Vareforbruk	51901	97257
Lønnskostnader	59052	50515
Avskrivninger	8965	7890
Nedskrivninger	405	24591
Andre driftskostnader	108436	67150
Driftsresultat	104968	-52061
Finansinntekter	202627	-32462
Finanskostnader	13656	25562
RESULTAT	293983	-110085
Sum skatt	24760	-5944
ÅRSRESULTAT	268274	-104141

Balanse for Andersen Gruppen AS Konsern

Eiendeler	2013	2014
Immaterielle eiendeler		
Goodwill	20404	11983
Utsatt skattefordel	14100	24166
<i>SUM Immaterielle eiendeler</i>	<i>34504</i>	<i>36149</i>
Anleggsmidler		
Varige driftsmidler	32060	34799
Finansielle anleggsmidler	282910	326113
<i>SUM Anleggsmidler</i>	<i>349483</i>	<i>360912</i>
Omløpsmidler		
Varer	11155	17623
Fordringer	152301	98839
Markedsbaserte aksjer	10589	13504
Bankinnskudd	21496	9819
<i>SUM Omløpsmidler</i>	<i>195514</i>	<i>139785</i>
SUM EIENDELER	544998	536846
Egenkapital		
Innskutt egenkapital	200	200
Opptjent egenkapital	325954	220082
<i>SUM Egenkapital</i>	<i>326154</i>	<i>220282</i>
Gjeld		
Langsiktig gjeld	110399	184822
Kortsiktig gjeld	108444	131742
<i>SUM Gjeld</i>	<i>218844</i>	<i>316564</i>
SUM EGENKAPITAL OG GJELD	544998	536846

Fredrik.larsen@andersengruppen.no
To: Revisor
CC:
Re: Verdivurdering Bil-delen av konsernet

Hei!

Jeg har nå vært i kontakt med First Securities for en verdivurdering av Bilsalg-delen. Vi snakket tidligere om et mulig nedskrivingsbehov, men jeg anser at det ikke er nødvendig lenger, etter svaret fra First Securities. Jeg legger ved verdivurderingen nedenfor.

Fredrik Larsen
Økonomidirektør
Tel: 91345689
Mail: Fredrik.larsen@andersengruppen.no

ANDERSEN GRUPPEN AS

Dato: 15.10.2014

Sted: Bergen

Verdivurdering av aksjeposten Andersen Bilsalg AS på vegne av Fredrik Larsen og Andersen Gruppen AS

Vi har mottatt regnskapstall for 30.09.2014, samt oppdatert prognose for hele 2014 for konsernet Andersen Bilsalg AS (bilsalg-delen). Prognosen for hele 2014 viser et negativt omsetningsavvik på ca. MNOK 47 og et negativt driftsresultatavvik på snaue MNOK 13. Vi har videre mottatt budsjett for 2015 med ledelsens kommentarer og forklaringer.

Foreliggende prognostiserte omsetnings- og inntjeningsnivå må sees på bakgrunn av at 2014 har vært et utfordrende år for bilbransjen. Andersen Bilsalg AS konsernet har opprettholdt et høyt omsetningsnivå og en sterk markedsposisjon. Omstilling til endrede markedsforhold mv. har tatt lenger tid enn forventet og medført lavere inntjeningsnivå enn opprinnelig forventet. Hensyntatt nevnte forhold, herunder også mottatt 2015 budsjett med kommentarer, er vi av den oppfatning at foreliggende prognostiserte 2014 inntjening ikke er representativ for inntjening i et normalår.

Basert på overstående opprettholder vi vår vurdering av verdien Andersen Gruppen sine aksjer i Andersen Bilsalg AS

Fredrik.larsen@andersengruppen.no
To: Revisor
CC:
Re: Fortsatt drift Andersen Gruppen 2014

Med referanse til samtale.

Da vi vurderte fortsatt drift forutsetningen la vi hovedsakelig til grunn en selgerkreditt på MNOK 85 til Andersen Eiendom. Vi vil også refinansiere en del av selskapene i eiendom-delen som vil gi ca MNOK 45 i økt likviditet relativt umiddelbart, samt at resten av selgerkreditten vil bli gjort opp til sommeren 2015. Vi venter også utbytte fra Andersen Eiendom. Samtidig er vi i prosessen med å selge Bil-konsernet, og dette vil innbringe ca MNOK 300 før gjeld.

Likviditetsbehovet i 2015 er begrenset til Andersen Gruppens løpende kostnadsbruk, som er i størrelsesorden MNOK 15 per år inklusiv renter. Både likviditeten slik den forventes å være i starten av 2015, sammen med de innbetalingene som er beskrevet for 2015, indikerer at Andersen Gruppen med datterselskaper/tilknyttede selskaper gjennom 2015 vil få en komfortabel likviditet og betydelig handlefrihet.

Basert på inntjening hittil i 2015, samt budsjetter og inngåtte salgsvtaler for 2015, er min mening at det ikke foreligger vesentlig usikkerhet vedrørende fortsatt drift.

Fredrik Larsen
Økonomidirektør
Tel: 91345689
Mail: Fredrik.larsen@andersengruppen.no

ANDERSEN GRUPPEN AS

Vedlegg 2: Intervjuguide

Her følger intervjuguiden som er brukt ved gjennomføring av intervjuene i oppgaven. Da Intervjuene var semistrukturerte er spørsmålenes rekkefølge veiledende, og den faktiske rekkefølgen ikke lik i begge intervjuer. Det er også enkelte spørsmål som ble utelatt fra det enkelte intervju, enten fordi det ble besvart i caseløsningen eller av et annet spørsmål i guiden.

Spørsmål direkte relatert til caset

- Hvordan vil du vurdere risikosituasjonen til denne bedriften?
- Hvilke andre revisjonshandlinger ville du utført for å begrense risikoen?
- Tok du hensyn til at selskapene i konsernet kan være finansielt avhengig av hverandre i vurderingen om fortsatt drift forutsetningen er tilstede?

Generelle spørsmål omkring fortsatt drift og profesjonell skepsis

- Hva er det viktigste ved evaluering av påliteligheten til de bevis du mottar fra ledelsen?
- Hva er du mest skeptisk til ved gjennomgang av ledelsens planer?
- Hvor mye tillit har du til generelt til ledelsen?
- Hva tenker du om forholdet mellom tillit til ledelsen og profesjonell skepsis?
- Hvilke konsekvenser vil det ha å legge en forutsetning om avvikling til grunn for regnskapet?
- Har du noen sinne konkludert negativt, med forbehold eller presisert på bakgrunn av manglende forutsetning om fortsatt drift?
- Legger du vekt på personligheten til de som har ansvar for styring og kontroll i din risikovurdering?

Avsluttende spørsmål for å teste validitet

- Dette caset er en forenkling av et virkelig case, vet du hvilket?
- Hva tror du vi ønsker å finne ut / teste i caset?
- Hvor mange års erfaring har du som revisor?

Vedlegg 3: Transkribert case med koding, Revisor 1

Ser gjennom første del av caset

Første avsnittet, han har lang erfaring, relevant erfaring innenfor bransjen, men han har ingen formell utdanning. Ett semester på Høgskolen i Bergen. Han har ansatt sin gode venn, spør hvor gode venner de er her.	Vurderer ledelsen
Regnskapsfører er Andersen regnskap, det virker litt. Det er hvertfall samme navnet. Fordel med uavhengig regnskapsfører, men er ikke nødvendig. Jaja, det eies av underkonsern så det er inni konsernet, okay.	Vurderer ekstern regnskapsfører
Største underkonsern er Bil, Eiendom og Invest, men utgangspunktet var grønnsaker.	Vurderer selskapsstrukturen
Vi får vel se hvordan dette henger sammen etter hvert.	
Invest selskapet har visst investeringer i diverse type bedrifter, ikke som jeg trodde først at det var ren kapitalplassering.	Vurderer selskapsstrukturen
Det ser ikke ut til å være noen likvide aksjer.	Vurderer likviditet
Vi får se formålet etter hvert.	
Sånn, det er 2014. Ja, så det er fortsatt drift forutsetningen som er temaet	Avlesning

Ser på regnskapstallene

Det er først resultatet og egenkapitalen. Resultatet er negativt men ikke så mye. Dette er tall i 1000 NOK ja så det er 1,6 mill i underskudd mot et overskudd tidligere på 240 mill. Det var finansinntekter det ja, så de gikk egentlig med underskudd.	Vurderer resultat
Det er interessant, men egenkapitalen den var jo solid da.	Vurderer egenkapital
Gjelda er for så vidt ganske høy.	Vurderer gjeld
Kortsiktig gjeld høyere enn omløpsmidler.	Vurderer arbeidskapital
Jaja, hvis de fortsetter med underskudd må de kanskje realisere disse finansielle anleggsmidlene.	Vurderer balanseverdiene
Det var årsregnskapet, nå over på konsern. Her var det større tall, ja. 104 mill i underskudd, ok egenkapital.	Vurderer egenkapital
Kortsiktig gjeld 131, omløpsmidler 139 ja.	Vurderer arbeidskapital
Underskudd, hvor er det det kommer fra? Det... egentlig kommer litt fra drift og.. det kommer like mye fra drift som finans.	Vurderer resultat
Tullete oppstilling av finans, med negativ inntekt som egentlig er inntekt, jaja.	
Skal vi se hva de sier om dette da?	

Ser på vedlegg 1, verdivurdering

Mail fra Larsen hmm...	
Den gode vennen der ja.	Vurderer ledelsen
Revisor har vært i kontakt... (mumler).	Avlesning
Ja, så var det verdivurderingen ifra First Securities ja. Skal vi se, hvilket år er det nå da?	
2014 var første år med underskudd.	Avlesning
Det er det året jeg sitter å reviderer nå ja.	
Verdsettelse for oktober 2014 basert på underliggende.	Avlesning
Oppdatert prognose. Som viser negativ omsetningssvikt på 47 mill men det sier meg ingenting fordi jeg ikke vet utgangspunktet. Negativt driftsresultatavvik.. men i forhold til hva da?	Vurderer verdsettelsen
Basert på tallene er vår vurdering av Andersen gruppen sine aksjer...	Avlesning
Skal vi se mail til... Uten dato. Dette var ikke enkelt å konkludere på.	
Verdivurderingen sier meg stort sett ingen ting. De sier det er avvik, men ikke i forhold til hva. De sier ikke hvordan de har gjort verdsettelsen. Det virker som de kun baserer seg på at det ledelsen sier er sant, hvertfall når en ser på prognoser for 2015.	Vurderer verdsettelsen
De opprettholder en verdivurdering jeg ikke har sett.	Vurderer verdsettelsen
Her må jeg gå grundigere til verks inni. Se hvordan de har gjort verdsettelsen. Om det i det hele tatt er gjort en verdsettelse slik det skal gjøres.	Vurderer verdsettelsen

Ser på vedlegg 2, likviditetsutfordring

Her er mail fra Fredrik Larsen.	Avlesning
Vi har vurdert fortsatt drift forutsetningen. Legger hovedsakelig til grunn en selgerkreditt til Andersen eiendom.	Avlesning
Hvilken kreditt? Hva er denne selgerkreditten for noe? Hvem er det som gir kreditt?	Vurderer likviditet
Vi vil også refinansiere en del av selskapet. Som vil gi ca 45 mill i økt likviditet.	Avlesning
Det er bra for å kunne betjene kortsiktig gjeld. Refinansiering trenger ikke å medføre overskudd. Påvirker ikke driften så mye.	Vurderer likviditet
Samt at resten av selgerkreditten skal gjøres opp?	Avlesning
Det skjønte jeg ikke.	
Utbytte fra Andersen eiendom, det er bra. Men internt i konsernet, så det har ingen effekt på konsernet. Det har effekt på morselskapet selvfølgelig. Men det var ikke der de store problemene var, så det ut til.	Vurderer konsernet som helhet
Likviditetsbehovet begrenset til Andersen Gruppens løpende kostnadsbruk. Begrenset til 15 millioner. Ja... dette kan sies å være i størrelsesorden 15 millioner.	Avlesning
Hvis vi ser på 2014, vi kan se bort fra finans foreløpig. Så har de drift på minus 52, og av det er av og nedskrivinger på 30 så de er på minus 22, med litt forbedring kommer de opp på kanskje 15.. er det slik de tenker?	Vurderer resultat
Det er jo fortsatt bare på kort sikt.	Vurderer likviditet

Konklusjon på case

Nei.. Jeg hadde litt problemer.	
Det som ligger her er litt tynt.	Vurderer verdsettelsen
Er ikke alt jeg skjønnte, så jeg må uansett grave dypere i det for å skjønne det.	
Og for å basere seg på den verdsettelsen må man få mer informasjon om verdsettelsen er gjort slik en verdsettelse skal gjøres. Det blir revisjon av estimat så der er det en del som må være mulig å sjekke der før vi kan konkludere.	Vurderer verdsettelsen
Men når det gjelder selve fortsatt drift forutsetningen så er jo for så vidt egenkapitalen solid, grei nok sånn som han er nå.	Vurderer egenkapital
Det de skrev om kortsiktig refinansiering og sånn er de sikkert i stand til å betale ned kortsiktige gjelden.	Vurderer gjeld
Omløpsmidler er hvertfall høyere enn kortsiktig gjeld.	Vurderer arbeidskapital
Det kritiske de ikke sier så mye om er trenden. For nå har de gått fra et veldig positivt driftsresultat i 13 til et bra negativt i 14 hvordan trenden videre er det som bestemmer fortsatt drift forutsetningen egentlig, og det har de ikke sagt så mye om her selv om de som alltid er sikker på at alt skal bli så mye bedre.	Vurderer budsjett for 2015
Hva var spørsmålet ?	
Mulig nedskrivingsbehov i bilsalgdelen. Der må vi ha mer dokumentasjon på verdsettelsen.	Vurderer verdsettelsen
Mulig likviditetsutfordring. Det var vedlegg 2.	
Den skjønnte jeg rett å slett ikke.	
Hva er den selgerkreditten hva er det for noe? Er den intern? Ekstern? Hvilken type er det? Hvilke vilkår er knyttet til?	Vurderer likviditet
Alle kreditter må jo betales tilbake før eller senere.	Generell påstand
Så.. ja det kan hjelpe med likviditetsutfordringen på kort sikt kanskje hvis jeg for forståelse for hva den selgerkreditten er.	Vurderer likviditet
Så oppsummert så trenger vi et møte med selskapet der vi må gå gjennom det jeg har fått av dokumentasjon slik at jeg skjønner det de sier. Ut ifra mailene, så må vi gå dypere inn i prognoser på det ordinære driftsresultatet fremover, også må vi få mer forståelse for disse finanspostene, det er noen store tall som svinger voldsomt. Hvorfor det? Det klarte ikke jeg lese utifra dette. Det kan kanskje være noe fra Andersen invest.	Vurderer generell mangel på informasjon
Her er langsiktig gjeld 184 mill som har økt ganske mye også så her er det mye å ta tak i.	Vurderer gjeld
Oppsummert her må vi ha et møte med selskapet.	

Vedlegg 4: Transkribert case med koding, Revisor 2

Ser gjennom første del av caset

Da skal jeg bare begynne? Yes, skal vi se.	
Her er beskrivelse av selskapet ja. 100 % eier, konsernspiss.	Avlesning
Ehh, 40 år. Grønnsaksbransjen.	Avlesning
Ehmm. Var han daglig leder? Nei. Han var bare eier, ja. Eller.. Ja.	Vurderer ledelsen
Fredrik Larsen, styreleder, ansvar for økonomi.	Avlesning
Fredrik, kommunikasjon med revisor ja. Budsjett, kalkyler, verdivurderinger.	Avlesning
Ekstern regnskapsfører? Nei. Nei. Nei.. Jo, har bare navnet Andersen, okay. Nei, eies av Andersen Invest, okay. Ja.	Vurderer ekstern regnskapsfører
Ehmm. 40 selskaper, Andersen Bilsalg, Eiendom og Invest, okay. En haug med selskap. Diverse ja, lift, skifer, blomster.	Vurderer selskapsstrukturen
Underskudd ja.	Avlesning
Utfordringer med bilsalg. Ekstern verdivurdering.	Avlesning
Fortsatt drift tilstede.	Avlesning
Nedskrivningsbehov på bilsalg og likviditetsutfordring.	Avlesning
Og min oppgave er å vurdere forutsetningen om fortsatt drift, okay.	Avlesning

Ser på regnskapstallene

Skal vi se, det er vel kanskje konsernregnskapet som er mest interessant. Med tanke på.. at det er der pengene tjenes.	Legger vekt på konsernregnskapet
Ehhh, negativt resultat med ...hund., okay. Fra..Ned på inntektene, veldig.	Vurderer resultat
Goodwill i balansen, utsatt skattefordel. En viss risiko for verdi på de. Hmm. Ehhh, ja.	Vurderer immaterielle eiendeler
Fortsatt ganske positiv egenkapital.	Vurderer egenkapital
Grei egenkapitalprosent.	Vurderer egenkapital
Ehh, økning i gjeld. Men ganske mye langsiktig finansiering.	Vurderer gjeld
Står ingenting om noe sånn covenant eller lånevilkår.. noen plass, tror jeg. Det er jo interessant å vite hva banken har slags vilkår til regnskapet. Om de har noe.. kan kreve noe tilbakebetaling eller om det er.. hva som ligger til grunn der.	Vurderer lånevilkår
Skal vi se..	

Ser på vedlegg 1, verdivurdering

Så var det en verdivurdering av bildelen av konsernet.	
Ehh. Sant.. Negativ omsetningsavvik.	Avlesning
Budsjett for 2015. Ehhm, ja.	Avlesning
Utfordrende i 2014.	Avlesning
Lenger tid enn forventet. Ehm.	Avlesning
Det er ikke en veldig solid verdsettelse her, men litt sånn.. mye ord, og lite konkret.	Vurderer verdsettelsen
Ehh. Jeg ville kanskje forventet at man sa litt mer konkret om hva som er fremtidige inntjener og marginer, og hva som er realistisk å oppnå. Her er det bare en generell beskrivelse av.. at budsjettet med kommentarer er greit. Budsjettet må ligge.. Må gjerne ligge mer kvalitative ting bak, enn bare tallene.	Vurderer budsjett for 2015
Skal vi se.. Fortsatt drift.	

Ser på vedlegg 2, likviditetsutfordring

Vedlegg 2. Ehh.	
Det legges til grunn en ekstern selgerkreditt på 85.	Avlesning
Refinansiering 45.	Avlesning
Utbytte fra Andersen Eiendom, samtidig.. Ehm.	Avlesning
Selge bilkonsernet ja. Ja, okay.	Avlesning
Ehhm. Løpendes kostnadsbruk.. er i start sammen med. Sier jo ikke.. Ehm.	Avlesning
Konkluderer med fortsatt drift som følge av at man har tilstrekkelig likviditet både..	Avlesning
Sier litt lite om hva som er den tilstrekkelige likviditeten i datterselskapet, også.	Vurderer likviditet
At det ikke fremgår noen plass at.. på en måte hva slags garantier som ligger fra mor og nedover i forhold til bankgjeld. For det er vel noe med at alt henger sammen med alt. Hvis det er utfordringen i en datter, så.. må mor stille opp. Hmm. Ja..	Vurderer konsernet som helhet

Konklusjon på case

Det ser jo sånn umiddelbart ut som verdiene er i behold.	Vurderer balanseverdiene
Men jeg er litt sånn usikker på om det her med rundt likviditet, og.. ehh.	Vurderer likviditet
Om påstandene rundt, for eksempel at eiendoms, nei. Var det, bilkonsernet var verdt 300 millioner, var det det? Nei, skal vi se.. Jo. Før gjeld. Hva betyr det? Ja..	Vurderer verdsettelsen
Sjekke hvor mye penger de har på bank.	Vurderer likviditet
9 millioner der, 21 mill.. Nei, jeg ser på feil kolonne jeg. 5 millioner, og 10 millioner.	Avlesning
Ehmm. Hadde vært interessant og hatt egentlig en kontantstrømoppstilling på en måte, hvor mye som.. Hvor mye av.. på en måte, resultatet og den type ting som er.. er i cash og hva som ligger i periodiseringsposter og den typen ting. Det fremgikk ikke her. Ja.	Vurderer generell mangel på informasjon
Sannsynligvis, med mindre eiendomskonsernet er veldig nytt, så ligger det jo merverdier der som man kan realisere hvis.. det kniper på. Ehmm.	Vurderer likviditet
Tja. Jeg ville nok hatt litt mer informasjon før jeg konkluderte på denne her forutsetningen om fortsatt drift, både med hensyn på hvilke garantier og forpliktelser som.. ligger her både for mor og for alle konsernselskapene. Om det ligger merverdier i eiendomsporteføljen. Ehh.	Vurderer generell mangel på informasjon
For det er stort sett relativt kurant å realisere. Ehm.	Generell påstand
Og om.. det ligger noen lånevilkår her, og om på en måte man er på lag med banken, og banken ikke krever innfrielse av gjelden sånn umiddelbart, og om det er inngått noen betalingsplaner, i forhold til viss man skulle slite med å.. betale i forhold til.. ja, nedbetalingsplan.	Vurderer lånevilkår
Så vil jeg og gjerne sett budsjettet for 2015 for å vurdere om.. det er realistisk.	Vurderer budsjett for 2015
Og om man kommer til å gå med pluss eller minus, har jo stor betydning, for det er klart hvis budsjettet for 2015 viser.. at man sliter med å gå i pluss, så.. er det en større case enn hvis man klarer å presentere et realistisk 2015-budsjett, som viser at man skal klare å snu.. trenden.	Generell påstand
Også ville jeg jo sett på den der goodwillen, hva.. hva den er for noe.	Vurderer imaterielle eiendeler
Og utsatt skattefordelen, for den.. er jo avhengig av at man tjener overskudd, eller verdien av den er jo avhengig av at man får overskudd.. i, overskudd i fremtiden.	Vurderer imaterielle eiendeler
Egenkapitalen isolert sett er jo.. OK.	Vurderer egenkapital
Men det er klart, hvis man ikke har penger til å betale kreditorer, så.. er ikke det sånn nødvendigvis godt nok.	Generell påstand
Men det indikerer jo at hvis.. på en måte, den verdien som på egenkapitalen er reell, og man kan realisere eiendelene sine, så er jo.. sånn sett ikke selskapet insolvent, men kanskje illikvid.	Vurderer likviditet
Og.. Men det er jo da litt avhengig av.. hva kreditorene mener, og..	
På en måte, holdt på å si slakteverdier er ikke nødvendigvis at man får de pengene, eller den verdien for ting når man må selge ting fort og galt av gårde.	Vurderer balanseverdiene
Ehm. Ja, det var kort oppsummert. Var det greit?	

Vedlegg 5: Transkribert intervju, Revisor 1

Hvordan vil du vurdere risikosituasjonen til denne bedriften? Hvis du måtte konkludere på risikosituasjonen hvordan ville du gjøre det?

Revisor 1: Altså risiko må man vurdere ut ifra mange forhold. Hvis man tar det økonomiske først, er det et konsern med relativt solid egenkapital, men negativ trend på resultatet. Som er risiko i seg selv. Så er det jo tross alt.. Jeg fikk ikke helt inntrykk av organisasjonen. Det er et stort konsern. Jeg fikk litt inntrykk av at det var litt tynt bemannet. De driver med mye forskjellig. Eiendom, bilsalg og investeringer har forskjellige risikoprofiler. Jeg lurer på hvem som leder disse divisjonene. Hvis disse ledes av disse to gutta med erfaring fra grønnsaker, bør man inn å vurdere risiko ved ledelsen og kompetansen deres. Jeg satt med følelsen at det var mange nære bånd, men det er relativt vanlig. Det at regnskapsføreren er i konsernet er heller ikke uvanlig. En ting som slo meg var verdsettelsen. Jeg har ingen tro på at First gjør så enkle verdsettelser. Det er nesten sånn at jeg ikke tror på at den er ekte.

Spesifikke andre revisjons handlinger?

Revisor 1: Det er ganske mange. Men i forhold til de to påstandene.. I forbindelse med nedskrivingsbehovet ville jeg tatt frem standarden for revisjon av estimat, og da ser man fort at her er det altfor tynt grunnlag. Kan ikke etterprøve den verdsettelsen som er gjort her. Og i forhold til likviditet, hva er selgerkredittene de snakker om her? Og disse finanspostene, det er store tall som vi er nødt til å skjønne.

Ville du sett mer på hvordan selskapene henger sammen? Gjensidig avhengighet av finansiering.

Revisor 1: Nå skal man jo skrive revisjonsberetning for hvert selskap, så når man er nede i hvert selskap er dette viktig. I konsernregnskapet er det mindre viktig, fordi der ser vi konsernet som en enhet. Det er imidlertid slik at det er viktig for morselskapet fordi det ofte stilles mye garantier fra morselskapet.

Når du mottar et notat, mail eller lignende, hva er det viktigste ved evaluering av påliteligheten av det? Hvor mye du kan stole på det som står der?

Revisor 1: Det de sier skal være mulig å etterprøve. Hvis de sier noe man ikke kan etterprøve, er det vanskelig å bruke som revisjonsbevis. Viktig å innhente understøttende bevis.

Når du går gjennom planer for fremtiden, hva er viktig?

Revisor 1: Påliteligheten av det man får. I en sånn situasjon som her med underskudd, antar jeg at det har vært styremøte der ting er behandlet, og et slikt referat er et godt bevis, og bedre enn et annet notat eller uttalelse.

Hvor mye tillit har du generelt til ledelsen?

Revisor 1: Avhengig av risikovurderingen av ledelsen. Noen er løgnere. Andre er sannferdige, dette baseres på erfaring. Selv om du har stor tillit, kan du ikke bare stole på det de sier. Men omfanget av etterprøving kan justeres ned ved stor tillit.

Bruker du mindre profesjonell skepsis når et er en ledelse du har god erfaring med?

Revisor 1: Ja, men alt er risikovurdering. Man må alltid vurdere fra sak til sak. Eksempelvis nedskrivning. Det har kanskje ikke ledelsen så mye erfaring med, og da må man etterprøve mer enn ellers.

Hvilke konsekvenser er det ved presisering eller forbehold i tilknytning til fortsatt drift?

Revisor 1: Det spørres hvordan en kommenterer det. Kan hende at selskapet selv har gitt info i note, og jeg bare presiserer. Da bekrefter man bare det selskapet sier. Det er mye mer alvorlig hvis revisor opplyser noe selskapet selv ikke har gjort eller ønsker. Da viser man jo at man ikke stoler på ledelsen.

Har du noen gang presisert eller tatt forbehold?

Revisor 1: Ja, det har jeg. Men kan ikke huske å ha tatt forbehold.

Vet du hvilket case dette er?

Revisor 1: Nei, det gjorde jeg ikke når jeg leste det. Møller gruppen kanskje?

Hva tror du vi ønsker å teste?

Revisor 1: Hvilke vurderinger revisor gjør der det er store endringer på inntjeningsiden.

Hvor lenge har du jobbet som revisor?

Revisor 1: 20 år

Vedlegg 6: Transkribert intervju, Revisor 2

Sånn, da tar vi litt.. noen spørsmål. Og da, er første spørsmål.. Hvordan vurderte du risikoforholdet i den bedriften her?

Revisor 2: Ehm, jaa. Det var litt sånn kjapt, kjapt og gale. Og det på en måte, det første jeg så på var jo at egenkapitalen sånn.. isolert sett ser grei ut, men så ligger det kanskje verdier i balansen som, ehh. Sånn som jeg nevnte, det med utsatt skattefordel og goodwill og den type ting, som.. når ting begynner å gå med underskudd, så er det fort at.. de verdiene ikke er tilstede, og da har du fort, på en måte, rasert hele egenkapitalen din. Og da må man på en måte se på likviditetsutfordringer. Og da så jeg jo rett på konsernregnskapet, for det er på en måte der.. alle kontantstrømmene ligger. Morselskapet ligger gjerne bare på toppen og.. og, ikke har så mange kontantstrømmer, utover at de har littegranne kostnader, og eventuelt får opp utbytte, hvis det går bra. Så det er på en måte da interessant å se på hvor mye penger som ligger i.. i konsernet totalt sett, for ofte så, hvis det er usikkerhet om fortsatt drift i mor, så henger det ofte sammen med de selskapene de eier, fordi at de har gjerne stilt noen garantier eller.. ja. Ja, mm.

Vil du legge noe vekt på den innledningen, bakgrunnen til de menneskene som driver dette, og hvem de er og hvordan forholdet mellom de er?

Revisor 2: Ehm. Ja, men mer basert på.. Altså, du blir jo kjent med de folkene som man har med i revisjonen da. Det er mer.. at man fanger opp litt sånn her menneskelige egenskaper, enn på en måte nødvendigvis hva slags bakgrunn de har. Det er mer holdninger som blir fanget opp, når man er i møte med folk. I forhold til om man tar lett på ting, om man tar ting alvorlig, om man har en.. et godt forhold til banken og.. å ha en god dialog i forhold til de utfordringene som er, om man tar på en måte rasjonelle beslutninger rundt.. Okay nå har vi noen utfordringer, hvordan skal vi.. skal vi løse det? Om man er strukturert og fornuftig rundt det. I forhold til at man.. Andre som kanskje.. tar litt lett på ting, og tenker at, ja, det ordner seg, og jaja, det er bare en overgangsfase, jaja, slapp av, det her ordner seg. Altså, det er litt.. Da ville jeg vært mer bekymret, enn hvis det var en.. I hvert fall sånn i utgangspunktet, enn.. de folkene jobbet strukturert og var veldig på en måte ryddig i kommunikasjonen både med oss og med andre, altså kunder, leverandører og.. og kanskje aller mest banken, som er de som ofte.. stenger igjen kranen hvis det går for ille.

Ja, for du sa du manglet en del informasjon her. Og det er jo helt klart at det gjør det. Men hvis du skulle hatt noen spesifikke revisjonshandlinger som hadde hjulpet deg med å kunne konkludere, hva ville du trengt da av revisjonshandlinger for å kunne konkludere, i tillegg?

Revisor 2: Jeg ville først og fremst hatt, på en måte.. Vite hva som er de lånevilkårene fra banken. Om, om det på en måte var sånn at.. de har et krav om egenkapitalgrad på 20 %, og hvis man da var i brudd med den, så har jo i teorien banken muligheten til å si at.. du skal betale tilbake lånet ditt i morgen. Og da har du et vanskeligere case, i hvert fall på

kort sikt, enn hvis du på en måte innfrir alle de vilkårene som banken har sagt for å gi deg det lånet. Ehm. Også ville jeg hatt.. mye mer informasjon om budsjettet for 2015, og på en måte grunnlaget for det. Og om det.. er realistisk. Ehm. Også rundt, på en måte.. Ledelsen sine påstander rundt det her om at de kan selge.. bilkonsernet.. og de skal få inn, den her, penger på den selgerkreditten, og økt.. ehm. Ja, refinansiering, og få inn penger gjennom det. Også ville jeg hatt mer.. altså konkret rundt, okay, er det en prosess på det? Er man.. de i dialog med banken runde de 45 millioner i refinansiering? Er det signert avtale? Det med bilkonsernet, er det satt i gang en prosess med å finne potensielle kjøpere? Altså, eller er det bare at man sier at, ja, hvis det blir krise så selger vi. Eller er man faktisk i en prosess der man vurderer det, og har satt i gang tiltak da, for at det skal skje. Eller om det bare på en måte er en påstand i.. i løse lufta. Og på den selgerkreditten, altså den må man jo vurdere uansett, for den ligger jo i balansen, og vurdere verdien av den. Men i forhold til hvem som skal betale inn, og om det finnes evne og vilje på andre siden til å.. Og at det og er.. faktisk er en avtale om at det skal innbetales, det ...

Ja, neste spørsmål har du jo svart allerede på. Dette med at de henger sammen, ikke sant. Hvor mye hensyn man tar til at et helt konsern henger sammen, og at selskapene er avhengig av hverandre for finansiering. Det tror jeg egentlig du har vært ganske nøye gjennom allerede.

Revisor 2: Det fremgår kanskje ikke her om.. er vi kun revisor for Andersen Gruppen AS, eller for alle? For det og har jo betydning. For det er klart hvis man sitter som.. Man vil jo gjerne ikke sitte som revisor når man har konsernregnskap, men.. Det er klart, hvis du sitter på et enkeltsekskap som revisor, og ikke alle de andre, og de er avhengig av hverandre, så har du et ganske mye vanskeligere vurderingscase som revisor, for du kjenner ikke...

For her er det jo, skal det jo egentlig være sånn at du er revisor for morselskapet og noen, eller altså de fleste, men det er noen av de som har andre revisorer. Altså sånne små lokale revisorer. Ja.. Når du skal vurdere påliteligheten av de bevisene du får tilsendt, for eksempel her, så får du tilsendt noen revisjonsbevis fra han økonomisjefen. Hva er på en måte det viktigste du legger vekt på, når du vurderer påliteligheten til det du mottar?

Revisor 2: Ehh, for å ta den her verdivurderingen først da. Hvor har jeg gjort av den, den er her. Ehh, så.. Ehh. Nå høres jo det her First Securities ut som å være et seriøst selskap da. Altså det er på en måte det første, når man får en sånn, okay. Hvem er det som har gjort den her verdivurderingen? Er det noen jeg har hørt om? Som på en måte ikke vil.. Ehh, skrive noe ned på et papir uten at de kan stå inne for det. Også vil man jo på en måte, ehhm. Lese gjennom en sånn type rapport. For ofte så er det jo litt sånn, på sånne verdivurderingsrapporter, at den, hvis det da er et seriøst selskap som har avgitt den, så tar jo de forbehold om alt. Så da er det kanskje ikke, altså det står at.. basert på ledelsen sine påstander, vi har bare gjort teknisk.. Ja, ditt og datt. Så da må man jo inn å faktisk vurdere en god del ting selv, og ikke ta for gitt at det tallet som står i den rapporten er

riktig da. Men det er klart, samtidig så er det sånn at et seriøst selskap, hvis de ikke på en måte trodde på de påstandene som ledelsen sa om fremtiden og sånne ting, så ville de jo heller avgi.. ikke avgitt en sånn type rapport som det, selv om de.. Så i seg selv gir den jo litt, men som revisor må man jo og gå inn å gjøre et stykke arbeid rundt de påstandene som ligger i den rapporten rundt fremtiden. Ehh, og jeg synes jo den her var, altså den her var.. er for tynn. Man ville forventet å finne litt mer tall, som er bakgrunn for konklusjonen om at verdien er tilstede, og litt mer forutsetninger rundt det.

Ja, for det vi egentlig prøvde å få frem i caset var jo det at det var gjort en verdivurdering som du hadde mottatt fra før av, men den var litt gammel. Så da kommer denne som på en måte bare en bekreftelse, på at den forrige verdivurderingen som du da har gjennomført, fortsatt er ved lag. De bekrefter på en måte det forrige verdiintervallet, som de ga tidligere. Men du ville ha en ny en, fordi det var en 9-10 måneder siden den forrige verdivurderingen. Så de har bare sendt et notat med å bekreftet den verdien som forelå på det forrige tidspunktet. Ville det endret noe?

Revisor 2: Ja, okay. Da oppfattet ikke jeg det. Det var sånn ja. Det ville kanskje endre noe, men det kommer litt ann på, jeg synes de er litt sånn vage rundt det som har skjedd i 2014. For jeg vil jo anta at den forrige verdivurderingen sa at ting kom til å se fint ut i 2014, og så viser det seg at det gjør det ikke. Og da ville man.. Ville jeg hatt litt mer, på en måte rundt, å forklare at 2014 det er et helt enkeltstående, isolert år. Det er ikke noe som, vil vedvare det.. Ja..

Ja. Tok du, tenkte du noen gang på, når du så de, at det var han Fredrik Larsen som sendte de til deg? Altså, den verdivurderingen. At den kom som vedlegg til en mail han sendte, og ikke at du mottok den?

Revisor 2: Ehhh, nei. Det tenkte jeg ikke på.

Når du skal gjennomgå forutsetningen om fortsatt drift, som ledelsen allerede har gjort. Hva er det du, hva er liksom det du er mest skeptisk til, eller du tar størst hensyn til? Angrepsvinkel, på en måte.

Revisor 2: Ehhh. Ja. Det kommer jo.. Det kommer jo litt.. ann på. For det som ofte er.. er utfordringen når du på en måte har et reelt case, der det kan være usikkerhet om fortsatt drift, det er jo å få ledelsen til å erkjenne at.. at det faktisk er et case da. Så det er på en måte veien frem til at de dokumenterer noe som helst, den er ganske lang. Fordi at man, nei nei, det er ikke noe problem, og, nei, det er bare du som er revisor som er redd for det her, og det her går så fint, og.. den type ting. Men det er jo klart, hvis man på en måte får en slags form for eksterne bevis, er jo det.. det man først og fremst leter etter, sant. At, okay, man har inngått en avtale med banken om at de skal refinansiere Og det vil sannsynligvis dekke det behovet de har, så er man mindre bekymra enn hvis ting flyter litt rundt, og man har masse intensjoner om å gjøre ting, uten at noen ting er konkret, så.. så er det verre. Så

man vil på en måte først og fremst lete etter, okay, er det noe håndfast i deres påstander som går ann å.. prøve mot noe? Eller er det bare en.. påstander uten.. Ja.

Hvordan vurderer du, opp mot ledelsen, hvordan vurderer du hvor mye tillit du skal ha til det de sier? Fordi det er vel mye som ofte går på at de sier noe, også må du på en måte ta det som et slags bevis da.

Revisor 2: Ehhm. Ja, man må jo på en måte alltid ha et eller annet som etterprøver deres påstander. Og det kan være... veldig vanskelig. Altså man, si at, ja, se her budsjettet vårt viser at neste år så går vi i pluss, det her er ikke et problem. Så er det veldig vanskelig å konkludere basert på. I hvert fall hvis man på en måte står i februar og det her er budsjett for det kommende året, det er enklere hvis du på en måte.. står i mai, og skal avgi revisjonsberetning for forrige år. Også har du da et budsjett, også viser det at omsetningen eller resultatet de første fem månedene.. det henger faktisk sammen med det budsjettet og de tjener faktisk penger. Så, er det på en måte lettere å tro på ledelsen sin påstand om at resultatet skal bli så og så godt i år. Så det er noe med timingen på hvilket tidspunkt du står, og hvor mye informasjon du har om.. alt som har skjedd etter årsskiftet.

Ja. Vil du anse at du stort sett har mye tillit til det du får presentert?

Revisor 2: Ehh, rundt fortsatt drift.. Njee. Det.. Nei, faktisk.. Jeg har.. Jeg har hatt et par case nå, der.. Ja, ledelsen kanskje har hatt litt.. Ja, vill fantasi. Hehe. Så.. Nei. Akkurat når det gjelder rundt fortsatt drift, så.. så er jeg ofte veldig skeptisk, fordi at.. Spesielt i eierstyrte virksomheter, fordi at.. Det er enten gründerideen deres eller familiebedriften som har vært i.. i familien i alle år, og man har så klokketro på det man driver med, at det er riktig. Og det er jo bra, det skal man jo ha, men man må jo på en måte ta med seg de utfordringene som måtte oppstå, og ta de på alvor da.

Hva tenker du er det største, altså konsekvensen da, ved at du som revisor forteller bedriften at vi ikke vil legge fortsatt drift til grunn, for regnskapet?

Revisor 2: Ehm, hehe. Ja, det blir ikke.. Ja, det er vel mer at vi sier at vi må presisere at det er en usikkerhet om.. om fortsatt drift, og det er jo aldri populært. Men, det er jo klart, det er jo bedre med en presisering, enn.. enn forbehold. Og det er jo.. det er jo der vårt.. På en måte.. ikke kall det forhandlingskort, men.. På en måte pressmiddel, ligger da. Er at, de må i hvert fall gi tilstrekkelig opplysninger i årsberetning og noter om.. de utfordringene som foreligger. For opplyser du brukerne om at, okay, her er noen case, vi har satt i verk noen.. Og det kan du og, på en måte fortelle brukerne om de tiltakene som en har tenkt å sette i verk. Også må jo vi selvfølgelig presisere i revisjonsberetningen at det foreligger en usikkerhet. Men viss du på en måte.. Så tror jeg det er lettere å leve med både for ledelsen og eierne. Og det er lettere å svelge på en måte for brukerne av regnskapet og, i forhold til at, okay, her forteller de at det foreligger en usikkerhet, men.. Man kan på en måte som bruker av regnskapet selv gå inn å vurdere de tiltakene som ledelsen sier. Istedenfor at du gir ingen opplysninger, også sier vi at.. Tar forbehold om fortsatt drift. Det tror jeg er

veldig uheldig, for selskapet. Da får man i hvert fall ingen tillit, hverken hos kreditorer eller andre.

Men har du noen gang konkludert med forbehold, eller tatt en presisering?

Revisor 2: Senest i dag. Hehe. Så.. Joda, det har vi gjort. Det er riktignok et 2013 regnskap, men der tok vi forbehold. Ja. Det er ofte på mindre selskap, der de har.. Flere utfordringer enn bare.. bare fortsatt drift, så ja.. Så store selskap, av betydning, har jeg ikke vært med på at vi har hatt.. hverken presisering eller forbehold.

Da er vi gjennom egentlig de hovedspørsmålene. Dette her caset er jo laget på bakgrunn av en virkelig bedrift, og et virkelig konsernregnskap, der alle tallene er hentet fra. Kan du gjette hvilket?

Revisor 2: Har de gått konkurs eller ikke? De har sikkert det.

Vi kan jo nevne at alle bedriftsnavnene er jo endret, selvfølgelig. Men i og med at du må lete nå, du tenkte ikke over det når du løste caset?

Revisor 2: Nei, men.. Lunde?

Ja. De notatene er faktiske sitater. Det er de samme mailene som revisor mottok ved vurdering av fortsatt drift i 2009, når selskapet faktisk allerede var insolvent på det tidspunktet. Men så fikk de jo en ren beretning det året, og året etter faktisk. Før de gikk konkurs. Problemet var jo at regnskapstallene ikke var helt riktig.

Revisor 2: Ja, for det er jo det som på en måte er utfordringa. Altså, regnskapet ser jo greit ut, men det er jo gitt at man har gjort revisjonen på alle eiendelspostene godt nok.

Den egenkapitalen der, den eksisterer jo stort sett ikke, egentlig. Og de finansielle eiendelene er vel skrevet ned med over 200 millioner av borevisor i etterkant, på grunn av masse goodwill og enormt mye interne transaksjoner. Og du nevnte jo det med at, alt henger sammen. Det ble heller ikke tatt hensyn til når man vurderte dette, man vurderte alle som selvstendig enheter, og tok ikke hensyn til at det var en enhet. Samtidig som bilkonsernet skulle selges, det var satt i gang en prosess. Men det fantes jo aldri noen kjøper. Og det var ingen som ville ta i det, for det var jo så mange interne transaksjoner, og det var ingen som kunne skjønne det. Du hadde aldri kommet gjennom en due diligence prosess, fordi det var ingen som hadde gidde å bruke tid på å nøste opp i alle transaksjonene. Årene her er jo endret, 2014 er jo egentlig finanskrisen. Bilkonsernet er jo egentlig et båtkonsern, så det hadde jo ingen salg i 2008. 2007 var jo et kjempe godt år, det beste året for konsernet, også gikk det rett ned. Har du noen tanke om hva vi prøvde å teste, når du løste caset?

Revisor 2: Sikkert.. Ja, nei, jeg vet ikke.. Hva tanker jeg gjør meg rundt.. Jeg vet.. Nei, jeg vet ikke hva dere prøvde å teste. Hva jeg tenkte rundt fortsatt drift? Jeg vet ikke..

Ja, vi prøvde å teste fortsatt drift, og vi prøver å se litt på hvordan.. Hvor skeptisk man er da, til det man mottar. Og hvordan man vurderer hvor mye tillit man har til de forskjellige bevisene og til ledelsens uttalelser og sånne ting. Vi måtte forenkle caset ganske mye, så blir litt laboratoriet-situasjon, hvor vi prøver å få noe ut av det. Siste spørsmål: Hvor lenge har du jobbet som revisor?

Revisor 2: 7,5 år.